

Rohkealla mielellä työhön tulevaisuuden eteen

Tulevaisuuskuvat *Toveritar*-lehdessä 1930-luvulla

Tiina Nissinen

Pro gradu -tutkielma

Historian ja arkeologian tutkinto-ohjelma, kulttuurihistoria

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Marraskuu 2025

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä

Pro gradu -tutkielma

Historian ja arkeologian tutkinto-ohjelma (FM), kulttuurihistoria

Tiina Nissinen

Rohkealla mielellä työhön tulevaisuuden eteen. Tulevaisuuskuvat *Toveritar*-lehdessä 1930-luvulla

Sivumäärä: 87

Tutkielmani aihe on työläisnaisten tulevaisuuskuvat 1930-luvun *Toveritar*-lehdessä. *Toveritar: Suomen sos.-dem. työläisnaisliiton äänenkannattaja* oli Suomen Sosialidemokraattisen työläisnaisliiton julkaisema aikakauslehti, ja 1930-luvulla se oli ainoa vapaasti ilmestynyt työläisnaisten lehti. Karitoitan tulevaisuuskuvia, eli tulevaisuuteen suuntautuneiden mielikuvien ja käsitysten, kautta työläisnaisten mahdollisuuksia ja vaihtoehtoja. Työläisnaisten odotushorisontti määritteli mahdollisuuksia ja mahdottomuuksia. Menneen tulevaisuuden kautta tarkastelen myös näiden historiallisten tosiasioiden, sosiaalisten, poliittisten ja kulttuuristen olosuhteiden, ylitse vuotaneita mahdollisuuksia ja pohdin kuvittelun merkitystä naisten toimijuudelle.

Tarkastelen aluksi työväenliikkeen tulevaisuutta ja sosialistisen ihanneyhteiskunnan merkitystä työläisnaisten perspektiivistä. Ihanneyhteiskunta koettiin luontaisen kehityskulun tuloksena ja lehdessä tulevaisuuden maailman toivottiin olevan oikeudenmukainen, rauhan ja rakkauten täyteinen yhteiskunta, jossa jokaisella oli sijansa. Vuosikymmenen pelot ja mullistukset vaikuttivat siihen, että myös uhkakuvista kirjoitettiin runsaasti. Näissä korostuu etenkin taantumuksen, fasismin ja suursodan pelko. Pelolla ei tarkoitettu lamauttaa, vaan päinvastoin kannustaa työläisnaisia toimintaan. Toisessa käsitteilyluvussa määritän naiset yhteiskunnallisina työläistoimijoina, nuorina ja toisaalta sosialistisen kasvatuksen kohteina ja kasvattajina. Tarkastelen kasvatuksen yhteydessä intellektuellienkin suosimia opintopiirejä sekä kasvatuksen paikkoja, eli työläiskoteja ja niihin sisältyviä haasteita ja toiveita. Erotan toisistaan nuoret työläisnaiset käytännön toimijoina, järjestöaktiiveina ja haaveilijoina, sekä uuden naisen hahmotelmat. Uutta naista muodostettiin modernin naisen diskurssin tavoin, mutta poliittisen naistenlehden kontekstissa uusi nainen muotoutui erityisesti sosialistisena ihmisenä.

Pohdin kautta tutkielman tulevaisuuden merkitystä marginalisoiduille työläisnaistoimijoille. Tulevaisuuteen valittiin suhtautua rohkean optimistisesti, sillä tulevaisuus nähtiin ainoana mahdollisena vaihtoehtona. Työväestölle menneisyys ja nykyhetki olivat haasteiden ja taistelun paikkoja, joten tulevaisuuden oli oltava parempi. Loppuluvussa esitän, että työläisnaisten tulevaisuuskuvia olisi hyödyllistä tarkastella myös suhteessa muihin aikalaisaineistoihin kattavamman kokonaiskuvan takaamiseksi.

Avainsanat: 1930-luku, kulttuurihistoria, naisen asema, tulevaisuus, työväenlehdet, utopiat

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
1.1	Johdatus aiheeseen ja tutkimuskysymykset	4
1.2	Alkuperäisaineisto ja tutkimusmenetelmät	7
1.3	Teoreettiset lähtökohdat ja aiempi tutkimus	14
2	Työväenluokan tulevaisuus	17
2.1	Onnellinen ihmiskunta – <i>Toverittaren</i> toiveet ja mahdollisuudet	17
2.2	Taantumuksen voimat ja synkät pilvet – uhkakuvien tulevaisuus	29
2.3	”Mitä kummallista siinä olisi?” – utopiat mielikuvituksen herättelijöinä	40
3	Kasvatuksen ja oman toiminnan mahdollisuudet	48
3.1	Tuo tulevaisuuden touko – kodin ja kasvatuksen valoisampi tulevaisuus	48
3.2	”Uskon lujasti, että tulevaisuus on meidän” – nuorten naisten toimijuus	61
3.3	Uusi nainen uudessa maailmassa	69
4	Lopuksi	77
	Lähteet	81

1 Johdanto

1.1 Johdatus aiheeseen ja tutkimuskysymykset

Tällä hetkellä on synkät pilvet kohonneet poliittiselle taivaalle. Taantumukselliset voimat tahtovat estää eteenpäinmenomme, mutta silti ei ole syytä epätoivoon. Eiköhän nykyajan taantumuskaudella ole sama ominaisuus kuin entisilläkin, nimitäin että se herättää työväen toimintaan puolustamaan oikeuksiaan. Käykäämme rohkealla mielellä siis työhön tulevaisuuden eteen, tulevaisuuden, jolta paljon odotetaan.¹

Työläisnaisliiton 30-vuotisjuhlia vuonna 1930 vietettiin heinäkuun ensimmäisenä sunnuntaina, liiton perustamispäivänä, eri puolella Suomea mieliä kohottavassa ja taistelutarmoa antavassa hengessä, mutta varsinainen juhlakokous, jossa puheenjohtaja Miina Sillanpää yllä lainatun puheensa piti, jouduttiin siirtämään tiistaille. Käytännöllisten syiden, kuten pidemmästä matkasta tulevien toverien matkustusaikataulujen tai eduskunnan tärkeiden istuntojen, lisäksi siirtoon vaikuttivat äärioikeiston uhkatoimenpiteet. Ympäri Suomea kuohui: edeltävänä torstaina lapualaiset olivat murhanneet työmiehen Forssassa, ja viikonlopun aikana väkivaltaa työväenliikkeen jäseniä kohtaan todistettiin mm. Nakkilassa, Alavudella, Vampulassa ja Rovaniemellä.² Lauantaina 5. päivä lapualaiset sieppasivat kesken Säätytalolla pidettyä valiokunnan kokousta kaksi Sosialistisen Työväen ja Pienviljelijäin Vaalijärjestön edustajaa. Maanantaina puolestaan lapuanliike järjesti tuhansia oikeistolaisia innoittaneen ns. talonpoikaismarssin, jonka varjolla työväentaloja, mm. se, jossa juhlakokous oli määrä järjestää, oli suljettu ja työläisten liikkumista rajoitettu. *Toveritar*-lehden toimittaja Hilda Seppälän mukaan ”kukaan ei ollut varma siitä menevätkö he [lapualaiset] tiistaiksi pois, jotta ihmiset saisivat olla rauhassa eikä heidän tarvitsisi olla ainaisen pelon vallassa siitä milloin joku asetettu huliganisakki [sic] hyökkää heidän päällensä ja vie teille tietämättömille”. Pelosta ja epävarmuudesta huolimatta ”kaikki esteet kuitenkin poistuivat, elämä kulki rauhallisesti ja kokous muodostui erittäin tunnelmalliseksi ja vanhoja muistoja elvyttäväksi”.³

Kokoukseen ja seuraavan päivän juhlapäivälliselle osallistui tovereita ympäri Suomea, parisen kymmentä ruotsalaista, jokunen norjalainen ja virolainen vierailija. Helsingin Työväen mieskuoro esitti muutamia lauluja, Elannon torvisoittokunta puolestaan Kansainvälisen. Runojen ja tervehdysten lisäksi pidettiin lukuisia puheita, joissa useissa, Seppälän kuvauksen mukaan,

¹ ”Katsaus taaksepäin. Miina Sillanpään puhe liiton 30-vuotisjuhlakokouksessa 8.7.”, *Toveritar* 15/1930, 231.

² Silvennoinen, Tikka, Roselius 2016, 195–196. 1920- ja 1930-lukujen väkivaltaisuuksista lehdistössä esim. Huhtala 2025.

³ Hilda Seppälä, Juhlien jälkeen, *Toveritar* 14/1930, 214.

viitattiin vaikeisiin, menneisiin aikoihin ja katsottiin kohti valoisa, menestyksestä tulevaisuutta. Liiton ensimmäinen sihteeri, tov. Maria Paaso esimerkiksi puhui vaikeuksista, jotka oli voitettava, jos mieli eteenpäin, Sillanpää puolestaan esitti suoria suuntaviivoja tulevan toiminnan varalle.⁴ Juuri tämä Sillanpään maalaama tulevaisuuskuva synkkine pilvineen ja rohkeine naisineen toimii tutkielmani aloituspisteenä.

Menneisyys ja tulevaisuus kietoutuvat usein yhteen sosialidemokraattisen työläisnaisliiton äänenkannattaja *Toverittaren* kirjoituksissa ja puheenparsissa. Juhlakokouksen kuvaukseen kietytyy muutoinkin monin tavoin *Toverittaren* 30-luku: yhteiskunta ympärillä oli sekasortoinen, konkreettisia uhkia ja ideologisia haasteita täynnä. Eduskunta oli hajotettu, edessä olivat taas uudet vaalit ja poliittisen väkivallan uhka oli todellinen, mutta tästä huolimatta perinteet ja yhteistoiminta olivat tärkeitä.⁵ Kokous juhlineen järjestettiin, puheet pidettiin ja laulut laulettiin. Toimijat olivat pääsääntöisesti keski-ikäisiä, Sillanpää esimerkiksi oli jo 64-vuotias, Seppälä itse 51-vuotias, ja pitkäaikaisina aktiiveina he ymmärrettävästi viittasivat usein menneisyyden haasteisiin. Näen naisten suhteen tulevaisuuteen kiinnostavana, sillä vastoinkäymisestä huolimatta tulevaisuuden koettiin olevan omissa käsissä, sitkeässä työssä ja optimismissä. Ympäröivältä todellisuudelta ei suljettu silmiä, mutta tavoiteltava tulevaisuus oli lehden kirjoituksissa lähes aina valoisa, nykyhetkeä parempi, kaiken vaivan ja toivon arvoinen.

Tulevaisuus on aina jollain tavoin läsnä ihmisen ajattelussa ja maailmankuvassa. Analysoin tutkimuksessani suomalaisten työläisnaisten tulevaisuuteen kohdistuneita toiveita ja pelkoja *Toveritar*-lehden sivuilla 1930-luvun ajalta. Tutkimuskysymykseni on selvittää, millaisia tulevaisuuskuvia *Toveritar* tarjosi: millaisia vaihtoehtoja ja mahdollisuuksia nykyhetkelle esitettiin? Tulevaisuuskuvioiden, eli tulevaisuuteen kohdistuneiden mielikuvien ja käsitysten, kautta tarkastelen työläisnaisten mahdollisuuksia ja mahdottomuuksia. Työläisnaisten odotushorisonttiin vaikuttivat monenlaiset kulttuuriset ja poliittiset olosuhteet, sosiaaliset edellytykset, mutta menneen tulevaisuuden kautta tarkastelen myös näiden historiallisten tosiasioiden ylitse vuotaneita mahdollisuuksia.⁶ Menneisyyden ihmisten, *Toverittaren* kirjoittajien ja lukijoiden, edessä avautunut tulevaisuus on ollut ensin luonteeltaan aito nykyisen kaltainen tulevaisuus, siis avoin ja epävarma, joka realisoitui sitten tapahtumisensa myötä ja muuttui lopulliseksi ja tiedettäväksi, menneisyyden tosiasioiksi. Nykyihmiselle on selvää, miltä osin 1930-luvulla

⁴ Hilda Seppälä, Juhlien jälkeen, *Toveritar* 14/1930, 214–215.

⁵ 1930-luvulla äänestettiin useasti: presidentinvaalit pidettiin 1931 ja 1937, eduskuntavaalit 1929, 1930, 1933, 1936 ja 1939 sekä kunnallisvaalit 1930, 1933 ja 1936.

⁶ Avaan tulevaisuuskuva-terminiä tarkemmin alaluvussa 1.3.

ennakoitu tulevaisuus kävi toteen ja miltä osin puolestaan se jäi pelkäksi odotukseksi.⁷ Olen erityisen kiinnostunut menneisyydessä tarjolla olleista tulevaisuuden vaihtoehdoista sekä siitä, miten tulevaisuuteen käytännössä suhtauduttiin *Toverittaren* sivuilla.

Tulevaisuuteen suuntautuneet ajatukset muodostuvat monisuuntaisen, menneisyyttä, nykyhetkeä ja tulevaisuutta yhdistävän liikkeen kautta. Historioitsija Reinhart Koselleckin mukaan tulevaisuutta koskevat käsityksemme riippuvat aina merkittävästi siitä, millaisia kokemuksia meille on kertynyt menneisyydestä ja nykyisyydestä ja minkä merkityksen niille annamme.⁸ Oma, tai oman sosiaalisen ryhmän, menneisyys vaikuttaa siis siihen, mitä tulevaisuudessa voi olla ja miten siihen voi suhtautua. Tulevaisuus muodostuu tästä hetkestä eteenpäin, ja vaikkapa menneisyyden olojen huonouden korostamisella voitiin perustella taistelun ja optimismin merkitys. Esimerkiksi juuri Miina Sillanpään pitämä puhe oli otsikoitu ”Katsaukseksi taaksepäin”, mutta Sillanpää mainitsee siinä (paremman) tulevaisuuden viidesti. Sillanpää kuvaa naisten toiminnan merkitystä koko suomalaisen työväenliikkeen historiassa, korostaa välillä laittomienkin keinojen käyttöä, yhdessä ylläpidetyn rohkeuden ja vallankumouksellisen hengen, työteliäisyyden ja toisaalta uhrautuvaisuuden tärkeyttä muistuttaen kuulijaa (ja lukijaa) jo saavutetusta asemasta sekä siitä, että pidemmälläkin voitaisiin olla.

Jaan tarkasteluni kahteen päälukuun, joista ensimmäisessä tarkastelen työväenliikkeen tulevaisuutta työläisnaisten perspektiivistä ja toisessa naisia yhteiskunnallisina työläistoimijoina, nuorina ja yhtäältä kasvatuksen kohteina ja kasvattajina. Työväenluokan tulevaisuuden kohdalla tarkastelen *Toverittaressa* esiin tulevia mahdollisuuksia ja toiveita; sitä, millaisena ihanneyhteiskunta työväenluokan katsantokannasta näyttäytyi, sekä miten sitä kielikuvilla tuotettiin. Toisessa alaluvussa käsittelen pelkoja ja mahdottomuuksia, joita lehdessä putkahteli esiin tasaisin väliajoin, mutta etenkin vuosikymmenen loppua kohden poliittisen tilanteen huononemisen myötä. Ns. taantumuksen voimat ilmenivät työläisen arjessa työttömyytenä ja puutteena, poliittisena ja aatteellisena sortona kotimaisen äärioikeiston muodossa.⁹ Samanaikaisesti oltiin huolestuneita laajemmin maailman tilanteesta, fasismin noususta, sodan vääjäämättömästä uhasta ja ihmisoikeuksien rapistumisesta. Kolmannessa alaluvussa käsittelen lyhyesti utopioita. Sosialidemokraattisen liikkeen piirissä suhtautuminen tulevaisuuteen oli huomattavasti realistisempi ja käytännönläheisempi kuin fiktiivisissä utopiakuvitelmissa voisi

⁷ Männikkö 1997, 255.

⁸ Koselleckin ajatuksista enemmän esim. Männikkö 1997, 264.

⁹ Ääriliikkeet kumpaankaan suuntaan eivät herättäneet sympatioita maltillisuuteen ja järjestykseen luottavissa työläisnaisliiton naisissa, joten lapuanliikkeen lisäksi oltiin huolestuneita radikaalien kommunistien toiminnasta. Tähän lienee vaikuttanut sekin, että äärioikeiston silmissä kommunisteilla ja demareilla ei ollut suurta eroa.

olla, mutta lehdessä julkaistiin muutamia viihteellisiä utopiakuvauksia. Viihdyttämisen lisäksi utopiakuvilla oli mahdollisuus kutkuttaa mielikuvitusta ja kyseenalaistaa totuttuja normeja. Toisessa käsittelyluvussa tarkastelen tulevaisuutta toimijoiden ja tekijöiden näkökulmasta. Kuljen lasten ja nuorten kasvatuksesta nuoriin järjestöaktiiveihin sekä lopuksi aivan uuden naistoimijan hahmotelmiin. Kasvatusaiheista kirjoitettiin perhelehtiteemoja myötäilevässä *Toverittaressa* paljon, joten kiinnitän huomion siihen, miten tulevaisuutta tuotettiin yksilötasolle, käytännössä perhearkeen. Käsittelen kasvatusteemaa esimerkiksi opintopiirien ja työläiskotien kautta. Toisessa alaluvussa hahmotan työläisnaiset luokkansa sisäisinä toimijoina, siis aktiivisina nuorina, joille tulevaisuutta maalailtiin, sekä toisaalta taas (yhteiskunnallisina)äititoimijoina, jotka tulevaisuutta loivat. Molempiin toimijuuksiin sisältyy aktiivinen tekijyys, sillä tytöt lapset ja nuoret naiset olisivat myös tulevaisuuden tekijöitä. Kolmannessa alaluvussa avaatan uuden naisen ajatusta: modernia sosialistinaisen käsitystä hahmoteltiin etenkin suhteessa työhön ja tiedostavuuteen. Kuljen siis sosialismin suuresta kattokäsitteestä kohti yksityisempää yksilöä ja tämän toiminnanmahdollisuuksia kohti. Lopuksi pohdin aineiston tarjoamia muita mahdollisia lukukulmia ja tulevaisuuskuvien merkitystä.

Sijoitan tarkasteluni kattamaan koko 1930-luvun, vaikka tämä johtaakin pintapuolisempaan tarkasteluun aineiston syväluvun sijaan. Toisaalta koko vuosikymmenen tarkastelu tarjoaa laajemman ja avoimemman kuvan aikakauden tulevaisuusajattelusta. En oleta maailman tapahtumien heijastuneen suoraan tulevaisuuskuviin, enkä etsikään tällaisia selkeitä yhtäläisyyksiä. 1930-luku näyttäytyy monin tavoin epävarmana vuosikymmenenä ja on siksi hedelmällinen tausta tulevaisuuskuviin kartoitukselle: mitä vaihtoehtoja epävarmuudelle nähtiin, miten sosiaalinen ja poliittinen myllerrys mahdollisesti vaikuttivat tulevaisuuden kuvitelmiin? Kuinka juuri työläisnaiset, juuri ja juuri perusoikeutensa hankkineet ja luokkansa ja sukupuolensa vuoksi marginaaliin ahdetut toimijat, kuvittelivat tulevaisuuden mahdollisuutensa?

1.2 Alkuperäisaineisto ja tutkimusmenetelmät

Toveritar: Suomen sos.-dem. työläisnaisliiton äänenkannattaja oli Suomen Sosialidemokraattisen työläisnaisliiton julkaisema aikakauslehti vuosina 1922–1943.¹⁰ Lehdessä itsessään työväenliike määritettiin kulttuuriliikkeeksi, joka pyrkii lisäämään ”kansan pohjakerrosten”

¹⁰ Vuonna 1944 *Toveritar* uudistui täysin ja vaihtoi nimensä. *Tulevaisuus: työläiskotien perhelehti* ilmestyi aina vuoteen 1973 asti.

tietoisuutta yhteiskunnallisista ja taloudellisista teemoista, ja etenkin painetulla sanalla, säännöllisesti ilmestyvällä sanomalehdellä, oli tässä valistustoiminnassa keskeinen merkitys. Lehden tavoitteena oli pitää lukijat ajankohtaisten tapausten tasalla, tuoda heille uusia tietoja ja näkökulmia, ”vaikuttaen uusilla aatteilla mukaansatempaavasti ja elvyttävästi”. Erityisen merkittäväksi valistustyön tärkeys koettiin työläisnaisten kohdalla: työläiskodeissa luettiin entuudestaan laajasti porvarillisia kuva- ja viihdelehtiä ja *Toverittaren* toivottiin perhelehtikonseptillaan korvaavan nämä ujuttaen samalla lukijoilleen poliittista puoluesisältöä ja pyrkien aktivoimaan naisia puolueen äänestäjiksi ja järjestötoimijoiksi.¹¹

Toveritarta edelsi niin ikään sosialidemokraattisen naisliiton julkaisema sanomalehti *Työläisnainen* (1906–1923). *Työläisnainen* siirtyi työväenliikkeen sosialistisen siiven käyttöön 1920-luvun alussa pidetyn lehden linjaa määrittävän jäsenäänestyksen myötä ja korvautui ensin vuoden 1925 verran ilmestyneellä *Naistyöläisellä* ja sen jälkeen *Työläis- ja talonpoikaisnaisten lehdellä* (1925–1930).¹² 1930-luvulla *Toveritar* oli siis ainoa säännöllisesti ja vapaasti ilmestynyt työläisnaisten lehti.¹³ Osittain tästä syystä lehti valikoitui aineistokseni, sillä se tarjoaa työväen ja naisten näkökulman vuosikymmenensä tapahtumiin. Lehteä julkaistiin säännöllisesti alusta alkaen: ensimmäisenä vuonna lehti ilmestyi kerran kuukaudessa, mutta jo seuraavasta vuodesta 1923 alkaen tyypillisimmin kaksi kertaa kuukaudessa. Lehti oli 16-sivuinen, mutta erikoisnumerot saattoivat olla pidempiä.¹⁴ *Työläisnaista* oli kustantanut, toimitanut ja postittanut erillinen osuuskunta, kun taas *Toveritarta* toimitettiin ja postitettiin työläisnaisliiton toimistossa Helsingissä liiton toimesta.¹⁵ Konttori ja toimitus sijaitsivat Sirkuskatu 3:ssa, Helsingin Työväentalon vieressä, ja samoissa tiloissa mm. toimitettiin puolueen pää-äänenkannattajaa *Työmiestä*.¹⁶

Työväenliikkeen varhaisvaiheen sanomalehdistöä tutkineen Taina Uusitalon mukaan 1900-luvun alussa useimmat työväenliikkeen naisaktiivit olivat noin 25–35-vuotiaita perheellisiä

¹¹ “Toverittaren ystäville ja asiamiehille”, *Toveritar* 21/1932, 291.

¹² Linjauksesta ja jäsenäänestyksestä enemmän Katainen 2013, 135–137. Kataisen mukaan *Työläisnaisen* kevätkokouksessa 1920 toimituksen todettiin koettaneen ”pysytellä keskitiellä, poikkeamatta enempää oikeaan kuin vasempaan” sosialistisen siiven vaatiessa lehdeltä vasemmistohenkisyttä.

¹³ Turunen 2014, 45, 52. Sosialistien julkaisumahdollisuuksiin vaikutti mm. pysyvän rahoituksen puute ja sensuurilait.

¹⁴ *Toverittareen* viitattaessa ilmoitan mahdollisuuksien mukaan tekstin kirjoittajan. Alaviitteissä ilmoitan lehden numeron ja vuosiluvun, en erikseen lehden julkaisupäivämääriä. Sivunumerointi juoksee vuoden alusta, numerot eivät tosiaan olleet useampisatasia järkäleitä.

¹⁵ Hilda Seppälä, Sosialidemokraattinen työläisnaisliitto 30-vuotias, *Toveritar* 12–13/1930, 195. 1930 liitossa oli 90 osastoa, joissa jäseniä 2382.

¹⁶ Antti Manninen, Työväen pankki purki Työmiehen toimituksen, HS 13.7.2015. Uudelleen julkaistu v. 2002–2004 ilmestyneestä Puretut talot -juttusarjasta. Kadun nimi vaihtui Paasivuorenkaduksi 1938. Kuvaavasti jutussa mainitaan *Työmies*, muttei *Toveritarta*.

naisia, jotka kirjoittivat artikkeleitaan illan ja yön pimeinä tunteina lasten jo nukkuessa öljylampun tai kynttilän valossa. Useimpien koulutustaso oli alhainen, eikä monella ollut ollut mahdollisuutta suorittaa edes kansakoulun oppimäärää.¹⁷ Naisliiton sihteerinä alkuaikoina toiminut Hilda Seppälä ei esimerkiksi vuonna 1921 saanut työstään palkkaa ja työskenteli ”oman ahtaan asuntonsa nurkkauksessa”.¹⁸ Uusitalon mukaan varhaisvaiheen naiset olivat todennäköisesti itseopiskelun avulla kehittäneet kirjoitustaitojaan, sillä artikkelit olivat koulutuksen puutteesta huolimatta sujuvasti kirjoitettuja. Etenkään alkuvuosikymmeninä toimitustyö ei ollut taloudellisesti kannattavaa, sillä työväenlehdillä ei ollut varaa maksaa kunnollisia kirjoituspalkkioita. Osa näistä alkuvaiheen aktiiveista jatkoi *Toverittaressa* 1930-luvulla asti, jolloin työskentelyolosuhteet ja koulutusmahdollisuudet olivat kohentuneet ja liitolla oli varaa tilavuokriin ja palkkoihin. Kirjallisen itseilmaisun sijaan Uusitalo toteaa toimitustyön edustaneen naisaktiiveille ensi sijassa yhteiskunnallisen vaikuttamisen keinoa.¹⁹

1930-luvun *Toverittaren* taustalla näyttää olleen pieni ydinjoukko ja lukuisia vieraskirjoittajia, ammattimaisia toimittajia sekä kirjeenvaihtajia ulkomaita myöten. Lehden toimittajakunnassa toimi useita SDP:n kansanedustajia ja pitkäaikaisia työväenliikkeen naisaktiiveja. Vuosien 1922–1942 vastaava toimittajana toimi Miina Sillanpää (1866–1952), joka oli toimittanut myös mm. *Työläisnaista* ja tätä edeltänyttä, aivan ensimmäistä suomenkielistä työläisnaisille suunnattua sanomalehteä *Palvelijatarlehteä* (1905–1906).²⁰ Sillanpään ohella keskeisiä toimijoita olivat mm. kansanedustaja Hilda Seppälä (1879–1932), kansakoulunopettaja, runoilija Hilja Pärssinen (1876–1935), ammattitoimittaja Lyyli Takki (1892–1957) ja sosiaalineuvos, kirjailija Martta Salmela-Järvinen (1892–1987). Lehdessä oli usein käänösjuttuja muiden maiden sosialidemokraattisten naisten lehdistä, kuten ruotsalaisesta *Morgonbrisistä*, saksalaisesta *Frauenweltistä* tai englantilaisesta *The Labour Woman* -lehdestä. Erityisesti naisten oikeuksiin liittyviä teemoja, kuten oikeutta ansiotyöhön, valinnanvapautta tai aviovaimojen asemaa työmarkkinoilla, avattiin usein kansainvälisten julkaisujen ja keskustelujen kautta.²¹

Naistenlehtien ominaispiirteisiin kuuluu sarjallisuus säännöllisen ilmestymisrytmin muodossa, moniaineksisuus sekä kirjoittavien äänten vaihtelu. Vaihtelevilla juttutyypeillä, asiateksteillä ja artikkeleilla, erilaisilla katsauksilla, haastatteluilla sekä fiktiolla, pyrittiin luomaan

¹⁷ Uusitalo 2010, 215.

¹⁸ ”Hilda Seppälä oli yksi meistä”, *Toveritar* 8–9/1932, 131–132. Seppälän muistokirjoituksessa kerrotaan Seppälän epäilleen omia kykyjään ennen *Toverittaren* toimittajaksi ryhtymistä vuonna 1927.

¹⁹ Uusitalo 2010, 215.

²⁰ Turunen 2011, 452–455. Viimeisinä *Toveritar*-vuosina vastaavan toimittajan pesti oli ilmeisesti nimellinen.

²¹ Lähteenmäki 1997, 249.

ja ylläpitämään kestävästä lukijasuhdesta.²² Poliittinen journalismi oli keskeinen juttutyyppi: *Toverittaressa* käsiteltiin sosialidemokraattisen puolueen ja sen naisliikkeen toimintaa, ammattiyhdistysliikettä ja osuustoimintaa, kasvatusta ja koulutusta sekä paikallisosastojen kuulumisia. Selkeän yhteiskunnallisen ja poliittisen ohella lehdessä oli viihteellisempää sisältöä runojen, jatkokertomusten ja käytännöllisten ohjeiden tai ”Opiksi ja ratoksi”-osioiden muodossa. Samalla sivulla saattoi olla fasismin vastainen julistus, pannumyösyn neuleohje, henkivakuutusmainos sekä aforismi tai runonpätkä. Historioitsija Arja Turunen määrittää *Toverittaren* järjestölehdiksi tai puolueen naistenlehdiksi, jossa oli kuluttajalehden piirteitä kaupallisten ilmoitusten ja yleisaikakauslehtimäisen sisältönsä vuoksi.²³ *Toverittaressa* mainostivat mm. kotiin ja kodinhoitoon erikoistuneet kotimaiset yritykset kutomoyrityksistä saippuakauppiaisiin tai elintarvikkeisiin. Ilmoitusten määrä oli esimerkiksi *Työmieheen* verrattuna varsin maltillinen.²⁴ *Toverittaressa* on mielestäni kiinnostavaa moniäänisyyttä ja erimielisyyttä ja lehti varmasti heijastaakin liiton ja työväenliikkeen yleistä linjaa. Pyrkimys tarjota jokaiselle jotakin muistuttaa liikkeen moninaisuudesta, keskustelevaisuudesta, näkemuseroista.

1930-luvun kuluessa lehden linjaa viilattiin entistä enemmän kuluttajalehden konseptin mukaiseksi työläiskotien perhelehdiksi. Lehti pyrki tavoittamaan työläiskotien naiset puhumalla heidän omaa kieltään ja käsittelemällä niitä teemoja, jotka olivat naisille ”sydämen asioita ja joiden parantamiseen heidän pyrkimyksensä tähtäävät”, siis esimerkiksi sosiaalisia huoltokysymyksiä, kasvatusta, kotien ja perheenmäntien aseman parantamista, syntyväisyyssäännöstelyä, ammatillista järjestäytymistä, raittiutta, rauhankysymystä ja aseistariisuntaa.²⁵ Lehden ja yleisesti naisliiton suuntautuminen kodinhoitoon ei saanut yksimielistä hyväksyntää liiton sisälläkään. Nuorempaa polvea ja kodinhoitoon sekä erilaisiin kerhotoimintoihin kriittisemmin suhtautuneita edustivat mm. Salmela-Järvinen, Tyyne Leivo-Larsson ja Sylvi-Kyllikki Kilpi, kun taas Sillanpää koki silkan poliittisen linjan epäonnistuneeksi.²⁶ Lehden sisältö viihteellistyi vuosikymmenen puolivälin paikkeilla, mutta poliittinen sisältö, kokousraportit, sodanvastaiset julistukset ja äänestysaktiivointi pitivät nekin pintansa. Vuonna 1939 politiikan

²² Töyry 2006, 210–211. Kirjavalla sisällöllä koetettiin pitää lukijan kiinnostusta yllä numerosta toiseen.

²³ Turunen 2014, 45–46. Järjestölehtien talous perustui järjestön tukeen ja tilaajamaksuihin sekä vähäisesti ilmoituksiin, kun taas kuluttajalehtien talous perustui ilmoitustuloihin ja tilausmaksuihin.

²⁴ Esimerkiksi *Toveritar* 2/1930 mainostettiin Kultanauha-margariinia, Havin Sulo-saippuaa ja Porin puuvilla Oy:n tuotteita, mutta myös ilmaiseksi jaettavaa Rovasti Heumannin lääkkeitä mainostavaa Lääkärikirjaa, 9/1939 puolestaan esim. erilaisia kauneusvoiteita ja kävelypukujen kaavoja. Henkivakuutusyhtiöt ja lankakauppa-Neovius puolestaan viittasivat usein tulevaisuuteen mainoksissaan. Ilmoitusten määrä esim. vuoden 1935 lehdissä oli 4–14 %, Turunen 2014, 50.

²⁵ ”Toverittaren ystäville ja asiamiehille”, *Toveritar* 21/1932, 291.

²⁶ Lähteenmäki 1997, 214–215. Kilpi rinnasti ompeluun, kahvinkeittoon ja jutusteluun jumiutuneet käsityökerhot miestovereitten oleskeluun biljardihuoneissa ja juttutuvisissa, siis rikoksiksi järjestötoimintaa kohtaan.

määrää valitelleeseen lukijapalautteeseen vastattiin listaamalla ”mittatikku kourassa mittailtuna” palstoittain vuosikerran sisältö: kaunokirjallista, kertomuksia ja pakinoita, on ollut 44 puolen sivun levyistä palstaa, haastattelua ja eri maiden tilanteen selostuksia 40, poliittisia juttuja, siis esim. pääkirjoituksia ja Espanjan asiaa 53 palstaa, naisasiaa 19, runoja 12 ja puoli, kotitalousneuvoja, kasvatusta ynnä muuta 16 palstaa ja esimerkiksi askartelutehtäviä 5 palstaa. Poliittikkaa lasketaan siis olleen vain noin viidesosa lehden sisällöstä.²⁷

Toveritar on, ainakin alkuvuosinaan, naisliikkeen äänenkannattajana täysiverinen puoluelehti, mutta sellaiseksi lehteä ei ole määritelty esimerkiksi Päiviö Tommilan toimittamassa kymmenosaisessa *Suomen lehdistön historia* -kokoamateoksessa (1985–1992) tai pääpuolueen historiaa käsittelevissä tutkimuksissa.²⁸ Arja Turusen mukaan suomalaiselle naistenlehtitutkimukselle on ollut tyypillistä sen keskittyminen tiettyihin, sukupuolta ja sen esittämistä koskeviin aiheisiin ja tiettyihin lehtinimekkeisiin, etenkin *Kotilieteen*. Turusen mukaan suomalaiset naistenlehdet ovat perinteisesti olleet ulkomaalaisia vastineitaan otteiltaan yhteiskunnallisempia ja sisällöltään yleisaikakauslehtimäisempiä, ja siten siis käyttökelpoista lähdeaineistoa monenlaisten kysymysten tutkimiseen.²⁹ Poliittisena aikakauslehtenä, puolueen äänenkannattajana ja toisaalta naistenlehtenä *Toveritar* asettuu kiinnostavaan risteämään ja toisaalta monenlaiseen marginaaliin. Myös historiantutkija Taina Uusitalon mukaan työväenliikkeen varhaisvaiheen sanomalehdistöä on tutkittu vähän ja etenkin työläisnaistoimittajat ovat jääneet lähes olemattomalle huomiolle. Alkuvaiheen pimento voi selittyä myös osittain työväenliikkeen käytännöllä kirjoittaa nimimerkillä tai kollektiivisuuteen viitaten ilman nimimerkkiä.³⁰

Toveritar on kokonaan digitoitu Kansalliskirjastoon. Käytän tutkielmassani ainoastaan tätä digitaalista aineistoa, jolloin kenties jotain kokemuksellista jää huomaamatta, sillä paperista lehteä selaisi eri tavalla kuin digitoitua. Digitaalinen muoto puolestaan mahdollistaa erityyppisen ja keskittyneen tiedonhaun. Olen rajannut lehtiaineistosta relevantteja artikkeleita etenkin hakutermeillä ”tulevaisuus”, ”utopia” ja ”kasvatus” ja koostanut näistä itselleni Excel-taulukon. Sana- ja fraasihaut toisaalta nopeuttavat aineiston läpikäymistä, mutta toisaalta tukeudun kenties liikaakin koneen osaamiseen. Hakujärjestelmät perustuvat optiselle tekstintunnistukselle, jossa OCR-ohjelmiston avulla digitoidusta kuvasta tunnistetaan teksti. Alkuperäisen

²⁷ Matleena, Matleena maailman menosta, *Toveritar* 18/1939, 282, 287.

²⁸ Turunen 2014, 52. Turunen mainitsee Hannu Soikkasen SDP-historiikin (1975) ja Tauno Saarelan teoksen *Suomalainen kommunismi ja vallankumous 1923–1930* (2008). Pimentoon jäämiseen on varmasti vaikuttanut naisten osuuden ja merkityksen vähättely poliittisessa toiminnassa, tai lehden konseptin määrittelyn vaikeus.

²⁹ Turunen 2014, 39.

³⁰ Uusitalo 2010, 214.

aineiston materiaalisuus voi vaikuttaa tekstintunnistamiseen eikä ohjelmisto välttämättä tunnista kaikkia sanoja oikein: vaikka *Toverittaren* kirjakkeet ovat standardisoidut ja lähes nykymuotoiset, toisinaan hakusanat jäävät tunnistamatta raakatekstien sisältämän ns. hälyn tai kohinan vuoksi.³¹ Tekstipohjainen tunnistus jättää myös sivuun kuvitukset ja muun vapaamalla kädellä tuotetun. Hakutulosten lisäksi olen selannut lehtiä kursorisesti, sillä tulevaisuusteemoista on voitu kirjoittaa myös toisin sanoin, epäsuoremmin ja rivien väleissä. Aikarajaukseni on koko 1930-luvun kattavana laaja, mutta olen halunnut pitää katseeni avoimena ja haupuilevana, sillä selkeiden julistusten, suunnitelmien tai juhlanumeroiden lisäksi arkisesta tulevaisuudesta on voitu kirjoittaa myös ikään kuin ohimennen, ja myös sellaiset huomiot ovat arvokkaita. Aineistoa olisi kiinnostava käydä systemaattisesti läpi kauttaaltaan, mutta se ei gradun puitteissa ole ollut mahdollista. Jälkikäteen tiedän, että aineistoa olisi ollut hyödyllistä tarkastella digitoitujen ns. uudelleenjulkaisujen lisäksi myös selaamalla alkuperäisiä paperilehtiä, sillä materiaallinen aspekti voi auttaa kuvittelemaan sitä, miten lehteä on alun perin luettu, miltä se on tuntunut alkuperäisten lukijoiden käsissä.³²

Lehtikirjoituksissa tulevaisuus on läsnä väitteinä ja ennusteina, toisinaan retorisisina keinoina. Historioitsija Matti Männikön mukaan yhtenäisimmin ja seikkaperäisimmin tulevaisuutta käsittelee kunkin aikakauden kirjallisuus, joka voi olla filosofista, tieteellistä tai kaunokirjallista, mutta myös sanoma- ja aikakauslehdet sekä poliittinen ajankohtaiskirjallisuus muodostavat tärkeän ainesryhmän pyrkiessään vaikuttamaan suurempiin joukkoihin ja heijastellessaan niiden käsityksiä.³³ Myös lehtikirjoittelu on kertomusluonteista: aikalaiset esittävät laatimisajan horisontistaan käsin tulevaisuuden käsityksiään ja aikeitaan. Männikön mukaan tulevaisuuskatsauksia ja suunnitelmia ei suinkaan aina laadittu kuvaamaan tekijänsä vilpittömiä ja todenmukaisia käsityksiä tai ennakoimaan tulevaa mahdollisimman oikeaan osuvasti, vaan usein niitä käytettiin vaikuttamaan pyrkivinä välineinä ja ne muotoiltiin sen mukaisiksi. Männikkö muistuttaa lisäksi tulevaisuuden olleen aina manipuloijien ja propagandistien erityisesti suosi-
maa temmelyskenttää, sillä tulevaisuuden ulottuvuus on tärkeä ihmisen toiminnan kannalta, mutta sitä koskevien väitteiden oikeallisuutta ei voida heti tarkistaa.³⁴ *Toveritar* ei ollut propagandaa, mutta poliittisena julkaisuna se levitti puolueensa poliittis-ideologista ohjelmaa, ja

³¹ Hakkarainen, Kurvinen, Paju, Salmi & Sorvali 2022, 107, 111. Kirjakkaiden ja niiden muottien lisäksi tunnistamista voi vaikeuttaa mm. sivujen mittasuhteet, huokoisen paperin ja musteen suhde, paperin väri tai laatu.

³² Hakkarainen, Kurvinen, Paju, Salmi & Sorvali 2022, 108–109. Yksittäisten lehtien sijaan lehdestä on ainakin vuosikertoja, mutta niissäkin paperin tuntu on toisenlainen kuin tietokoneen näytöltä. Tutkimuksessani pohdin kokemuksellisuutta, joten tästäkin syystä alkuperäinen aineisto olisi voinut olla hyödyksi.

³³ Männikkö 1997, 258.

³⁴ Männikkö 1997, 259.

kirjoituksilla toki jo lähtökohtaisesti pyrittiin vaikuttamaan lukijoihin ja näiden maailmankuvaan. Itse lukijoiden toiveet ja haaveet ovat hämärän peitossa, kuten ne usein ovat alempien sosiaalisten ryhmien kohdalla, mutta lehtiaineisto tarjoaa kurkistuksen mahdollisiin työläiskokteihin ja oletettuihin tulevaisuuskuviin.

Tutkimusotteeni on kulttuurihistoriallinen, sillä tarkastelen toiveita, pelkoja ja mahdollisuuksia työläisnaisten arjesta käsin, osana laajempaa yhteiskunnallista ja kulttuurista kehystä. Laajemman aikalaiskontekstin luomiseksi olen tutustunut laajasti suomalaista 1900-luvun alkua koskevaan tutkimukseen, työväenhistoriaan ja äärioikeistolaisuuteen, sekä aikalaisaineistoihin, muutamiin elämäkertoihin ja Ylen Elävästä arkistosta löytyviin muistitietohaastatteluihin. Lähiluen lehteä ja etsin tulevaisuuskuvia toisaalta implisiittisten yksilöiden, toisaalta yhteiskunnalliseen liikkeeseen kuulumisen kautta. Tulevaisuuskuvat kytkeytyvät tunne- ja kokemushistorioihin. Tunteet ovat paitsi yksityisen ruumiillisia, myös poliittisia ja merkityksellisiä ihmisten välisessä viestinnässä ja hierarkioissa. Niiden avulla voidaan luoda käsityksiä ympäristöstä ja harjoitetaan esimerkiksi poliittista ulossulkemista tai muuta identiteettipoliitiikkaa. Kokemushistoria kattaa yksilöiden lisäksi suurempien ryhmien kollektiivisia kokemuksia.³⁵ Pyrin löytämään lehden sivuilta aikalaiskokemusta ja hahmottamaan yksittäiset kirjoittajat paitsi yksilöinä, myös yhteisönsä osina, ihmisinä, joihin ympäröivän maailman myllerrys vaikutti monin tavoin.

Hyödynnän feminististä ja sukupuolihistoriallista tutkimusotetta ja hahmotan sukupuolen käsitteen sosiaalisena ja historialliselle muutokselle alttiina käsitteenä. Sukupuoli kytkeytyy intersektionaalisen ajattelun mukaisesti muihin eroa ja eriarvoisuutta tuottaviin kategorioihin, tutkimuksessani etenkin luokkaan. Soile Ylivuoren mukaan sukupuoli on luokan ja etnisyyden lailla läsnä kaikessa inhimillisessä toiminnassa määrittäen keskeisesti sitä, mitkä teot, sanat tai ulkomuodot ovat yksilöille mahdollisia tiettyinä aikana. Ylivuori lainaa sukupuolihistorioitsija Joan Wallach Scottia, jonka mukaan sukupuoli on ”historian näyttämö”, joka tekee yhteiskunnallisen vallankäytön näkyväksi paljastamalla siihen liittyviä epätasa-arvoisia arvoja, normeja, odotuksia ja käytäntöjä. Sukupuolistoria poikkeaa aiemmasta naishistoriasta kyseenalaistaen naisten kategorian homogeenisenä, toisilleen solidaarisena, ylipäänsä erityisenä yhtenäisenä ryhmänä.³⁶ Valikoin tutkimuskohteekseni nimenomaan työläisnaiset, sillä olen kiinnostunut marginaalin mahdollisuuksista. Työväen naiset eivät useinkaan mahtuneet

³⁵ Tepora 2022, 52–53.

³⁶ Ylivuori 2022, 20–22.

varsinaisen porvarillisen naisasialiikkeen naiskategoriaan, ja vaikka työläisnaisten historiaa on kirjoitettu paikkaavasti esiin viime vuosikymmeninä, näen luokkanäkökulman edelleen merkityksellisenä. En etsi erityisiä naisellisia tulevaisuuskuvia, mutta sukupuoli on vaikuttanut siihen, millaisena nykyhetki ja tulevaisuus näyttäytyivät. Sukupuoli on myös läsnä siinä, miten joistain aiheista on ollut mahdollista kirjoittaa. Esimerkiksi mediatutkija Maija Töyry on käsitellyt varhaisia naistenlehtiä käsittelevässä tutkimuksessaan sitä, miksi jotkut kirjoittamisen tavat olivat, tietyssä lehdessä, tietyssä aikana, mahdollisia ja toiset taas eivät.³⁷ Ylivuoren mukaan sukupuolihistorian päämääränä on problematisoida koko sukupuolen kategoria ja sen historiallinen rakentuminen ja se kytkeytyy siten kolmannen aallon feminismiin yhteiskunnalliseen keskusteluun. Oma tutkimukseni sivuaa sukupuolihistorialle tyypillisiä teemoja materiaalisuudesta, identiteeteistä sekä vallasta. Diskursiivisen vallan käsite avaa sitä, kuinka yhteiskunnan eriarvoistavat rakenteet ohjaavat ihmisten välistä vuorovaikutusta, kielen merkityksiä, sekä tiedon itsensä luonnetta ylläpitääkseen eri hierarkioita.³⁸ Sukupuolihistoriallinen näkökulma muistuttaa minua lukemaan aineistoa hieman vastakarvaan, kysymään ja kyseenalaistamaan. Monet itsestään selvinä pidetyt kategoriat ovat historiallisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti tuotettuja, ja toisaalta oma tutkimukseni osallistuu määrittelyihin.

1.3 Teoreettiset lähtökohdat ja aiempi tutkimus

Matti Männikkö liittää tulevaisuusajattelun historian aate- ja mentaliteettihistorialliseen tutkimustapaan ja siinä osaksi historiallista kuvatutkimusta eli imagologiaa. Historiallinen kuvatutkimus ei tutki konkreettisia kuvia taidehistorian tapaan, vaan menneisyyden ihmisten mielissä jostain kohteesta syntyneitä mielikuvia tai käsityksiä. ”Kuvalla” viitataan siis ihmisen tajuntaan ja kuvan käsitettä käytetään kuvatutkimuksessa varsin väljällä tavalla. Männikön mukaan sitä ei pidä ajatella liian selväpiirteisenä, eheänä ja rationaalisenä, kuten visuaalisen kuvan tutkimuksessa tehtäisiin. Ihmismielen tuottamat kuvat ovat epämääräisempiä ja epäyhdenäisiä, ja ne sisältävät aina enemmän tai vähemmän irrationaalisia ja subjektiivisia aineksia. Kuva-sana on neutraali yleiskäsite, vaikka sen voisi korvata esim. käsityksellä, arviolla tai suhtautumisella.³⁹ Tulevaisuusajattelun historiassa tulevaisuus määritetään menneisyyden ja nykyisyyden jälkeen ajan kolmanneksi aspektiksi ja siten pelkäksi abstraktioksi. Konkreettisemmin

³⁷ Töyry 2005, 44.

³⁸ Ylivuori 2022, 23.

³⁹ Männikkö 1997, 260–261.

tulevaisuus on nykyhetkeä seuraava mahdollisuustila, puhdas ulottuvuus, johon sijoitamme mielestämme tulevat tapahtumat. Tulevaisuudelle voi antaa myös spesifejä sisältöjä. Männikön mukaan kuvan käsite muistuttaa tutkijaa siitä, ettemme ajattele tulevaisuutta vain yleisenä ja epämääräisenä suurena, vaan sijoitamme sinne jollain tavoin rajautuvia ilmiökokonaisuuksia. Tulevaisuuskuva koskee vielä tapahtumatonta: se on kuvanmuodostajan nykyhetkestään projisoima ennakkokuva, jonka tavalla tai toisella uskotaan, toivotaan, pelätään tai tahdotaan toteutuvan.⁴⁰

Tutkimuksessani rajaan menneisyyden tulevaisuuden mahdollisuustilaksi, johon työläisnaiset sijoittivat itselleen merkityksellisiä sisältöjä työväenliikkeen ja selkeämmin omaa sukupuolittettua tulevaisuuttaan koskien. Käytän termiä tulevaisuuskuva, koska se ei sisällä ohjaavia ennakkokäsityksiä, vaan se kattaa sekä toiveet että pelot, tekstinmuotoina runot, julistukset, puheet ja pakinat. Pidän Männikön määrittelyyn kuuluvista epämääräisyydestä ja epäyhtenäisyydestä, sillä etsimäni tulevaisuuskuvat eivät oletusarvoisesti esitä koko puolueen, järjestön, kirjoittajan tai implisiittisen lukijan ehdotonta ja täysin selkeää näkemystä tulevaisuudesta. Lähestymistapana inhimillisen epämääräisyyden hyväksyminen tuntuu soveltuvan myös vaihtoehtoja ja mahdollisuuksia kartoittavaan aiheeseen. Tulevaisuusajattelun tukena hyödynnän lisäksi Koselleckin käsitettä odotushorisontista, sekä sosiologi Ruth Levitasin tulkintoja toivosta, utopismista ja utopistisen ajattelun historiasta. Utopia-termiä käytetään edelleenkin pääasiassa vähättelevässä sävyssä, vaikka tulevaisuuteen suuntautunut toivo olisi kuinka tarpeen. Levitas on lukenut aiempaa utopiatutkimusta hieman vastakarvaan ja käsittelee utopioita pelkän kirjallisen tradition sijaan metodina maailmaan ja muutokseen. Pidän utopismia ja siihen läheisesti kytkeytyvää toiveikkuutta funktiona, toimintaa ohjaavina ajattelumalleina.

Suomalaista työväenliikettä, sen naistoimijoita ja toimintakanavia on tutkittu eri historia-aineissa laajasti. Suomalaista sukupuolihistoriaa ovat kehittäneet mm. Päivi Setälä, Irma Sulku-nen ja Pirjo Markkola korostaen naisten työn, kansalaisuuden ja äitiyden yhteiskunnallista merkitystä.⁴¹ *Toveritarta*, kuten muitakin aikansa naistenlehtiä, on käsitelty erityisesti äitiyden perspektiivistä ja siitä on kirjoitettu muutamia opinnäytetöitä, joista suurin osa painottuu 1920-luvulle. Esimerkiksi Anne Kröger on tutkinut aviotonta äitiyttä 1920-luvun Suomessa (2005), Tiina Haakana äitiyden representaatioita *Toverittaressa* ja *Suomen Naisessa* 1920-luvulla (2001) ja Timo Lampinen äidin toimenkuvaa samoissa lehdissä 1920–1929 (2006). Nora

⁴⁰ Männikkö 1997, 262–263.

⁴¹ Setälä teki naisia näkyväksi historian toimijoina jo 1970-luvulla, Sulku-nen ja Markkola 1980- ja 1990-luvuilla tuoden esiin mm. sosiaali- ja taloushistoriaa, *Ylivuori* 2022, 24.

Thaqin kandintutkielma (2022) käsittelee *Toveritarta* 1930- ja 1940-luvuilla ja otsikon ”Pitäkää lujasti kiinni naisten oikeuksista” perusteella keskittyy laajemmin naisten oikeuksiin. Liitän oman tutkimukseni tähän perinteeseen: yhteiskunnallisen äitiyden ihanne ja vaatimus osalltään velvoittivat naiset aktiiviseen toimijuuteen, mutta omassa tutkielmassani haluan painottaa myös muita mahdollisia toimijuuksia ja korostaa naisia työläisinä, toimijoina sekä toivojina. Näen, että yksityisinä pidetyt äitiys ja kodinpiiri voidaan hahmottaa yhteiskunnallisina ilmiöinä.

Kulttuurihistorioitsija Hanne Koivisto on käsitellyt suomalaisia vasemmistotoimijoita valtaavan laajasti. Hyödynnän tutkimuksessani etenkin Koiviston väitöskirjaa *Joukkosielu vai individualisti? Vasemmistöälymystön identiteettiprosessit Suomessa 1930-luvun alusta 1950-luvun loppuun* (2024). Älymystö tai varsinaiset vasemmistointellektuellit eivät osu oman tutkimukseni piiriin, mutta Koivisto on kartoittanut kattavasti 1930-luvun poliittista ja kulttuurista ilmapiiriä, ja osin toimijoiden tiet myös risteävät. Esimerkiksi Sylvi-Kyllikki Kilpi ja Kaisu-Mirjami Rydberg toimivat vielä 1930-luvulla SDP:ssä ja kirjoittivat myös *Toverittareen*. Sosialidemokraattisen naisliikkeen äänenkannattajana *Toverittaren* linja oli maltillisempi kuin vaikkapa kulttuuriradikaalien Tulenkantajien tai Kirjailijaryhmä Kiilan julkaisujen, mutta suhtautuminen esimerkiksi sosialismiin oli usein hyvin samansuuntaista kuin Koiviston intellektuelleilla. Historiantutkija Maria Lähteenmäki on kirjoittanut SDP:n naistoimijoista ja työläisnaisista ja modernin ajan mahdollisuuksista kattavasti. Lähteenmäki avaa *Mahdollisuuksien aika* -väitöskirjassaan yhteiskunnan muutosta työläisnaisten kohdalla otsikkonsa mukaisesti mahdollisuuksien näkökulmasta. Väitöskirjan tapaustutkimuksena esiintyy myös *Toverittarelle* erityisen tuttu, samanaikaisesti aikakaudelleen tyypillinen ja hyvin erityinen työläisnainen.⁴² Mervi Kaarninen puolestaan on tutkinut koulutuksen, luokan ja sukupuolen risteymiä 1920- ja 1930-lukujen tyttöyden kohdalla. Kaisa Vehkalahti on käsitellyt tyttöyttä, tyttöyteen kasvatusta ja tyttöyden representaatioita aikakauden lehdissä. *Toveritarta* on hyödynnetty lehtiaineistona useissa työväen naisia käsittelevissä tutkimuksissa, mutta keskiöön se ei ole asettunut nähdäkseni kellään.

⁴² Martta Salmela-Järvinen oli köyhästä lapsuudestaan alkaen tottunut kodin ulkopuoliseen työhön, avioitui nuorena, sai lukuisia lapsia ja toisaalta liittyi puoluetööhön, erosi, eteni eduskuntaan ja (näytelmä)kirjailijaksi.

2 Työväenluokan tulevaisuus

2.1 Onnellinen ihmiskunta – *Toverittaren* toiveet ja mahdollisuudet

Tulevaisuus on *Toverittaessa* valoisa, parempi, tuntematon, epämääräinen, toivoton ja harmaa, huolettomampi, suuri, onnellinen tai onnellisempi, synkän hämärän peitossa, sosialistinen, oikeudenmukaisempi, uusi, tukala ja toivoton, vapaa, helpompi kuin tähän asti; se on nuorison, lasten, perhekunnan, koko ihmiskunnan, työläisnaisten, suomalaisen työväestön ja koko työväenluokan, köyhälistön, tai naisten itselleen luoma. Etenkin valoisampaa ja parempaa tulevaisuutta toistellaan kautta vuosikymmenen. Tulevaisuuteen on luotettava ja uskottava, siihen tulee varustautua ja katsoa sitä rohkein mielin. Mielikuvitus ja toivo ovat keskeisiä tekijöitä minkään muutoksen taustalla, ja muutokseen *Toverittaren* toimijat pyrkivät.⁴³ *Toverittaren* artikkeleissa tulevaisuuteen sijoitettiin parannuksia naisten oikeuksissa, niin Suomessa kuin kansainvälisesti, pohdittiin tulevaisuuden ihannekansalaistyöläisen kasvatukseen liittyviä kysymyksiä ja hahmoteltiin yhteisen luokkataistelun lopputulosta. Käsittelen tässä alaluvussa tulevaisuuteen suuntautunutta toivoa ja mahdollisuuksia, sekä sosialistisen yhteiskunnan hahmotelmia.

Tulevaisuuteen suuntautuvien toiveiden kautta voidaan tarkastella nykyhetken materiaalisiin ja sosiaalisiin suhteisiin kohdistuvaa tyytymättömyyttä sekä toisaalta toivoa ja kaipuuta parempaan elämään. Paremman maailman tavoitteluun tähdännyt utopismi voidaan nähdä tunteisiin, ideoihin ja tavoitteisiin perustuvana ajatusmallina, jonka avulla yksilöt ja yhteisöt saattavat vertailla nykyisiä olosuhteita kuviteltuun hyvään olotilaan. Tällainen kuviteltu tulevaisuus muodostuu muistin, kokemuksen sekä läsnäolevien menneisyyden jälkien varassa.⁴⁴

Ruth Levitas hahmottaa utopian ilmaisuna halusta parempaan elämään: utopiat ovat luonteeltaan liikkuvaisia ja muuttuvaisia, mutta niille on keskeistä muutoksen halu.⁴⁵ Levitas käsittelee utopismia funktiona, pyrkimyksenä muutokseen. Tämän näkökulman valossa *Toverittaren* sosialistisen yhteiskunnan hahmotelut voi lukea nimenomaan utopistisina, vaikka sanaa itseään lehdessä harvemmin käytettiin. Historiantutkijat Pertti Grönholm ja Heli Paalumäki hahmottavat muualle, menneisyyteen tai tulevaisuuteen, kuvitellun onnellisen paikan kaipuun modernina käsitteenä ja ominaisena juuri modernille ajalle, jolloin on ylipäänsä ollut mahdollista ajatella, että asiat voisivat olla myös toisin ja että nykyhetken tilanne ei ole ainoa

⁴³ Solnit 2006, 4.

⁴⁴ Grönholm ja Paalumäki 2015, 9–10.

⁴⁵ Levitas 2010, 8–9.

mahdollinen.⁴⁶ Esimerkiksi nimimerkki E.H. kirjoittaa vuonna 1932 tarkoituksenmukaisesta ajankäytöstä nykyisen ajan levottomassa kuohunnassa: ”Menneisyys on ohi ja tulevaisuus voi aina tuoda mukanaan odottamattomia olosuhteita, mutta siitä, mikä on juuri käytettävissä, on tarkka huoli pidettävä”.⁴⁷ Omaan menneisyyteen ei voitu enää vaikuttaa ja tulevaisuus oli epävarma, mutta nykyhetken toimilla tulevaisuuteen saatettiin vaikuttaa. Menneisyys itsessään, vaikka siihen usein viitattiin, tarjosi hyvin vähän nostalgiaa etenkin naisille. Työväelle nykyhetki ja tulevaisuus olivat mahdollisuuksien paikkoja.

Lehden tulevaisuuden kuvittelijat olivat pääsääntöisesti⁴⁸ naisia, joiden nykyhetken ja tulevaisuuden mahdollisuuksia rajoitti sukupuolen lisäksi luokka-asema. Naiset olivat erityisesti työväenliikkeen jäseniä, osa laajempaa ryhmittymää. Historiantutkija Niko Heikkilän mukaan yhteiskunnallisia liikkeitä voi lähestyä halkeamien ja säröjen, siis kulttuurisen muutoksen, kautta. Liikkeet toisaalta ammentavat kulttuurisesti annetuista normeista ja vakiintuneista käytännöistä, ja toisaalta ne ovat ristiriidassa yhteiskuntajärjestyksen kanssa ja edustavat vaihtoehtojen tasoa, joka on edellytys muutokseen tähtäävälle kollektiiviselle toiminnalle. Liikkeet ovat myös jo nimen mukaisesti liikkeessä, dynaamisia.⁴⁹ Muutos onkin *Toverittaressa* jatkuvasti läsnä. Esimerkiksi Hilja Liinamaa-Pärssisen runossa vuodelta 1935 muutoksen ja liikkeen tuntu on vahva. ”Elämän vauhtipyörä kiittää raiteellaan ja me olemme sidotut siihen,” runo alkaa ja jatkuu muun muassa seuraavin vaatimuksin:

Tahdomme iloita, rakastaa,
 tahdomme etsiä oikeuden ja velvollisuuden
 rauhallisen keskitien! –
 Vaadimme sijaa elämän pitopöydässä
 ja arvovaltaa yhteiskunnassa. –
 Tämä on julistuksemme:
 Me tahdomme maailmaan oikeudenmukaisuutta

⁴⁶ Grönholm ja Paalumäki 2015, 12.

⁴⁷ E.H., ”Ei ole aikaa”, *Toveritar* 13–14/1932, 202–203. Hetkessä eläminen tuo mieleen zen-buddhalaisuuden tai nykypäivän mindfulnessin.

⁴⁸ Alkuvuosina lehdessä julkaistiin ainoastaan naisten kirjoittamia tekstejä, mutta 1930-luvulla julkaistiin myös miesten kirjoittamia juttuja.

⁴⁹ Heikkilä 2022, 193.

ja lapsillemme paremman tulevaisuuden!⁵⁰

Työläisnaiset saattoivat toivoa ja vaatia parempaa – rauhaa ja rakkautta, mutta myös yhteiskunnallista arvovaltaa – vauhdista huolimatta, sillä kenties juuri yhteiset tavoitteet pitivät heidät vauhtipyörän kyydissä. Pärssisen runo vyöryy eteenpäin rikkaana ja rönsyilevänä, ja optimistinen tulevaisuuspuhe on siinä kiinnostavasti ja koko lehden vuosikymmentä kuvaavasti läsnä.

Hanne Koiviston mukaan optimistinen asenne maailman muuttamisesta kuuluu sosialistiseen ajatteluun ja työväenliikkeen perinteeseen.⁵¹ Näen maailman muuttamisen halun kytkeytyvän lisäksi vuosisadan alun emansipatoriseen liikehdintään, jonka Irma Sulkunen sijoittaa erottamattomasti osaksi koko väestön yhteiskunnallista ja poliittista uudelleenjärjestäytymistä.⁵² Yksilön asema oli murroksessa ja muutosta haettiin kautta puoluekentän ja erinäisten identiteettikategorioiden. Etenkin vasemmistointellektuellien, mutta nähdäkseni myös muiden työväestön toimijoiden, kiinnostus utopioihin, toivon tematiikkaan tai vallankumousromanttiseen ajatteluun on siis ymmärrettävää. Optimismissa ja utopioiden toiveikkudessa yhdistyy Koiviston mukaan täyttymättömien tunteiden tila, sekä tulevaisuutta jäsentävä ajattelumalli, joka on yhtäaikaaisesti kriittinen ja ihanteellinen näkemys yhteiskunnasta.⁵³ Optimistinen asenne tuntuu erityisen sopivalta kuvaamaan työväenluokan suhdetta tulevaisuuteen, sillä optimismi on utopismia realistisempi ja käytännönläheisempi katsantokanta. Optimismille ja kehityskolle myös löytyi perustaa sekä naisten että työläisten hiljattain saavuttamista oikeuksista. Osana modernisoituvan yhteiskunnan muutosprosesseja eduskunta painostettiin vasemmiston ja katumielenosoitusten kautta kesällä 1917 muuttamaan työaikalakia ja kahdeksan tunnin työpäivät otettiin käyttöön Suomessa ennen muita Pohjoismaita. Samalla naisten suojelu lakiasi olemasta erityissäännösten alainen, ja nais- ja lapsityöläisten rinnastaminen lopetettiin. Naisista tuli siis aikuisia työntekijöitä ja vain poikkeustapauksissa, yötyön ja raskauksien osalta, erityislakien alaisia.⁵⁴ Vuoden 1922 työsopimuslaki salli naimissakin olevan naisen tekevän itsenäisesti työsopimuksen, vuonna 1926 puolestaan annettiin laki naisten kelpoisuudesta valtionvirkoihin tietyin ehdoin, joista keskeisimpänä oli edusmiehisyyllä. Erityisen

⁵⁰ Hilja Liinamaa-Pärssinen, Työntekijättärien julistus, *Toveritar* 8/1935, 119. Pärssinen käytti Liinamaata suomennoksena alkuperäisestä Lindgren-sukunimestään ennen avioliittoaan ja ilmeisesti myös myöhemmin kirjallisuudella urallaan. Viitataan jatkossakin naisiin niillä nimillä, joilla tekstit kulloinkin on julkaistu.

⁵¹ Koivisto 2015, 203.

⁵² Sulkunen 1991, 54.

⁵³ Koivisto 2015, 210.

⁵⁴ Lähteenmäki 1997, 37–38, 64. Lain käyttöönotto ei sujunut aivan ongelmitta, vaan todellinen työaika oli yhä usein kahdeksaa tuntia pidempi.

tärkeä rajapyykki olikin vuoden 1929 uusi avioliittolaki, joka lopetti aviomiehen edusmiehissyyden ja siten paransi naisten taloudellista ja oikeudellista asemaa.⁵⁵

Toiveikkuus on ihmisen, ja etenkin nuoren ihmisen, perusominaisuuksia. Marxilaisfilosofi Ernst Bloch esimerkiksi piti päiväunelmia ja uneksintaa ihmiselle kaikkein tunnistettavimpana ominaisuutena. Blochin mukaan ihmisellä on paitsi kyky, myös tarve uneksia.⁵⁶

Blochille tulevaisuus on aina avoin ja lukkoon lyömätön: se tarjoaa mahdollisuuden, potentiaalın, pysyvän tilan sijaan horisontin. Sosiologi Keijo Lakkalan mukaan utopia merkitsi Blochille kykyä nähdä maailmassa muutoksen mahdollisuuksia.⁵⁷ Poliittisia massaliikkeitä tutkineen Emilio Gentilen mukaan sosialistisen työväenliikkeen sisällä luokkasolidarisuutta lujitettiin ”eskatologisen kaihon” avulla sen sijaan, että olisi ainoastaan lisätty tietoisuutta työväenluokan taloudellisesta ja sosiaalisesta asemasta. Eskatologinen, lopun aikojen odotukseen pohjaava, kaiho perustui joukkopsykologisiin uskonnollisiin tarpeisiin, jotka ”transformoivat luokkataistelun järkipäriset motiivit elintason parantamisesta intohimoiseksi nostalgiseksi tulevaisuudessa koittavia parempia aikoja kohtaan”.⁵⁸ Toivo ja tunteisiin vetoava retoriikka ovat keskeisesti läsnä *Toverittaren* tulevaisuuskuviissa ja paremman maailman odotuksessa.

Tunteita käytettiin *Toverittaressa* hyödyksi järkipärisen argumentaation ohella ja lehdestä on luettavissa kaikuja tulevaisuudesta jonain lopullisena päätepisteenä. Tulevaisuuden luontainen kehityskulku johti sosialismiin. Jo varhaisilla utopiasosialisteilla keskeisimpiä toimintanuoria olivat olleet yhteistyö, järjestäytyminen ja harmonia sekä usko sosialismin vääjäämättömään voittoon, ja *Toverittaren* toivojat asettuvat osaksi tätä perinnettä.⁵⁹ Esimerkiksi Jussi Ahokas kirjoittaa vuonna 1932: ”Onneksi yhteiskunnallinen kehitys pakostakin vie sosialismiin. – [I]hminen on, paitsi olosuhteiden tuote, myöskin kehityksen suunnan muovaaja ja osoittaja.”⁶⁰ Ahokkaan mukaan: ”jos tulevaisuus on sosialismin, on ihmiskunta onnellinen”. Usko sosialismin vääjäämättömään kehitykseen on niin vahva, että tekstissä on lähes uskonnollinen viivahde. Sosialismi ja uskonnollinen retoriikka kietoutuivatkin usein toisiinsa. Yhteistä sosialismilla ja uskonnolla olivat ainakin koko ihmiskuntaan kohdistuva lähimmäisen rakkaus, sekä

⁵⁵ Lähteenmäki 1997, 254–261, 315. Vaikka puolisoista tuli oikeudellisesti yhdenvertaisia, naisten oikeutta palkkatyöhön rajattiin silti edelleen esim. palkkaamis- ja pitämiskielloilla ja naisten erottaminen avioitumisen tai lasten saannin myötä oli yleistä yhä 1960-luvulle asti.

⁵⁶ Koivisto 2024, 364.

⁵⁷ Lakkala 2017, 14.

⁵⁸ Grönholm ja Paalumäki 2015, 16. Eskatologinen kaiho oli työväenliikettä tutkineen Henri de Manin mukaan perusta työväenluokan myytti- ja symbolijärjestelmälle, ja sen kautta saattoi tarkastella työväenluokan kollektiivisia emootioita.

⁵⁹ Levitas 2010, 42.

⁶⁰ Jussi Ahokas, Vartija, mikä hetki on kulumassa..., *Toveritar* 21/1932, 295.

pyrkimys poistaa kurjuutta ja epätasa-arvoa ylläpitäviä rakenteita.⁶¹ Sosialistinen kansalainen oli esimerkiksi suvaitsevainen, ”oikeamielinen ja hienotunteinen”, ja sosialistisen yhteiskunnan keskeisiin arvoihin kuulunut vapaus kattoi myös uskonnonvapauden.⁶² Koiviston mukaan 1900-luvun alkupuolella uskonnollisuus ja sosialismi yhdistyivät toisiinsa retorisesti sekä käytännössä. Sosialismin voi esimerkiksi nähdä poliittisena uskontona, ja työväenliike lainasi kristinuskolta työläisille tuttuja symboleita ja rituaaleja.⁶³ Kristinuskon vahvan tunnevaltainen retoriikka vaikutti etenkin vanhan työväenliikkeen poliittiseen julistukseen ja uskonnollista sävyä löytyy yhä maailmansotien välisen ajan eri suuntausten ideologisista julistuksista.⁶⁴

Vuosisadan alkua voi hahmottaa ideologioiden aikakautena. Koivisto toteaa, että vahva ideologinen lataus oli pikemminkin sääntö kuin poikkeus. Yhteiskunnallisten liikkeiden ideologinen työ piti sisällään moraalisten intuitioiden artikuloinnin, vakiinnuttamisen ja muokkaamisen argumenttien, symbolien, kehysten ja moraalisten tyyppien tai opettavaisten tarinoiden kautta.⁶⁵ Sitoutuminen sosialismiin ja etenkin marxilaisuuteen oli historioitsija Eric Hobsbawmin mukaan useimmille enemmän emotionaalista kuin teoreettista. Tunteenomaisen ja uskonnollisesti sävyttynyt asenne liikettä kohtaan näkyi Koiviston mukaan myös suomalaisen vasemmistoälymyksen kirjoittelussa. Esimerkiksi Akateemisen Sosialistiseuran *Soihdu*-lehdessä kuvattiin vuonna 1933 sosialisoitua yhteiskuntaa vapauden valtakuntana, toverillisen yhteistyön maailmana, ”jota ihmiset jo vuosisatoja ovat odottaneet ja kutsuneet”, tuhatvuotisena valtakuntana.⁶⁶ *Toverittaressa* vastaavat ilmaukset ovat myös verrattain yleisiä, ja selkeän rinnastuksen uskoon ja kehitykseen tekee esimerkiksi Mikko W. Erich vuonna 1930:

Ihmiskunnan parasta tarkoittavia aatteita, sellaisia kuin Jeesuksen oppia mestarin itsensä julistamana ja samaan päämäärään tähtääviä suuria yhteiskunnallisia liikkeitä, kuten sosialismia, ei loppujen lopuksi voida estää inhimilliseen kehitykseen vaikuttamasta.⁶⁷

Erich mukaan aatteet ”kärsimyksissä kirkastuvat” ja siksi myös sosialistien täytyy uskoa ja luottaa tulevaan, ”sillä emmehän me lopultakaan elä ainoastaan lyhyttä ja nopeasti haihtuvaa nykyhetkeä varten; meillä on suuria velvollisuuksia tulevia polvia kohtaan –”. Uskollisena

⁶¹ Jussi Ahokas, Vartija, mikä hetki on kulumassa..., *Toveritar* 21/1932, 295. Palaan Ahokkaan tekstiin käsitteilyluvussa 3.1. kasvatuskysymyksen yhteydessä.

⁶² Väinö Kivisalo, Sosialidemokratian suhde kristinuskoon, *Toveritar* 22–23/1933, 309.

⁶³ Koivisto 2015, 218. Sosiaalidemokraatit eivät myöskään olleet niin kirkon- ja uskonnonvastaisia kuin vasemmalle kallistuneet toverinsa.

⁶⁴ Koivisto 2024, 290.

⁶⁵ Koivisto 2024, 290.

⁶⁶ Koivisto 2024, 92–93.

⁶⁷ Mikko W. Erich, Juhlamietelmiä, *Toveritar* 23–24/1930, 364–365.

tulee siis pysyä kaikelle sille, ”minkä me tiedämme olevan oikein ja seuraamalla tätä rehellistä vakaumustamme uhkauksista ja vainoistakin huolimatta”.⁶⁸ Myös Miina Sillanpää kirjoittaa paratiisista maan päällä kannustaessaan naisia äänestämään.⁶⁹ Uskonnolliset teemat ja sanavalinnat saattoivat vahvistaa omaa joukkoidentiteettiä. Koiviston mukaan juuri yhteisöllisyyden tunne saattoi kanavoitua nopeasti myös konkreettiseen toimintaan yhdessä muiden samoin ajattelevien toverien kanssa.⁷⁰ Lehtenä *Toveritar* pyrki juuri tällaiseen yhteisöllisen toimintahengen herättelyyn.

Tulevaisuuskuvia hahmoteltiin murrosajan paineissa. Esimerkiksi Hilda Seppälä kirjoittaa vuoden 1931 lopulla seuraavasti:

Kuinka ristiriitainen maailma on, sen osoittaa selvää selvemmin se, että tämän valtaisan kehityksen ja teknillisen loistokauden aikana, jolloin kyetään kaikkia tuotteita valmistamaan nopeasti ja suuria määriä, kuitenkin miljoonat ihmiset kärsivät noiden varastojen ääressä nälkää ja vilua ja ihmisten taistelu elinehtojensa puolesta käy päivä päivältä vaikeammaksi.⁷¹

Yhteiskunnan räikeät ristiriidat näkyvät Seppälän mukaan köyhyyden ja yltäkylläisyyden epätasapainossa, juhla- ja joulupuheiden rauhantahtoisuudessa ja samanaikaisessa väkivaltaan ja vieraiden vihaan yllyttämisessä, sotavarustelussa. Sosialismin usko kuitenkin valoi toivoa:

Mutta vaikka nyt näin onkin, niin me tiedämme, että aina tule näin olemaan, ei meillä enempää kuin muissakaan maissa. Me tiedämme, että maailmassa tehdään, erinäisten työväen kansainvälisten järjestöjen välityksellä, voimakasta valistustyötä, jotta kaikkien maiden kansat saataisiin veljiksi keskenään, jolloinka keskinäiset ristiriidat ja sodat loppuisivat.⁷²

Työ koko järjestelmän muuttamiseksi vaati jokaisen ”voimakkaan” ja ”tarmokkaan” panoksen. Päämääränä ollut sosialistinen yhteiskunta edusti Seppälän tämän tekstin mukaan juuri rauhanomaista maailmaa, jossa kansojen veljeys toteutuisi. Suomi oli osa kansainvälistä liikettä ja usko muutokseen oli vahva.

Sosialismi oli sankaritekojen ja uneksinnan kohde. Koiviston tutkimat nuoret älymystöläiset, mutta myös *Toverittaren* kirjoittajat, puhuivat ja kirjoittivat sosialismista jonain, johon oltiin pyrkimässä ja joka oli vasta tulossa. Sosialismin ajan nähtiin olevan jo lähellä ja aikakausi

⁶⁸ Mikko W. Erich, Juhlamietelmiä, *Toveritar* 23–24/1930, 364–365.

⁶⁹ M.S., Kun naiset ensikerran ottivat osaa vaaleihin, *Toveritar* 5/1936, 90–91. Paratiisissa olisi mm. kunnollisia asuntoja, äitiyshuoltoa ja sosiaalista tukea perheellisille vähävaraisille.

⁷⁰ Koivisto 2024, 93.

⁷¹ Hilda Seppälä, Jouluna, *Toveritar* 23–24/1931, 323.

⁷² Hilda Seppälä, Jouluna, *Toveritar* 23–24/1931, 323.

hahmotettiin murrosaikana.⁷³ Murrosajan tuntu on läsnä *Toverittaressa* ja se lienee myös vahvistanut oloa siihen, että asioihin voitiin vaikuttaa itse. Tulevaisuus olisi aivan pian täällä. Esimerkiksi SDP:n ja myöhemmin SKDL:n kansanedustajana toimineen Kaisu-Mirjami Rydbergin aikakauden puheissa uusi maailma oli usein jo hyvin lähellä. Rydbergille sosialismissa oli kyse ihmisarvoisen elämän saavuttamisesta, oikeudenmukaisuudesta ja sellaisen luokattoman yhteiskunnan rakentamisesta, jossa jokainen voisi kehittää itseään. Sosialistinen maailma olisi rauhan ja onnellisten ihmisten maailma, ja sinne olisi mahdollista päästä taistelemalla vääryyttä ja sortoa vastaan. Uusi päivä olisi ihmisten keskinäisen rakkauden, veljeyden ja sisaruuden, uuden humanismin täyttämä.⁷⁴ Koiviston mukaan Rydberg omaksui ainakin osan tulevaisuusretoriikastaan itävaltalais sosiologi Max Adlerilta ja hollantilaiselta vallankumoukselliselta Anton Pannekoekilta: ”tulevaisuuden portit”, ”uusi maailma” ja ”uudet ihmiset” olivat emotionaalisesti vetoavia ja toimivat myös suomalaisessa kontekstissa.⁷⁵

Rydberg kirjoitti *Toverittareen* 1930-luvulla muutamia artikkeleita, joissa kaikuivat samat teemat ja toiveet.⁷⁶ Venäläiskirjailija Vera Inberin haastattelu vuodelta 1934 esimerkiksi päättyy Inberin kuvaukseen Uzbekistanissa, aikakielellä Usbeskistanissa, tapahtuneeseen sosialistiseen vallankumoukseen ja sen vaikutuksiin etenkin naisten hyvinvoinnissa. Naiset saivat nyt toimia kaikilla elämän aloilla: ”nainen kansankomisaarina, nainen suuren tehtaan johtajana, nainen kyläneuvoston ja kolhoosin puheenjohtajana, nainen insinööriä, lääkäriä, kemistinä, nainen kaikkialla!”. Inber kertoo:

Kun näin siellä nuoren naisen, joka vielä ei ollut oppinut lukemaan eikä kirjoittamaan, mutta joka silmä kovana seiso i mikroskoopin ääressä tutkien silkkimadon munia ja osaten eroittaa niissä tuholaisen jäljet ja poistaa ne, hän oli minusta kuin uuden elämän vertauskuva. Muutos ei tule silmänräpäyksessä, uusi kuva ei juurru päivässä eikä viikossa, mutta kehitys murtaa tiensä hitaasti ja varmasti villien vuorten ja suurten erämaittenkin läpi!⁷⁷

Muutos ei siis tule heti, mutta kehityksen suunta on selvä ja muutoksesta tulee tapahtuessaan pysyvä. Rydberg kuvaa artikkelin alussa Suomea ympäröivien ”henkisten Kiinan muurien” estävän tarttumisen moneen ajankohtaiseen ja yleiseurooppalaiseen käännöskirjaan, mutta

⁷³ Koivisto 2024, 194–195.

⁷⁴ Koivisto 2024, 195. Koivisto on tutkinut Rydbergia ja tämän retoriikkaa laajasti, esim. Koivisto: Kaisu-Mirjami Rydberg poliittisena puhujana ja pakinoitsijana. Naisnäkökulma vasemmistoälymystöön, 2001.

⁷⁵ Koivisto 2024, 117–118. Ainakin Adleria luettiin *Toverittaren* piirissä ja häneen viitataan muutamassakin käsittelemässäni artikkelissa. Tähtitieteilijänäkin toiminut Pannekoek tunnettiin muutoin esim. jo vuosisadan alun *Työmiehessä*.

⁷⁶ Rydberg myös käänsi jatkokertomuksia ja kirjoitti viihteellisempiä juttuja, haastatteluja ja kirja-arvioita. Käsitelen seuraavassa alaluvussa tarkemmin yhtä Rydbergin sodan- ja fasisminvastaista julistusta.

⁷⁷ Kaisu-Mirjami Rydberg, Vera Inber Helsingissä, *Toveritar* 20/1934, 280–281.

oletettavasti myös laajemmin teemoihin ja uudistuksiin. Artikkelillaan hän herättelee mielenkiintoa muiden maiden mahdollisuuksiin. Sosialismi edusti rauhan mahdollisuutta myös saksalaiskirjailija Ernst Tollerin haastattelussa samana vuonna 1934. Maanpaossa elänyt Toller kuvaa vierailuaan Venäjällä myönteisenä, sen kansaa rakennushaluisena ja rauhantahtoisena: ”Kaikki tahtoivat vain rauhaa, rauhaa, rauhaa, saadakseen häiritsemättä jatkaa positiivista rakennustyötään elämän eri aloilla.”⁷⁸ Edelleen vuonna 1936 Rydberg kannusti työläisnaisia vaaliurnille, taisteluun onnellisen elämän puolesta:

Tulkaa mukaamme rakentamaan onnellista maailmaa!

Kun me marssimme vaaliurnille, me marssimme taisteluun sosialismin, onnellisen elämän puolesta. –

Meidän tunnuksissamme kohisee nousevan luokan elämänrakkaus, elämänvoima, vakaan raatajan tietoisuus siitä, että tämän luokan Atlas-hartioilla kannetaan vanha maapallo uuteen aineelliseen ja henkiseen kulttuuriin.⁷⁹

Myöhemmin samassa numerossa kansanedustaja-Rydberg kuvaa ”taantumuksen ja kapitalismin muurin” takana loistavan kirkkaan ja väkevän ”onnen auringon” ja toistaa edelleen onnellisen elämän kytköstä: ”Teidän on luotava se uusi maailma, -- sosialismin maailma, jossa runoilija voi laulaa uuden laulun onnellisista äideistä, onnellisista lapsista ja onnellisesta elämästä.”⁸⁰ Sosialismi rinnastuu suoraan onnelliseen elämään, ehkä jopa elämään itseensä. Vakaan raataja tietää saavuttavansa uuden maailman aineellisine ja henkisine edellytyksineen. Tulevaisuus loistaa kirkkaana kivi kiveltä purettavan muurin takana.

Sosialistinen yhteiskunta edusti ennen kaikkea ideaa paremmasta. Utopistisina haaveina luetuina hahmotelmat tarjosivat vaihtoehtoja ja ehdotuksia, vaikka eivät aina olleet täysin realistisia. Realistisuuden sijaan utopismin funktiona ja hyveenä voikin olla sosiaaliseen muutokseen kannustavan ideaalin esittäminen. Vähittäinen kehitys on tämänkaltaisessa ideapainotteisessa tulevaisuuskuvassa tärkeää: utopian idea osoittaa muutoksen tarpeen ja mahdolliset suuntaviivat, mutta maltillisesti, sillä vallankumouksellinen kaaos ei johtaisi toivottuun sosiaaliseen muutokseen. Levitas korostaa utopian merkitystä juuri tällaisena liikkeellepanevana voimana, ja sellaiselta *Toverittarenkin* toiveet tuntuvat.⁸¹ Tärkeää on muutos, mutta kohtuullisesti, realistisesti, maltillisesti. Pilvilinnojen sijaan työläisnaisille toivo paremmasta

⁷⁸ Kaisu-Mirjami Rydberg, ”Koneitten murskaajain” tekijää haastattelemassa, *Toveritar* 21/1934, 296–297.

⁷⁹ Kaisu-Mirjami Rydberg, Taisteluun, toverit! Onnellisen elämän puolesta vaaliurnille, *Toveritar* 11/1936, 187. Korostuskursiivi Rydbergin.

⁸⁰ ”Taisteluun sosialismin puolesta!”, *Toveritar* 11/1936, 220–224, 228. Runoilija viittaa Katri Valaan.

⁸¹ Levitas 2010, 6, 13.

maailmasta oli ennen kaikkea tekoja.⁸² Käytännössä parempaa tulevaisuutta työstettiin esimerkiksi järjestötyössä, eduskunnassa ja kansainvälisessä avustustyössä. Lukuisat raportit eduskunnan naiskansanedustajien työstä nostavat esiin alustuksia ja uudistusehdotuksia, sinnikästä työtä sekä epäonnistumisia. Vuosina 1930 ja 1931 anottiin esimerkiksi vähävaraisten äitiyshuollon järjestämistä (siis koulutettuja kätilöitä, huolto- ja neuvontatyötä sekä äitiysvakuumusta), varoja ”tylsämielisten” hoitolan rakentamiseksi ja vähävaraisten lasten kesävirikistykseen, naispoliisitoimen järjestämistä irtolaisnaisten turvaamiseksi sekä lastensuojelulakia.⁸³ Vuonna 1939 puolestaan kansanedustajia haastateltiin eduskuntatalon käytävillä laajassa ja runsaasti kuvitetussa jutussa.⁸⁴ Haasteista, mutta myös onnistumisista ja sinnikkään työn tuloksista, kirjoitettiin avoimesti. Etenkään työläisäitien asema ei vuosikymmenen kuluessa parantunut niin paljon kuin toivottua, mutta samalla tiedettiin, että oma työ tarkoitti tuleville polville parempia mahdollisuuksia.

Solidaarisuus ja kansainvälisyys olivat keskeisiä ohjenuoria ja esimerkiksi Espanjan sisällissodan uhreja avustettiin ahkerasti. Työläisnaisliitto järjesti ensimmäisen varainkeruun jo joulukuussa 1936 ja etenkin Sylvi-Kyllikki Kilpi oli aktiivinen avustustyössä. Kansainvälinen esimerkki ja uudenlainen, visuaalisuudessaan tunteisiin vetoava, mediakuvasto kannustivat humanitaarisen avun järjestämiseen.⁸⁵ Työläisnaisliitto organisoi kolme keräystä, joista viimeiseen vuonna 1938 osallistui myös emäpuolue, Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto sekä Työläisnuorisoliitto ja tuolloin varoja kerättiin lisäksi Tšekkoslovakian sudeettialueilta pakolaisiksi joutuneille. Humanitaarinen apu oli vahvasti sukupuolittunut ilmiö, kuten muutkin avustus-, huolto- ja hoivatyöt. Kilpi itse avusti myös Keski-Euroopasta saapuneita juutalaispakolaisia.⁸⁶ Keräykseen kannustettiin vetoamalla ihmisten hyviin ominaisuuksiin, epäitsekkyteen, inhimillisyyteen, humanisuuteen, sääliin sekä solidaarisuuteen.⁸⁷ Solidaarisuus tarkoitti sitä, että köyhänkin tuli auttaa, jos vain suinkaan kykeni. Toisten tilanne saattoi olla omaakin huonompi ja samalla tiedettiin, että apua saatettiin tarvita joskus myös itse. Kilpi

⁸² Retoriikka on ilmeisesti yhä suosittu ja esim. viimeisimmän SDP:n pääministerin muistelmien otsikkoon asti nostettu.

⁸³ ”Naisemme eduskunnassa”, *Toveritar* 1/1933, 4–6.

⁸⁴ ”Eduskunta ja koti. Toimitus haastattelee eduskuntanaisiamme”, *Toveritar* 9/1939, 152–155, 160. Esim. aloite lastensairaala ei ollut kuudessa vuodessa edennyt mihinkään.

⁸⁵ Torninoja-Latola, 2015, 338–339, 350. Ns. säälin politiikalla oli tarkoitus vauhdittaa avustustoimenpiteitä.

⁸⁶ Torninoja-Latola, 2015, 344–345, 352. Kommunisminvastustuksen varjolla esim. IKL vastusti keräyksiä väittäen niitä sotilaalliseksi avustukseksi ja Etsivä keskuspoliisi seurasi keräystapahtumia tarkasti.

⁸⁷ Torninoja-Latola, 2015, 351.

kirjoitti esimerkiksi vuonna 1937 humanisen avustustoiminnan olevan vastalause raakuutta ja väkivaltaa vastaan, ”aseettomien kaunis mielenilmaus”.⁸⁸

Lehdessä kannustettiin sodanvastaiseen toimintaan käytännön teoissa ja aatteellisesti. Loppuvuosikymmenenestä lukijoita kehoitettiin mm. saksalaisen ja japanilaisen tavaran boikotteihin. Henkilökohtaisen toiminnan merkitystä korostettiin, ja täten varmasti ylläpidettiin taistelutahtoa. ”Rauhan tahto, voimakas pyrkimys tukea sitä, vaikuttaa myöskin pienissä ja vähäpätöisissä asioissa ja saa suuria aikaan”, kirjoitettiin esimerkiksi vuonna 1938. Aktiivinen työ omissa järjestöissä, arjessa, yhteiskunnallisessa uudistus-, valistus- ja kasvatustyössä oli ehdottoman tärkeää.⁸⁹ Tunteisiin vetoavaa retoriikkaa hyödynsi mm. Rydberg vuonna 1934 kuvatessaan kaupunkien työläislasten avustusintoa Kuusamon lasten köyhyyden parantamiseksi.⁹⁰ Sosialistinen tulevaisuus oli kansainvälinen ja solidaarinen, ja jokaisen toiminnalla oli merkitystä.

Sosialistisen tulevaisuuden kaipuu nousee usein esiin erinäisistä kokouksista raportoitaessa, joihin puheenvuoroja ja julkilausumia on kirjattu ylös myös niille tovereille, jotka eivät paikalle päässeet. Näissä lausunnoissa liikutaan vaikuttamaan tarkoitetun puheen, julistuksen ja journalistisen tekstin vaiheilla. Kokousraporteissa esitellään tilaisuuden kulku, läsnäolijat puheenvuoroineen ja mainitaan toisinaan joidenkin aiheiden herättäneen keskustelua. Moniäänisyyden läsnäolo nousee esiin mainituissa lukuisissa näkökulmissa, vaikka niitä ei raporteissa usein esitellä mainintaa pidemmälle. Esimerkiksi Helsingissä 18.3.1934 pidetyn Uudenmaan sd. naisten neuvottelukokouksen raportissa todetaan Sylvi-Kyllikki Kilven alustuksen ”Naiset ja fascismi” herättäneen vilkasta ja laajaa keskustelua. Keskustelun perusteella hyväksytty julkilausuma painottaa työläisnaisen merkitystä osana fasismin vastaisuutta: ”Työläisnaisten on noustava entistä lukuisammin taisteluun fascismia vastaan” ja on jokaisen työläisnaisen ”ehdoton velvollisuus luokkaansa kohtaan” liittyä järjestönsä jäseneksi. Voimakkaan järjestötoiminnan avulla saatettiin taistella työmaaterroria, taantumuksen ajatusmaailmaa ja puutetta ja kurjuutta vastaan. Lausuman mukaan konkreettisia ratkaisuehdotuksia olivat työajan lyhentäminen ja palkkojen parantaminen. Sosialismi oli tämänkin lausuman mukaan yksiselitteinen vastaus: ”Tehokkaasti voidaan työväestön elämänolojen parantamiseen päästä vasta silloin,

⁸⁸ Sylvi-Kyllikki Kilpi, Espanjan lapset hädässä, *Toveritar* 19/1937, 315–316. Koko nro 19 oli osoitettu Espanjan asialle.

⁸⁹ M. S.-J., Taistelu rauhan puolesta. Mitä on tehty ja mitä voidaan tehdä, *Toveritar* 5/1938, 67–68. Salmela-Järvinen kirjoittaa yleensä keräyksien onnistumisista myös muistelmissaan. Sisällissodasta lisää esim. Koivisto & Parikka (toim.) 2015.

⁹⁰ Kaisu-Mirjami Rydberg, Lapset tahtovat auttaa, *Toveritar* 22–23/1934, 316–318.

kun tuotannonvälineet on saatettu yhteiskunnan omaisuudeksi”. Naisten tuli pysytellä kiinni yhteiskunnallisessa toiminnassa työpaikoilla, järjestöissä ja perheenäiteinä. Lausuma loppuu ylentävästi:

Työläisnaiset katsovat rohkeina tulevaisuuteen, sillä he uskovat, että elämä tulee varmasti osoittamaan, että vapaudenkaipuu ihmisessä, jokaisen kansalaisen pyrkimys saada itse määrätä omasta kohtalostaan ja ottaa osaa kansansa kohtalon ratkaisuun, ei pitkiä aikoja salli kaikki inhimillisiä oikeuksia poljettavan sotilassaappain.⁹¹

Tulevaisuuteen linkittyy siis niin rohkeus, kuin vakaa usko ihmisten pohjimmaisesta hyvyydestä ja yksilönvapaudesta. Työläisnaiset ovat yhtenäinen rintama, tiiviisti mukana paikallisessa järjestötoiminnassa, oppimassa ja opettamassa uutta. Paitsi luokkansa jäseniä, he ovat kansalaisia ja työväestö on kiinteästi osa kansaa ja sen kohtaloa. Tulevaisuudessa ihmisen implisiittinen arvo tullaan tunnustamaan, elämä itse osoittaa vapauden olevan jokaisen oikeus.

Vuoden 1939 viimeisessä numerossa optimismi tulevaa kohtaan pitää pintansa. Sota oli jo syttynyt Euroopassa ja marraskuun 30. päivänä sireenit ulvoivat myös Helsingissä.⁹² Anni Huotari kirjoittaa maailmansodan varjon taas uhkaavan. Moni oli jo joutunut jättämään kotinsa ja etenkin joulun alla kodin ja rauhan merkitys, yhteenkuuluvaisuuden ja rakkauden henki, olivat tärkeitä ja tunteisiin vetoavia. Joulun symbolina, sillä aivan kuin luonnossa pimeä aika katkeaa ja valoisampi taas koittaa, myös nyt kuljettiin kohti päivää ja ”Pohjolan kirkkaita valoisia öitä”. Huotari kirjoittaa:

Uskomme, että varmasti oikeus tulee voittamaan, rauhan ja hyvän tahdon edistäjien joukot kasvavat kaikesta huolimatta. Silloin kun sosialidemokraattinen aate täyttää ihmisten sydämet veljeyden kauniilla tunteella, silloin on maailman rauhan taattu.⁹³

Samoissa tunnelmissa liikkuu samassa numerossa nimimerkki Victoria, joka maalailee keskellä sydäntalvea tulevan kevään odotusta tavalleen tyypillisen optimistisesti:

Kun ruosteenruskeat silmut puhkeavat puihin, kun mustasta mullasta pilkistävät ensimmäiset vihreät heinäkorret, kun valtamaantien varsia koristavat heleänsiniset leskenlehdet, loistaen mustan mullan keskeltä kuin kiiltävät kultarahat, silloin sinunkin surusi sulaa ja odotuksesi täyttyy. Ja ellei se tapahdukaan juuri niin kuin

⁹¹ Liittomme piiristä, *Toveritar* 7–8/1934, 114.

⁹² Lähteenmäki 1997, 246.

⁹³ Anni Huotari, Joulun – rauhan suuri juhla, *Toveritar* 22–24/1939, 334.

s i n ä olit kuvitellut, niin tapahtuu se sittenkin parhaalla mahdollisella tavalla.
Siispä älä väsy odotukseesi! –⁹⁴

Huotari tahtoi valaa työväenluokan naisiin uskoa uuteen huomiseen, sillä se auttaa pahojen päivien yli, luo tarmoa ja tahtoa mieleen, jota erityisesti nyt tarvittiin. Vastaavasti Victorialle tulevaisuus oli itsestään selvästi parempi, sillä sen täytyi olla. Toivolla oli tärkeä toimintaa ja optimismia ylläpitävä tarkoitus, joka tuntui korostuvan loppuvuoden ja -vuosikymmenen lehdissä.

Luen itse *Toverittaren* kannanotoissa häilyvän optimismin eräänlaisena luottona tulevaisuuteen, mutta missään nimessä lehti ei 1930-luvulla leviteltyt turhan positiiivista kuvaa maailmantilanteesta ja työläisen asemasta. Lehden sihteerinä vuodesta 1936 toiminut Martta Salmela-Järvinen katsoi vuoden 1966 *Tulevaisuus*-lehdessä taaksepäin, menneisyyden tulevaisuuteen. Salmela-Järvinen totesi *Toverittaren* vuosikerran 1939 enteilleen raskasta ja vaikeaa aikaa koko ihmiskunnalle. Salmela-Järvisen mukaan monissa kirjoituksissa varoitettiin antautumasta liiallisen optimismin varaan, ja ennen kaikkea lukijoita kehoitettiin esiintymään maailman rauhan puolesta. Närkästyneessä lukijapalautteessa vuoden lopulla⁹⁵ oli valiteltu lehden sisältävän liikaa politiikkaa, jotta sitä enää jaksaisi raskaan elämänsä ohessa seurata: kuvauksia natsismin leviämisestä, keskitysleireistä, juutalaislasten vainoamisesta, kotien ja synagogien palamisesta. ”Mutta eräät täällä Suomessa halusivat painaa päänsä pensaaseen, ei nähdä eikä kuulla. Ei ennenkuin oli pakko.”, Salmela-Järvinen kirjoittaa ja jatkaa:

Ei hyödytä painua peitteen alle niin kuin teimme lapsina ukkosen raivotessa. Kuulimme jyskeen ja näimme salammat suljettujen silmiemmekin lävitse. Maailman politiikan ja oman maamme politiikan suhteen meidän on omaksuttava tuo sama asenne. On katsottava elämää rohkeasti silmästä silmään. Kun sen näkee, ei enää peloita.⁹⁶

Rohkea optimismi yhdistyi realismiin. On kiinnostavan kuvaavaa, kuinka kiivaasti Salmela-Järvinen puolustaa poliittisuuden ja politiikan seuraamisen tärkeyttä lähes kolmekymmentä vuotta myöhemminkin. Rohkeus oli osa kypsää aikuisuutta, yhteiskunnallista toimijuutta. Vain lapset saattoivat sulkea silmänsä maailman pahuudelta ja jättää toimimatta muutoksen eteen, mutta rohkea työläisnainen tarttui pelosta huolimatta toimeen.

⁹⁴ Victoria, Odottaessa, *Toveritar* 22–24/1939, 353. En onnistunut löytämään nimimerkin haltijaa mistään salanimilistauksesta. Odottamisesta esim. Salmi 1998.

⁹⁵ Salmela-Järvinen viitanee Matleena maailman menosta -palstaansa *Toveritar* 18/1939, 282, 287.

⁹⁶ Martta Salmela-Järvinen, Työläisnainen – *Toveritar* – *Tulevaisuus*, *Tulevaisuus* 1/1966, 7, 30.

Tulevaisuus on *Toverittaressa* läsnä kautta 1930-luvun epävarmana, tavoittamattomana, toivottuna, odotettavana. Sosialistinen yhteiskunta oli paitsi taloudellisesti, myös sosiaalisesti oikeudenmukainen. Toiveikas retoriikka yhdistyi lehdessä usein uskonnolliseen kieleen ja kuvastoihin, työväenliikkeen perinteen mukaisesti. Toivo oli puheen lisäksi tekoja ja nämä näkyivät kansainvälisessä avustustoiminnassa ja järjestötoiminnassa. Konkreettinen toiminta oli paitsi julkinen poliittisen mielipiteen osoitus, sen avulla saatettiin kanavoida ahdistavia ja pelottavia tunteita.⁹⁷ Käsittelen seuraavassa luvussa tulevaisuuden uhkakuvia.

2.2 Taantumuksen voimat ja synkät pilvet – uhkakuvien tulevaisuus

Mutta historia opettaa, että sortokaudet eivät voi jatkua ikuisesti ja, että myöntyväisyys on kaikkein vaarallisinta. Siksipä nytkään ei ole syytä alistua. Varsinkin silloin kun tietää, että on oikeus ja laillisuus puolellaan.⁹⁸

Pessimismiin ei *Toverittaressa* sorruttu, vaan vaikeudet nähtiin voitettavina, usein jalostavina haasteina. Hanne Koiviston mukaan uhka ja pelko ovat voimia, joista yhteiskunnalliset liikkeet ammentavat erityisesti liikkeiden käynnistymisvaiheessa, koska ne avaavat perspektiivinsä myös eteenpäin. Näiden positiivisena rinnakkaisvoimana toimii toivo, joka sekin suuntautuu tulevaisuuteen antaen tavoiteltavan vaihtoehdon paremmasta.⁹⁹ Yllä oleva sitaatti on Hilda Seppälän vuodelta 1930: eduskunta oli hajotettu ja lapualaiset uhkailivat ääni- ja vaali-oikeuden rajaamisella kommunisminvastaisuuden varjolla. ”Sivistymättömien miesten” harjoittama raakaa mielivalta, väkivaltaisuus ja poliittinen sekasorto vertautuivat Seppälällä vuoden 1918 tapahtumiin. Suomi oli taas kahtiajakautunut, Seppälän ja muiden sosialidemokraattien luottamus valtiollisiin elimiin niiden suojeluskuntakytkösten vuoksi vähäinen. Seppälä kirjoittaa ”hulinaliikkeestä” ja hulinoimisesta kuin vähätellen väkivaltaisuuksien merkitystä, mutta myöntää samalla pelon olevan todellinen, sillä maata uhkasi todellinen turvattomuus. Epätoivon ja alistumisen sijaan Seppälä vetoaa menneisyyteen, ja historian opetusten avulla maalaa lukijoilleen kuvan toisenlaisesta tulevaisuudesta ja ansaituista voitoista.

Toverittaressa kuvatuista uhkaavista tulevaisuuskuvista esiin nousevat taantumukseen, kotimaisen työläisen kurjistuvaan asemaan, köyhyyteen, työttömyyteen ja naisten oikeuksien kapenemiseen liittyvät huolet sekä laajemmat pelot fasismin noususta. Vuosikymmenen alussa

⁹⁷ Torninoja-Latola 2015, 357.

⁹⁸ Hilda Seppälä, Eduskunta hajoitettu, *Toveritar* 14/1930, 210, 224.

⁹⁹ Koivisto 2024, 91.

työttömyys oli huipussaan, ja olot olivat kaikin puolin otolliset radikalismille. Sodan uhka oli todellinen ja *Toverittaresta* löytyy useita sodanvastaisia julistuksia, pakinoita ja runoja. Kansainvälistä politiikkaa seurattiin lehdessä tiiviisti ja esimerkiksi fasistien ja natsien naiseen ja työväestöön kohdistamista sortotoimenpiteistä oltiin kiinnostuneita. Tässä alaluvussa paneudun työväenluokan pelkoihin avaamalla kotimaan työläisten tilannetta sekä käsityksiä kansainvälisestä tilanteesta. Käsittelen aluksi kotimaan taantumusta ns. kurjuuskirjoittelun kautta, sen jälkeen fasismin, tai aikakielessä fascismin, uhkaa, sekä lopuksi sodanvastaisuutta.

Hanne Koiviston mukaan vasemmistoälymyyden 1930-luvun lehtikirjoittelussa termit ”fasismi”, ”lapualaisuus” ja ”taantumus” toisinaan sekoittuivat toisiinsa, ja toisinaan tarkoittivat eri asioita, ja saman voi todeta *Toverittarestakin*. Taantumus viittasi ajan arvokonservatiiviseen ilmapiiriin, fasismi, ja vuosikymmenen kuluessa natsismi, Italiasta ja Saksasta mallia hakeneeseen poliittiseen ideologiaan. Lapualaisuus liitettiin fasismiksi ja koko 1930-luvusta puhuttiin yleisesti levottomana ja väkivaltaisena taantumusaikana.¹⁰⁰ Taantumuksella viitattiin nähdäkseni myös pelkoon jo saavutettujen oikeuksien menettämisestä ja paluusta entisaikojen alisteiseen asemaan. Vuosikymmenen alun politiikassa vallitsi vahva oikeistosuuntaus, jonka jyrkin oikeistoradikalismien siipi tosin lakkautettiin muutaman vuoden kiihkoilun jälkeen. Eri-tyisesti tälle valkoiselle ja lapualaiselle oikeistolle vastapuolta kuvaavat termit menivät myös varsin ristiin ja nyanssierot olivat vähäisiä: suomalainen sosialismi nähtiin yhtenä ja samana marxilaisuutena, joten isänmaallisten voimien tuli vastustaa niin kommunismia kuin sosiaalidemokratiakin.¹⁰¹

Suomalainen yhteiskunta oli koko vuosikymmenen luonteeltaan autoritaarinen. Oikeistolainen kulttuurikäsitys painotti arvokonservatiivisuuden ohella puolustushenkistä isänmaallisuutta sekä aitosuomalaisuutta. Oikeistolainen arvomaailma ja siihen solmiutuneet sisällissodan voittajien asenteet työväenluokkaa, naisia ja vähäosaisuutta kohtaan näkyivät käytännössä oikeuslaitosten toiminnassa, eri instituutioissa, työelämässä, koulutuksessa ja kulttuurissa.¹⁰² Vuosikymmenen alussa esimerkiksi työnsaantimahdollisuudet saattoivat olla paremmat jos hakija kuului Lotta Svärdiin, lapuanliikkeeseen tai Vapaaseen Työväen liittoon. Mustat listat olivat teollisuudessa yleisiä ja työntekijöitä saatettiin irtisanoa poliittisen ja ammatillisen

¹⁰⁰ Koivisto 2024, 177. Alaviitteessä Koivisto nostaa esiin nykytutkijoiden uudelleentulkinnat lapuanliikkeen fasistisuudesta ja mainitsee sekä vasemmiston että oikeiston suhtautuneen vastustajaansa vivahteettomasti. Itse en näe syytä kyseenalaistaa avoimen fasistisen liikkeen aatteellisuutta.

¹⁰¹ Silvennoinen, Tikka, Roselius 2016, 117.

¹⁰² Koivisto 2024, 69–70. Oikeistosuuntaus muutoin piti pintansa talvi- ja jatkosotien loppuun asti.

aktiivisuuden vuoksi.¹⁰³ Työntekijät olivat työnantajien armoilla erityisesti pienemmillä teollisuuspaikkakunnilla, joilla koko arki asumisesta urheiluharrastuksiin kytkeytyi yhtiön hyväntahtoisuuteen. Maailma oli monin tavoin murroksessa, sillä alisteista asemaa ei enää vuosisadan alun mullistusten jälkeen otettu itsestään selvänä. *Toverittaressa* näitä ristiriitoja ja haasteita käsiteltiin usein varsin suorasanaisesti ja taistelumielialaa kohottaen. Valveutuneen työläisnaisen tulikin olla tietoinen maailman vääryyksistä ja esimerkiksi oikeistoradikaalien propagandasta. E.A. Pulli kuvaa natsien naisihannetta vuonna 1932 ja rinnastaa oikeistoihanteen lapualaisten harjoittamaan vastaavaan mielikuvatyöhön. Pullin mukaan tšekäläiset pikkuhitlerit ”heläyttelevät mielellään kanteleestaan varovaisia ja hempeämielisiä sävelmiä ”naisesta ja kotiliedestä” siten hiljalleen kypsytellen mielialoja--” naisten oikeuksien ja aseman rajaamisesta. Pullin mukaan lapualaiset eivät vielä uskalla tuoda esiin todellisia näkemyksiään naisten alempiarvoisuudesta, sillä hän uskoo Suomessa naisten älähtävän tällaisiin näkemyksiin kautta puoluerajojen. Oikeiston naisihanne oli kaunis ja tottelevainen, isänmaalle ja perinteisille arvoille uskollinen, keittiöön ja synnytysvuoteeseen sidottu välikappale. Sosialidemokratia puolestaan oli ”todistetusti taistellut” naisen vapauden, itsenäisyyden ja yhteiskunnallisten oikeuksien puolesta ja oli siksi valistuneen työläisnaisen paras turva fasismien pimeyttä vastaan.¹⁰⁴

Omien oikeuksien ja arvojen puolustus oli tärkeää etenkin alkuvuosikymmenenä, varmaankin vastauksena äärioikeiston avoimelle aktiivisuudelle. Koiviston tutkimien vasemmistointellektuellien sekä käytännönläheisemmän *Toverittaren* näkemyksissä oikeistolaisia suuntauksia vastustettiin korostamalla kansainvälisiä arvoja, marxilaisuutta, vapauden vaatimusta ja rauhantahtoisuutta.¹⁰⁵ Muiden maiden, myös Neuvostoliiton ja vuosikymmenen loppua kohden jopa Saksan, työläisistä kirjoitettiin usein myötämielisesti ja uteliaan kiinnostuneesti. Solidarisuus omaa maailmanlaajuista liikettä kohtaan oli käsittääkseni yksi tapa vastustaa fasismia ja sen keinotekoisia rajauksia. Synkällä tulevaisuuskuvalle voitiin perustella oman toiminnan merkitystä, sillä pulavuosien ja oikeistoterrorin koettelemukset saattoivat vahvistaa oman luokkaidentiteetin kehitystä ja kannustaa maailman muuttamiseen tähdänneeseen toimintaan.

¹⁰³ Lähteenmäki 1997, 63, 67. Vapaa Työväenliitto oli oikeistopiirien rahoittama ns. valkoisen työväen järjestö.

¹⁰⁴ E.A. Pulli, Saksan natsien naisihanne. Hitlerin valtakunnassa tullaan nainen jyrkästi taluttamaan keittiöön ja synnytyslaitokseen. *Toveritar* 17/1932. 238–289, 242. ”Oikeiston” sijaan tulisi kai puhua äärioikeistosta, mutta Suomessa koko oikeisto kyllä tuntui myötäilevän radikaalimpien esikuviensa toimia ja tavoitteita. Pullin oikea nimi oli Eetu Kivelä, Palmgren 1984, 237.

¹⁰⁵ Koivisto 2024, 70. Intellektuelleja kiinnosti lisäksi länsimainen avantgarde ja radikaali kulttuuri, jotka jäävät mielestäni valitettavasti sivuun *Toverittaressa*.

Edward Saidin mukaan intellektuellin aktivoituessa lähtökohtana on tilanne, jota hän ei voi enää sietää:

Hän tulee pisteeseen, jolloin hän ei voi laumahenkisesti, välinpitämättömänä tai passiivisena antaa asioiden mennä omalla painollaan. Hänelle tulee pakottava tarve puuttua tapahtumiin ja painaa niihin oma merkkinsä.¹⁰⁶

Toverittaren tekijät tai lukijat eivät useinkaan identifioituneet älymystöön, mutta Saidin kuvaama intellektuellin hahmo ja sietokyvyn ylittävä piste tuntuvat kovin sopivilta myös heille. Välinpitämättömyyteen ei ollut varaa: naiset tiesivät, että heidän on itse ajettava oikeuksiaan, puututtava tapahtumiin vaikka vain miestovereitaan tukemalla, sillä kukaan muu ei tulisi tekemään sitä heidän puolestaan. Koivisto käyttää lisäksi sosiologi James M. Jasperin lanseeraamaa moraalishokin käsitettä kuvaamaan yhteiskunnallisen liikehdinnän aktivoitumisen syitä. Epäoikeudenmukaisuuden, vääryyden ja suuttumuksen tunteet voivat koskettaessaan samanlaisesti monia ihmisiä toimia avaimina yhteiskunnallisen liikkeen aktivoitumiseen. Tällaiset avainkokemukset koettelevat todellisuuden ja normaaliuden rajoja ja voivat siten johtaa arvojen ja koko elämän perusteelliseen uudelleen arviointiin. Koiviston mukaan moraalisten tunteiden kokeminen syventää jo aktivoituneiden vakaumusta oikean asian puolesta taistelemisesta, ja tämä kokemus voi sitouttaa ihmiset muutosta ajaviin liikkeisiin ja motivoi heidät toimintaan. Viha ja suuttumus voivat toimia mobilisoinnin moottoreina, kun taas pelko ja kauhu lähinnä lamaannuttavat.¹⁰⁷

Pelkoja ja uhkakuvia käsiteltiin lehdessä useasti, ja usein lähes saman kaavan mukaisesti: aluksi kuvataan värikkäin sanankääntein maailman kauhuja, työväkeen ja köyhälistöön kohdistuvaa sortoa, ja lopuksi muistutetaan lukijaa yhteisen taistelun ja optimistisen asenteen merkityksestä. Omasta menneisyydestä otettiin oppia ja valettiin uskoa oman aatteen oikeellisuuteen. Pertti Grönholmin ja Heli Paalumäen mukaan ”monet historian, muistin psykologian ja sosiaalipsykologian tutkijat ovat todenneet, että epävarmuus ja kriisit aktivoivat ihmisten historiantajun”, ja siten saavat heidät lujittamaan omaa ja yhteisönsä identiteettiä.¹⁰⁸ Eksistentiaalisen merkityksen hahmottaminen on tärkeää yksilöille ja yhteisöille tai kokonaisille kansakunnille. Uskottavaa tarinaa siitä, keitä ollaan, mistä ollaan tulossa ja mihin ollaan edelleen matkalla, muodostetaan ja jaetaan yhdessä.¹⁰⁹ Nostalginen suhtautuminen jaettuun

¹⁰⁶ Koivisto 2024, 71–72. Vasemmistointellektuelleille kyse oli suoranaisesti kutsumuksesta yhteisen hyvän tehtävään työhön. Said-sitaatti vuodelta 2001.

¹⁰⁷ Koivisto 2024, 80.

¹⁰⁸ Grönholm ja Paalumäki 2015, 26.

¹⁰⁹ Grönholm ja Paalumäki 2015, 26.

menneisyyteen kaikuu *Toverittaren* kirjoituksissa, joissa tulevaisuus näyttäytyy uhkaavana ja epävarmana: jos menneisyyden vääryyksistä selviydyttiin yhdessä, niin kenties myös tulevaisuuteen saatettiin asennoitua uhmakkaan optimistisina yhdessä rintamassa.

Tulevaisuuteen heijastetut pelot ja epävarmuudet näkyvät etenkin vuodenvaihteen lehtien katkauksissa. Kenties vuodenvaihte oli otollinen aika peilata konkreettisesti mennyttä ja tulevaa, harjoittaa (luokan sisäistä) itsetutkiskelua ja toisaalta hyödyntää kaunokirjallisia elementtejä suurten uhkien pehmentämiseksi. Taina Uusitalo tunnistaa työväenlehdissä erityisen ns. kurjuus-kirjoittelun, jossa lukijalle kerrottiin yksityiskohtaisesti ja tunteisiin vetoavasti työläisten, ja etenkin työläisäitien, kohtaamista vaikeuksista. Raoul Palmgren puolestaan käyttää termiä sentimentaalinen sosiaalisuus vastaavista kurjuuden kuvauksista.¹¹⁰ Uusitalon mukaan lukijoille selitettiin köyhyyden ja sen liitännäisongelmien johtuvan vallinneesta kapitalistisesta yhteiskunnasta, joka pakotti äidit pois lastensa luota raskaaseen ja vähäpalkkaiseen työhön.¹¹¹ Kaavan mukaisesti artikkelit loppuivat usein kannustamaan lukijoita järjestötoimintaan tai äänestämään epäkohtien poistamiseksi.¹¹² Kurjuuskirjoituksissa viitataan useasti myös menneisyyden vääryyksiin, ja siten tuotetaan edellä mainittua nostalgista, yhteistä ja jaettua kuvaa menneisyydestä. Yhteisöllinen nostalgia perustuu jaetuille ja merkityksellistetyille symboleille ja nostattaa vahvoja tunteita.¹¹³ Esimerkiksi nimimerkki H.S., eli päätoimittaja ja työläisnaisliiton sihteeri Hilda Seppälä, maalaa ”*Vuoden vaihtuessa*” -artikkelissa synkkää kuvaa niin menneestä, nykyisestä kuin tulevastakin.¹¹⁴ Seppälän kuvauksessa vuoden vaihdetta muurehtii ja pohtii ”yksinäinen vanha äiti”, jonka lapsiparvi on unohtanut ja jonka sydän kärsii suuronnettomuuksista, tapaturmista ja muista järkyttävistä tapauksista. Vanhan äidin hahmo kärsivällisenä kärsijänä lienee vedonnut *Toverittaren* keskeisimpään lukijakuntaan. H.S. mainitsee sekavan valtiollisen tilanteen ja etenkin työväestön asemaan kohdistetut kiristykset. Työttömyyden hän toteaa tuottavan ”sekä yksilöille että myöskin yhteiskunnalle vaikeita kärsimyksiä, uhrauksia ja levottomuutta.” H.S. alkaa tekstin loppupuolella tietoisesti nostattaa tunnelmaa ”varjopuolista” ja esittelee vuoden aikana tapahtuneista edistysaskelista mm. ammatillisen liikkeen nousun kommunistien ikeestä, puoluetöiminnan etenemisen ja

¹¹⁰ Palmgren 1984, 23. Sentimentalisuus oli Palmgrenille ja muille älyköille selvästi negatiivinen termi.

¹¹¹ Kurjuuskirjoittelulla oli retorisen ulottuvuuden lisäksi myös vahva pohja työläisten todellisuudessa, jossa perhekoot olivat suuria ja taloudellinen turvattomuus ja puute vaikeuttivat konkreettisesti elämää. Työläisperheiden köyhyydestä esim. Kaarninen 1995, 25–33.

¹¹² Uusitalo 2010, 217. Uusitalon tutkimuskohteena ovat varhaisemmat työväenlehdet vuoteen 1923 asti, mutta kurjuuskirjoittelu näyttää pitäneen pintansa lähes muuttumattomana vielä 30-luvulla.

¹¹³ Grönholm ja Paalumäki 2015, 22.

¹¹⁴ Hilda Seppälä, *Vuoden vaihtuessa*, *Toveritar* 1/1930.

sosialidemokraattisten naisten uusien toimintamuotojen suunnittelun. Negatiivisista asioista huolimatta katse tulee siis nostaa luottavana tulevaan. H.S. päättää tekstin: ”Mutta siitä huolimatta aloittakaamme nyt esillä oleva uusi vuosi hyvin toivein ja aurinkoisin mielin sekä jättäkäämme taaksemme kaikki se, joka herättää alakuloisuutta ja myrkyttää mieltämme.”¹¹⁵

Samaa kaavaa kurjuudesta toimintaan noudattaa jo aiemmin mainittu Mikko W. Erich saman vuoden 1930 lopulla kuvaten ”Juhlamietelmissä” kodeissa vallitsevaa nälkää, kylmyyttä ja epätoivoa tulevaisuutta kohden, ja todeten, ettei ole mikään ihme, jos ”tällaisissa oloissa moni jo tähän asti työttömyydestä kärsinyt ei edes rohkene ajatellakaan elämää päivää pitemmälle ja vaipuu tulevaisuuteen nähden täydelliseen epätoivoon.”¹¹⁶ Työttömyyden ja elinkustannusten nousun lisäksi tulevaisuutta varjostavat väkivalta ja vääryys, joilla Erich viittaa lapuanliikkeeseen ja yleiseurooppalaiseen fasismiin. Epätoivosta, ”taantumuksen synkästä takatalvesta” huolimatta synkät ja ahdistavat mietteet tulee voida karkottaa edes hetkeksi pois mielistä, sillä Erichin mukaan ”epätoivo on sittenkin kehityksen ja edistyksen pahin vihollinen.” Erichille valoisampi tulevaisuus on lähes uskon asia ja osa ihmiskunnan luonnollista kehitystä. Työläisellä on velvollisuutensa tulevia polvia kohtaan. Hanne Koivisto esittää, että negatiivisia tunteita, huolia ja pelkoja ilmaistaan herkemmin. Kyseessä on paitsi tarve purkaa sisintään ja käsitellä siten elämän muutoksia ja mullistuksia, mutta Koiviston mukaan negatiivisille tunteille on enemmän tunnesanoja kuin positiivisille tunteille. Lisäksi ne usein yhdistetään modernin ihmisen periaatteellisesta valinnan mahdollisuudesta syntyneeseen ahdistuneisuuteen ja surullisuuteen.¹¹⁷ Varhaista työväenkirjallisuutta tutkineen Kati Launisen mukaan kurjuuskertomuksilla on pohjansa paitsi työväen olojen todellisuudessa, myös poliittisuudessa: epäkohdat tuli osoittaa, jotta niille voitaisiin tehdä jotain.¹¹⁸ Luen itse *Toverittaren* kurjuuskirjoittelun pääasiassa juuri tämänkaltaisessa valossa: oloja ja tunteita kenties liioiteltiin, mutta tekstien tarkoituksena ei ollut jäädä vellomaan huonoihin oloihin ja kollektiiviseen kurjuuteen, vaan ponnistaa pohjalta ylöspäin. Tulevaisuus on teksteissä aina läsnä jonain tavoiteltavana, tai epävarmuudessaan avoimena. Kurjuus ei siis ole pysyvä olotila.

Kurjuuskuvastolla lähes leikittelee Hilja Pärssinen vuoden 1933 aloittavassa jutussaan ”Sumuisena sydäntalvena”, jonka alussa ihmiselämä on vain sumua ja lumettomuutta. Nälkä on kotien vieraana, ”metsäteillä on kuollutta ja toisaalla työtön kaupunkilainen nousee puoliyöstä

¹¹⁵ Hilda Seppälä, Vuoden vaihtuessa, *Toveritar* 1/1930.

¹¹⁶ Mikko W. Erich, Juhlamietelmiä, *Toveritar* 23–24/1930, 364–365. Erich itse joutui vuonna 1932 useaan otteeseen oikeistolaisten uhkailun ja väkivallan uhriksi.

¹¹⁷ Koivisto 2024, 363.

¹¹⁸ Launis 2009, 77.

soppajonoihin”. Pärssinen on raiteiltaan suistuneen elämän kuvauksessa suorastaan runollinen:

Väenpaljous liukkailla kaduilla. Ja kivitalot törröttävät valoa tuikkavin ikkunoin harmaaseen avaruuteen. Mitä mahtaanekin kätkeytyä niiden muurien sisäpuolelle? Kuinka paljon salattua tuskaa ja kuinka vähän haurasta, pinnallista iloa. –

Nytkö, jolloin teräslintu, ilmalaiva uskaltaa yli merten, nytkö, jolloin maailma taas jonakin kevätpäivänä varmaankin kylpee auringossa, nytkö me ihmiset henkisesti kuolisimme vailla harrastuksia, vailla uskoa? – Ei! Me elämme vielä! Ja vaikka olemme syrjäisessä, pienessä maassa, joka voi vain kulkea suurten maitten perässä, niin tahdomme me olla mukana luomassa uutta maailmaa jaloimman ihannekuvan mukaan sosialistista yhteiskuntaa, jossa on työtä, leipää, rauhaa ja enemmän onnea!”¹¹⁹

Pärssinen maalaa artikkelissaan epätoivosta selkeitä ja koskettavia kuvia: haurasta ihmiseloa kivimuurien takana, tuikkivia valoja vasten loputonta harmaan avaruuden peittoa, teräslintuja, kevätpäivän hohtavaa aurinkoa. Taloudellisen, sosiaalisen ja yhteiskunnallisen osattomuuden ja epäoikeudenmukaisuuden kuvauksilla oli tunteiden herättelyn lisäksi selkeä tavoite kannavida epätoivo poliittiseksi toiminnaksi.¹²⁰ Tunteet ovat yhteydessä tietoisuuteen yhteiskunnallisista oikeuksista ja velvollisuuksista, sekä itse ihmisyyden käsitykseen: millaista elämä, kulttuurisesti ja historiallisesti sisäistetty ihmisyyden pitäisi voida olla.¹²¹ Pärssisen maalailut osallistuvat mielestäni tunteisiin vetoamisen kautta juuri ihmisyyden määrittelyyn. Pärssisen sosialistinen ihminen elää ja uskoo parempaan kaikista elämän epäoikeudenmukaisuuksista huolimatta, tai varmaankin juuri niiden vuoksi. Erityisesti varsinaisia pula- ja kärsimyskuvauksia tuntuu yhdistävän kärsimyksen eräänlainen ylevöittäminen, optimistinen usko oman liikkeen toimintaan kaikesta huolimatta. Epävarma tulevaisuus ja taantumus saatettiin nähdä eräänlaisena työläisten tulikokeena, motivoivana voimana, kamppailuun innostavana. Esimerkiksi johdannon alussa lainatussa Miina Sillanpään puheessa nousee esiin monia tuttuja elementtejä taantumuksen synkkien pilvien sivuuttamisesta vakaaseen tulevaisuususkoon.¹²² Taantumuksesta ja epätoivosta huolimatta puheen kuulijaa ja lukijaa innostettiin muistuttamalla rohkeudesta ja yhteisen toiminnan merkityksestä. Tulevaan epävarmuuteen tuli

¹¹⁹ Hilja Pärssinen, Sumuisena sydäntalvena, *Toveritar* 1/1933, 3–4. Pärssinen oli paitsi runoilija, myös kansakoulunopettaja ja kansanedustaja. Häneen usein viitattiin liiton teoreetikkona ja kielitietoisena hän myös kansainvälisti toimintaa, mm. Lähteenmäki 2000, 95. Pärssisestä työväenrunoilijana esim. Launis 2009.

¹²⁰ Pirjo Kaihovaaran mukaan epäoikeudenmukaisuuden kokemukset olivat yksi yleisimmistä syistä liittyä kommunistiseen puolueeseen Suomessa ennen toista maailmansotaa, Aatsinki 2016, 138.

¹²¹ Koivisto 2024, 80.

¹²² Katsaus taaksepäin. Puhe, jonka Työläisnaisliiton puheenjohtaja Miina Sillanpää piti liiton 30-vuotisjuhlakouksessa 8 p:nä heinäkuuta, *Toveritar* 8/1930.

suhtautua synkät pilvet, eli realiteetit huomioiden, mutta silti optimistisesti ja työhön tarttuen. Rohkeaa mieltä tarvittiin, sillä tulevaisuudelta myös odotettiin paljon.

Pelon vastaiseen työhön tartuttiin etenkin äänestämällä. Sillanpään puheen sisältänyt elokuun 1930 numero oli erityinen vaalnumero. Juuri työläisnaisten äänestysaktiivisuuden kohottaminen oli keskeinen tehtävä, joten taantumuksen vastaisesta taistelusta kirjoitettiin useassa artikkelissa. Työläisnaisten poliittisesta organisoitumisesta oltiin yleisesti huolestuneita kautta 1930-luvun, sitä ennen ja oletettavasti myös sen jälkeen, vaikka muihin poliittisiin puolueisiin verrattuna työläisnaisten osuus oli varsin korkea. Irma Sulkunen esittää aktiivisuuden syyksi työläisnaisten runsasta työelämään osallistumista: poliittinen aktivoituminen oli kulkenut käsi kädessä lisääntyvän kodin ulkopuolisen ansiotyön kanssa.¹²³ Vaalit edustivat tulevaisuuden pelkoja (ja toiveita) käytännössä. ”Työläisnaiset vaaleihin!” -otsakkeen alla muistutetaan mielivallan ja fascismin vastustuksesta konkreettisesti äänestystoimintaan kannustaen. Pelkoa ei hyväksytä, vaan julistuksessa kirjoitetaan: ”Silloin kun todellinen vaara uhkaa työväenluokkaa, ovat Suomen työläisnaiset valveilla.”¹²⁴ SDP:n kansanedustajista Aino Lehtokoski kuvaa taantumusta ”mustina huuhkaimina”, Fanny Ahlfors puolestaan ”pimeiden voimien mustina haamuina”, jotka uhkaavana liikkuvat maan yli ”kylväen vihan, väkivallan ja laittomuuden siementä”. Ida Aalle-Teljo kirjoittaa ”taantumuksen kynsistä”, jotka repivät saavutettuja oikeuksia.¹²⁵ Tulevaisuuden pelot saatettiin siis kuvata suorastaan hirviömäisinä, selkeän pahoina voimina. ”Musta taantumus” tai taantumuksen ”mustat voimat” kuuluivat yleisesti vasemmistolaiseen kielenkäyttöön. Tyypillistä oli eheiden viholliskuvien muodostaminen, pahuuden personointi. Myös tällaisella kielenkäytöllä pyrittiin vetoamaan tunteisiin: uhkakuvien avulla pyrittiin löytämään järjellinen selitys pelottavasta maailmasta. Ongelmat saatettiin ratkoa oman liikkeen määrätietoisilla otteilla, rohkeilla yhteiskunnallisilla uudistuksilla ja dynaamisuudella. Koiviston mukaan taantumuksen vastustuksessa oli pohjimmiltaan kyse yleismaailmallisesta fasismin ja kansallissosialismin uhasta, joka yhdistyi suursodan pelkoon. Taantumuksen mustat voimat myös ruokkivat taistelumielialaa.¹²⁶ *Toveritaressa* esimerkiksi äänestäminen on osa taistelua, samoin kuin monet muut käytännön toimet oikeiden lehtien tilaamisesta ja taloudellisesta tukemisesta ammattiliittoihin liittymiseen.

¹²³ Sulkunen 1991, 40–41. Yhteys etenkin teollisuuden naistyövoiman ja SDP:n naisjäsenistön välillä on selkeä.

¹²⁴ Työläisnaiset vaaleihin! Kansanvallan ja oikeuden puolesta. Taantumusta ja väkivaltaa vastaan, *Toveritar* 16–17/1930, 243–245. Käsittelen äänestystoimintaa tarkemmin luvussa 3.2. juuri työläisnaisten aktiivista toimijuutta korostaen.

¹²⁵ *Toveritar* 16–17/1930, 252–254.

¹²⁶ Koivisto 2024, 90–91.

Julistusten ja uhkakuvien maalailun lisäksi pelkoja ja maailman epävarmuutta saatettiin käsitellä pakinan keinoin. Kaisu-Mirjami Rydberg kuvaa vuonna 1933 sodan ja fasistisen aatemaailman uhkia artikkelissa ”Militarismia lapsille ja imeväisille. Kuinka ”uuden Saksan” nuorisoon istutetaan ”yleviä päämääriä”.¹²⁷ Rydberg käsittelee artikkelissa viileän piikikkäästi lasten kasvatusta ja fasistista aivopesua ”uudessa Saksassa”. Erityisen runsas lainaus- ja huutomerkkien sekä harvennusten käyttö viestivät nähdäkseni liioittelusta ja ironiasta. Ironinen ja kriitikkissään suorapuheinen Rydberg on muutenkin. Hän esimerkiksi yhdistää ”lasten paratiasia” ja naisen paluuta ”astianpesu- ja lastensynnytyskoneiksi” penäävät ”naisasianaiset” keskitysleireihin:

Vähän outoa on kuvitella keskitysleirien, raakalaistekojen ja miljoonien nälkää näkevien maata lasten Edeninä, mutta vielä kummempaan ajatuksiin joutuu tajutesaan, miksi lapsia *nyt juuri* on ruvettava oikein kilvalla maailmaan synnyttämään.¹²⁸

Rydberg käyttää sanaa ”sotapsykoosi” kuvaamaan sotainnostusta ja lapsiin ja nuorisoon kohdistettuja järjestelmällisiä kasvatustoimia. Sotapsykoosilla varmisteltiin omaa tulevaisuutta, sillä Saksa tarvitsi sotamiesten lisäksi ”elävää ihmismateriaalia juoksuautoihinsa, lentokoneisiinsa, vedenalaisiinsa. Uusia aivoa keksimään myrkkukaasuja, parempia konekivääreitä, tehokkaampia tankkeja, tykkejä ja sotalaivoja!”¹²⁹ Erityisiä kasvatustoimia tarvittiin, koska ”pienet enkelit Hitlerin Edenissä eivät suinkaan itsestään opi ymmärtämään ”ylevää päämääriä”, jonka vuoksi heidät on tänne synnytetty.”¹³⁰ Rydbergin kuvauksessa sotapsykoosia luovat ja vahvistavat koulut, kasvattajat ja papit. Sotien merkitys tulee korostumaan niin kansatieteen, historian ja biologian kuin maantieteen opetuksessa tähdäten siihen, että lapset tajuaavat, mikä osa niillä on tulevaisuuden sodassa. Varsinaiset sotatieteen, kenttätyön ja ampumaharjoitusten tunnit alkaisivat kahdentoista vuoden iässä. Tulevaisuuden sodan tärkeänä aseena Rydberg esittelee kirkon sanoman lisäksi ”basillisodan”: ”[prof. Bansen] suosittelee erikoisesti juomaveden myrkyttämistä lavantautibasilleilla, lavantaudin levittämistä syöpäläisten avulla ja ruton levittämistä rottien välityksellä.”¹³¹

Rydberg muistaa lisäksi nuoremmat lapset, ”pienet palleroiset, jotka vielä konttaavat äitinsä helmoissa tai särkevät riemuiten ensimmäisiä lelujaan”. Heille hän esittelee Der Spielwaren-

¹²⁷ Kaisu-Mirjami Rydberg, Militarismia lapsille ja imeväisille. Kuinka ”uuden Saksan” nuorisoon istutetaan ”yleviä päämääriä”, *Toveritar* 11/1933, 312–313.

¹²⁸ Kaisu-Mirjami Rydberg, Militarismia lapsille ja imeväisille, *Toveritar* 11/1933, 312.

¹²⁹ Kaisu-Mirjami Rydberg, Militarismia lapsille ja imeväisille, *Toveritar* 11/1933, 312.

¹³⁰ Kaisu-Mirjami Rydberg, Militarismia lapsille ja imeväisille, *Toveritar* 11/1933, 312.

¹³¹ *Ibid.*, 312.

Markt -lehden leikkikalumainoksista ”taatusti kansallisten periaatteiden mukaisesti” sopivia lahjoja: ”eläviä maailmansotapakkauskasveja”, sotalaivan rakennuslaatikoita kolmessa koossa nuorisoa kasvattamaan ja kehittämään, ”hakaristilippuja, hakaristihelistimiä, hakaristipalloja ja hakaristipiilokuvia” sekä mielenkiintoisen ajankohtaisen, kaiken ikäisille sopivan, seurapelin, SA-taistelupelin. Rydberg ei päästä artikkeliaan optimistiseen nostatukseen, vaan lainaukseen Katri Valan sodanvastaisesta runosta ”*Syntymättömille*”:

”– aurinkoisella saarella ampuvat kanuunat,
ja lentokone kiertää kaupungin yllä.
Tänään on vielä rauha, mutta milloin putoaa räjähtävä kuolema
ihmetteleväin leikkijäin keskeen?
Lapseni syntymättömäin maassa,
h ä p e ä n maailmaa, johon toisin teidät!”¹³²

Rydbergin artikkeli herättää innostuksen sijasta huolta, muistuttaa sodan ja pelkojen todellisuudesta ja välittömästä läsnäolosta. Nokkelasanainen kuvaus natsi-Saksan aate- ja kasvatusta maailmasta päättyy epämukavaan muistutukseen sodan todellisuudesta. Hakaristihelistimet saattavat huvittaa, mutta joukkotuhon aiheuttavat kanuunat tai ajatus yllättäen saapuvasta, räjähtävästä kuolemasta jättävät lukijan epämukavan epätietoisuuden äärelle tulevaisuudesta. Pakina osallistui ajankohtaisen aiheen käsittelyyn liioittelun, outouttamisen ja pisteliään ironian kautta ja pyrki selvästi vaikuttamaan lukijoiden mielipiteiden muodostumiseen.¹³³ Kärjistyksistään huolimatta tulevaisuus ei ollut niin epärealistisen kaukaa haettu kuin kenties lukija olisi toivonut.

Lyyli Takin joulunajan kärsimyskuvaus vuodelta 1935 on sekin kuvaukseltaan varsin visuaalinen. ”Äidin ja lapsen juhla” on melkein apokalyptinen sodanvastainen julistus, joka on painettu näyttävästi aloitussivulle koristekuvitukseen suorastaan kutsuen lukijat kurjuuteen.¹³⁴ Otsikko ja kuvitus mukailevat perinteistä joulukuvaelmaa. Vasemmalla sivulla enkelisiipien alla on kaksi paimenta, tai kenties jaloa työläistä: lyhyempitukkaisella (mies)hahmolla on kädessään sauva, mutta yllään työläisen pukuun viittaavat kaulukset. Posket ovat kuopalla.

¹³² Ibid., 313. Korostukset Rydbergin, runo hieman eri muodossa Valan kokoelmassa Paluu, 1934. Lainauksen harvennus oli kirjoituskoneajalle tyypillinen tekstin korostuskeino ja *Toverittarella* runsaasti käytössä.

¹³³ Laine 2011, 177–179. Pakinoista lisää seuraavassa alaluvussa.

¹³⁴ Lyyli Takki, Äidin ja lapsen juhla, *Toveritar* 22–23/1935, 335, 339. Julistus jatkuu koristeettomana muuttaman aukeaman päästä.

Takana oleva pitkätkäinen (nais)hahmo katsoo tyynen vakaasti sivun oikean reunan salamointia, synkkiä pilviä. Takki leikittelee julistuksellaan vastakohtilla: suojattu kehto, paikka auringossa, kultaa, pyhää savua ja myrrhamia! rinnastuvat tuskan huutoihin, ruumiisiin erämaan hiekalla, tuleen ja tulikiveen. Takki vertaa jokaista äitiä Mariaan, Madonnaan ja kysyy: ”Eikö jokainen lapsi syntyessään kätke itseensä mahdollisuuksia kerran aivoillaan, kättensä työllä tehdä elämänkenttää, maailmaamme paremmaksi, valoisammaksi, yhä täydellisemmäksi?” Ihmiskunnan tie kohti rauhaa ja hyvää tahtoa, kaunista unelmaa maailmoja syleilevästä joulun juhlasta, kulkisi äidin ja lapsen arvon tunnustamisella, siis ihmisarvon kunnioituksella, mutta ”päästä huimaa pelkkä ajatuskin sellaisesta mahdottomuudesta” ja sen sijaan ”taivaan pilvistä syydettiin heidän ylitsensä kuoleman myrkky-usvia ja silpovia pomminsirpaleita.”¹³⁵ Takki peräänkuuluttaa kansainvälistä solidaarisuutta:

”Mutta olemmeko edes me itse, me työtätekevät toisin tahtoneet? Me kaikki, idässä, lännessä, pohjoisessa, etelässä? Ja missä on naisten, äitien solidaarisuus, ehyt, luja yhteenkuuluvaisuus, lannistumaton tahto taistella yhdessä, käsikädessä nostaa äiti ja lapsi heille kuuluvalle rauhoitetulle paikalle? Kodissa, yhteiskunnassa, koko maailmassa. – Äiti ja lapsi vain? Ei, tässä on kysymys koko elämästä.”¹³⁶

Vain yhteiseen tahtoon ja taisteluun luottaen voi jaksaa ”tarpoa tämän synkän, kammottavan, murhanhaluisen ajankohdan kauhujen läpi”. Sodanvastaiset tekstit olivat *Toverittarella* usein tunteisiin vahvasti vetoavia, pelon kautta toimintaan kannustavia. Kyse oli, Takin sanoin, koko elämästä.

Omaa elämää myös hyödynnettiin viestin vahventamisessa. Sylvi-Kyllikki Kilpi kuvaa sodan kokemusta henkilökohtaisesti vuoden 1939 viimeisessä numerossa. Kilpi oli viisitoistavuotias ensimmäisen maailmansodan alkaessa, ja nyt hänen oma tyttärensä samanikäisenä ”kuuntelee totisin ilmein radion uutisia” samaan aikaan kun Kilven vanhin poika toivoo pääsevänsä täyttämään miehen velvollisuudet.¹³⁷ Pojan ikäisenä, 19-vuotiaana, Kilpi koki kansalaissodan. Juuri omiin kokemuksiinsa vedoten Kilpi kirjoittaa toivovansa, että kaikki lapset säästyisivät näkemästä ruhjottuja, vaikeroivia ihmisiä ja ruhjottuja, kelmeitä ruumiita. Kuitenkaan Kilven mukaan pahinta sotien kokemuksessa ei ollut elintarvikkeiden puute, nälkä, liikkumarajoitukset, tai ”veren ja kuoleman katseleminen”, vaan pahinta oli viha ja katkeruus. ”Pahinta oli siehullinen järkytys senvuoksi, että ihmiset olivat alhaisia, raakoja ja matalamielisiä”, Kilpi

¹³⁵ Lyyli Takki, Äidin ja lapsen juhla, *Toveritar* 22–23/1935, 335.

¹³⁶ Lyyli Takki, Äidin ja lapsen juhla, *Toveritar* 22–23/1935, 339.

¹³⁷ Sylvi-Kyllikki Kilpi, Viha ja katkeruus olivat pahinta, *Toveritar* 22–24/1939 342, 360.

kirjoittaa.¹³⁸ Kilpi kuvaa haavoittuneita sotilaita, ruumiskasoja naapuruston tutuilla kulmilla, valkoisten vangitsijoiden julmuutta tuttuja työläisiä kohtaan, punavankien kurjuutta ja toisaalta ilmiantajia kohtaan tuntemaansa hillitöntä vihaa. ”Miten suunnaton vihan ja katkeruuden määrä mahtuukaan maailman lukemattomiin poliittisiin pakolaisiin”, Kilpi kirjoittaa palauttaen lukijoille samastuttavat nuoruuskokemuksensa nykyhetkeensä.

Toverittaressa käsitellyt uhkaavat tulevaisuuskuvat eivät olleet varsinaisia dystopioita. Maailmantilanne ei vaatinut erityisiä kuvitelmia, vaan todellisuuden kuvaus, vaikkakin usein liioiteltuna, riitti. Työläisperheiden kurjuuskuvausten lisäksi lehdessä kuvattiin fasismia taantumuksena sekä lähestyvän sodanpelkoa. Pelkoa hyödynnettiin toimintaan kannustamisessa: uhkakuvien ei ollut tarkoitus lamauttaa vaan aktivoida, vahvistaa joukkoidentiteettiä ja taistelutahtoa. Koiviston mukaan negatiivisia tunteita on helpompi ilmaista ja lehdessä käytetty kieli onkin rikasta mm. viholliskuvien rakennuksessa, mustien voimien, myrkkyyksien ja hakaristihelistinten kuvauksissa. Mielikuvitus ja mahdollisuudet puolestaan tuntuvat vähäisemmiltä kuin optimistisemmissä aiheissa. Leikkisämpää kieltä ja kuvauksia hyödynnettiin utopioiden kuvauksissa, joista lisää seuraavassa alaluvussa.

2.3 ”Mitä kummallista siinä olisi?” – utopiat mielikuvituksen herättelijöinä

Tulevien aikojen kuvitteluun ja erityisesti utopistiseen unelmointiin, on usein suhtauduttu torjuvasti ja vähätellen: kuvittelu on typistetty epärealistiseksi eskapismiksi tai katteettomaksi idealismiksi.¹³⁹ Vähättelevällä suhtautumisella on kautta aikain voitu pyrkiä mitätöimään poliittisen vastapuolen ideologioiden tai menettelytapojen vakavasti otettavuus.¹⁴⁰ *Toverittaressa* kirjoitetaan hyvin harvoin suoraan utopioista. Sana mainitaan muutaman kerran pejoratiivisessa merkityksessä, muutaman kerran nimenomaan mielikuvitukselliseen unelmointiin viittaavana. Utopioista kirjoitetaan esimerkiksi ulkomaiden naisten oikeuksista raportoitaessa: Ranskan sosialistinaisten poliittinen järjestäytyminen ilman valtiollista äänioikeutta tai Burman avioliittosäädökset ja naisen yhteiskunnallinen asema nähtiin utooppisina.¹⁴¹ Utopiat liitettiin mielikuvitukselliseen tai mahdottomaan ja esimerkiksi vuonna 1937 Miina Sillanpää mainitsee utopistisen ajattelun kuin varoituksena epäkäytännöllisestä unelmoinnista

¹³⁸ Sylvi-Kyllikki Kilpi, Viha ja katkeruus olivat pahinta, *Toveritar* 22–24/1939 342.

¹³⁹ Grönholm ja Paalumäki 2015, 10.

¹⁴⁰ Levitas 2010, 67.

¹⁴¹ Ulkomaiden kuulumisia, *Toveritar* 15–16/1933, 207 ja Onnellisten avioliittojen maa, *Toveritar* 5–6/1932, 10–11.

sosialismin hidasteena. Sillanpään mukaan ”liiallisella innostuksella” voidaan tehdä vahinkoa asialle ”silloinkin kuin nuoruuden innostuksessa uskotaan vietävän asiaa eteenpäin”. Sillanpää otaksuu ”nykyajan nuorisolla” olevan paremmat edellytykset onnistua, jos nämä esiintyvät ”enemmän todellisuuspohjalla, kiirehtimättä väläyttelemään utopistisia tulevaisuuden kuvia, ja taittamaan peistä niiden puolesta.”¹⁴² Sillanpää on hyvin samoilla linjoilla Marxin kanssa utopiakritiikissään, joka myös epäili utopioiden häiritsevän käytännönläheisempää poliittista työtä.¹⁴³

Luulen, että väheksyvää suhtautumista selittää tulevaisuuskuvitelmiin implisiittisesti sisältyvä yhteiskuntakriittisyys sekä idealismiin linkittyvät tunteet. 1930-luku ei sekään varsinaisesti ruokkinut hurjiin kuvitelmiin ja unelmiin, vaan varovaisen pelokas ilmapiiri ja marxilainen realismi näkyvät *Toverittaren* tulevaisuuskuvissa selvästi. Työväenliikkeen suhtautumista utopioihin on usein värittänyt Marxin itsensä varsin kielteinen ja väheksyvä suhtautuminen utopioihin. Hanne Koiviston mukaan Marxin kanta utopioihin oli välttävä: Marx arvosteli itseään edeltäneitä 1800-luvun taitteessa vaikuttaneita utopiasosialisteja siitä, etteivät nämä ymmärtäneet kapitalismin ehtoja ja edellytyksiä, vaan unelmoivat paluusta esikapitalistiseen, esiteolliseen yhteisöllisyyteen. Utopisteilla oli siis tarjota vain kuvitteellisia ratkaisuja todellisiin ongelmiin.¹⁴⁴ Mikko Lahtinen huomauttaa, että utopiasosialistien aikaan suurteollisuudelle perustunut kapitalistinen tuotantotapa ja liberalistisiin oppeihin nojannut porvarillinen yhteiskunta eivät olleet vielä lukkiutuneet asemiinsa, vaan ns. ”ihmiskasvoisen kapitalismin” kuvitelmat, samanaikaisesti arkaaisten ja modernin universalististen pieniyhteisöjen kuvittelu oli täysin järkeenkäyvää.¹⁴⁵ Lahtisen mukaan utopioiden ns. ahdas tulkinta tarkoittaa vain Thomas Moreen pohjaavia tulkintoja ja kuvauksia ihanteellisista valtioista, kun taas laajempi tulkinta kattaa monenlaiset muut onnellisen elämän ja ihmisyyden mahdollisuudet paikkojen lisäksi eri aikoina menneen uudelleentulkintoina tai tulevaisuuteen suunnattuina mielikuvituksellisina kuvitelmina.¹⁴⁶ Esimerkiksi Ernst Bloch hahmotti utopiat laajemmin juuri tämänkaltaisina toivekuvina, paremman maailman peilikuvina esimerkiksi taiteessa tai kansantarinoissa. Blochille utopiat olivat läsnä arjessa haaveina, myytteinä ja satuina, kirjallisuudessa, kuvataiteessa, musiikissa tai arkkitehtuurissa.¹⁴⁷ Utooppiset kuvitelmat sisältävät siis

¹⁴² Margit Palmaer, Naiset ja kulttuuritaistelu, *Toveritar* 1/1939, 10 ja Miina Sillanpää puhuu nuorille *Toveritar* 3/1937, 48.

¹⁴³ Levitas 2010, 66.

¹⁴⁴ Koivisto 2015, 203.

¹⁴⁵ Lahtinen 2002, 230.

¹⁴⁶ Lahtinen 2002, 234, 183–185.

¹⁴⁷ Levitas 2010, 99–100.

olemassa olevan todellisuuden ylittävän elementin. Käsittelen seuraavaksi kahta tällaista todellisuuden rajoja koettelevaa artikkelia.

Tulevaisuuskuvittelua lähestytään viihteellisesti vuoden 1933 artikkelissa ”Maailma 100 vuoden kuluttua”, jossa nimimerkki Friimerkki¹⁴⁸ ”amerikkalaisten lähteiden mukaan selostaa” englantilaisen teollisuusmies ja kirjailija lordi Birkenheadin tulevaisuuskuvitelmaa.¹⁴⁹ Friimerkki paljastaa jo heti katsauksensa alkuun tulevaisuuskuvitelmien merkityksen:

Keskellä nykyhetken huolia ja vaivoja kohoaa monen katse tähyämään tulevaisuutta, aavistelemaan tulevaisuuden asioita, vaikka ne tietenkin jäävät pelkiksi arvailuiksi, joilla kenties on vain ajatuspyrähdyksen arvo. Sellaiselta lennolta palatua tuntee siitä huolimatta ikäänkuin virkistyneensä. Onhan nähnyt niin paljon eriskummallista.¹⁵⁰

Tulevaisuuden kuvittelu on kuin lomamatka oman arjen, huolten ja vaivojen, keskellä. Eris-kummallisuuksien kuvittelu virkistää mieltä, ja saa kenties suhtautumaan nykyhetkeenkin kiinnostuneena. Tulevaisuuden maailman kuvaus on kutkuttava nykylukijankin näkökulmasta. 100 vuoden päähän sijoitetussa fantasiassa ihminen esimerkiksi työskentelee vain 16 tuntia viikossa, nauttii synteettistä ravintoa ja elää sähköistetyssä ja koneistetussa yhteiskunnassa. Vesivoimalla tuotettu sähkö korvaa kivihiihen, synteettisesti tuotetaan niin keinosilkki vaatetukseen kuin uudenlainen ”elintarveteollisuus”, jonka myötä maanviljelys jää historiaan. Autoteollisuus ”kadottaa nykyisen asemansa” ja pitkät matkat taitetaan lentokoneella. Teollisuus ”täydellistyy”, mistä seuraa tuotantokustannusten suuri aleneminen: tehdastuotteiden hinnat tulevat laskemaan huomattavasti, jolloin kulutustuotteet halpenevat ja työpalkat puolestaan nousevat.

On kiinnostavaa, kuinka yläluokkaisen lordin utopia on ymmärretty ja otettu vastaan. Birkenhead tuskin on suunnannut muutaman tunnin työpäiviä, korkeampia palkkoja tai alentuneita elinkustannuksia (ainakaan ensisijaisesti) työläisiä koskemaan, mutta ymmärrettävästi *Toverittaren* lukijakuntaa ovat koskeneet juuri nämä teemat. Friimerkki on muutenkin tehnyt kiinnostavan rajauksen alkuperäisen teoksen ennustuksista: esiin on nostettu edellä mainittujen lisäksi tulevaisuuden ihmeellisiä keksintöjä kuten ”stereoskooppinen kaukonäkijä

¹⁴⁸ Nimimerkin haltijaa ei löydy Ellilän eikä Hirvosen teoksista.

¹⁴⁹ Maailma 100 vuoden kuluttua, *Toveritar* 9/1933, 248–249. Lordi Birkenheadin, Frederick Edwin Smithin, tulevaisuusennuste/utopia ”The World in 2030” oli ilmestynyt 1930, vaikka artikkelissa väitetään kirjoituksen julkaistun ”eräässä aikakauslehdessä”. Kääntäjän vapauksia on otettu myös ajoituksissa: Friimerkki sijoittaa kuvittelut vuoteen 2033. Smith oli konservatiivipoliitikko ja mm. Winston Churchillin ystävä, poliittisesti siis kiinnostavan etäällä työläisnaisten todellisuudesta.

¹⁵⁰ Maailma 100 vuoden kuluttua, *Toveritar* 9/1933, 248.

yhdistettynä radioon”, demokratian kansainvälinen kehitys, jossa ”jokainen maan asioihin kiinnostunut kansalainen voi kotoaan käsin ottaa osaa – valtiopäivillä suoritettavaan työhön”, tai lääketieteen edistykset.¹⁵¹ Kivuttomat leikkaukset ja synnytykset, parantumattomien tautien voittaminen ja eräänlainen raittiusaate, jonka mukaan piristävät aineet eivät enää vaurioita elimistöä, ”tuota vatsanvaivoja”, lienevät kiinnostaneet lukijakuntaa. Artikkelin päättyy synteettisen ravinnon ja rivien välistä geenimanipulaation, ns. ihanneihmisen, pohdintaan: Friimerkki esittää, että: ”—ehkä ne kemiallista tietä luotavat uudet ihmiset voitaisiin samalla tehdä pienivatsaisemmiksi ja muutenkin tarkoitukseen soveltuvammiksi!”. Friimerkki mainitsee siis humoristisesti kemiallisesti luotavat uudet ihmiset, mutta ei muutoin esittele Birkenheadin eugenistisiä utopioita perinnöllisyyden geneettisestä manipulaatiosta. Birkenheadin ennustuksista on puhdasrotuisuuden lisäksi jätetty kääntämättä huomiota sodasta tai selkeästi vain yläluokan miesten mahdollisuuksia koskeneet fantasiat.¹⁵²

Artikkeliin on kerätty huomioita tulevaisuudesta, jotka saattaisivat kiinnostaa ja huvittaa työläisnaislukijaa. Viihdyttämiseen viittaavat myös artikkeliin valitut kuvituskuvat: oikeassa yläkulmassa on valokuva kaksikerroksisesta autobussista, keskikuvana puolestaan piirroskuva puuvankkureista. Vasemmassa yläkulmassa on kuva puistonpenkiltä horjahtaneesta irtolaisesta kontrastoivan kuvatekstin siivittämänä, jossa todetaan tulevaisuudessa tupakan, alkoholin ja kofeiinin tuottavan vain mielihyvää vatsanvaivojen sijaan. Rakkauden uskotaan pysyvän muuttumattomana, ja tätä kuvataan oletettavasti jostakin elokuvasta poimitulla kuvalla, jossa kaljupäinen mies ja tuimakatseinen nainen nojautuvat toisiinsa. Kuvitukset kuvateksteineen tukevat sattumanvaraisuudellaan leipätekstin hassuttelevaa sävyä. Tietynlainen optimistinen asenne näkyy tässäkin: vaikeiden olojen keskelle tarjotaan eriskummallisia ajatuksia virkistykseksi ja kuvittelua ruokkimaan. Englantilaisen lordin tulevaisuuskuvitelmät olivat ”kummallisia”, joillekin lukijoille varmaan eksoottisia ja käsittämättömiä, mutta kummallisuudessaan ne muistuttivat vaihtoehtojen ja mahdollisuuksien olemassaolosta.

Lähes tyylipuhdas utopiakuvaus puolestaan löytyy vuoden 1934 Naistenpäivän numerosta.¹⁵³ ”Matleenan näky tulevaisuuden valtiosta” on kahden ja puolen sivun mittainen kuvaus tulevaisuuden Suomesta, jossa konkreettisesti kuljetaan ympäri Helsinkiä kummastelemissa

¹⁵¹ Kansanäänestykseen esim. lakien toteuttamiskelpoisuudesta ei *Toverittaressa* (vaiko sittenkin alkuperäistekstissä?) täysin luoteta, sillä ”niin suurta asiantuntemusta yhteiskuntaelämän eri aloilla ei toki voida edellyttää kaikilta”. Tämän sijaan ehdotetaan ammattialoittain järjestäytyneitä asiantuntijoita päätöksentekoon.

¹⁵² Elintason parantuessa ja vapaa-ajan lisääntyessä tulevaisuudessa kaikilla tulisi olla mahdollisuus mm. ketun metsästyksen! Parkinson, Strange predictions for the future from 1930, BBC 26.12.2014.

¹⁵³ ”Matleenan näky tulevaisuuden valtiosta”, *Toveritar* 4/1934, 50–52.

uudistuksia. Pakinan kirjoittajaa ei tämän tekstin yhteydessä mainita erikseen, mutta Matleena-nimimerkki kirjoitti 1930- ja 40-luvuilla usein *Toverittareen* mm. ”Matleena maailman menosta” -palstaa ja kuului liiton sihteerinäkin toimineelle Martta Salmela-Järviselle.¹⁵⁴ Nimimerkin käyttö mahdollisti kirjoittamiseen vapautta ja etenkin pakinoille ominaisen huumorin avulla saatettiin arvostella ja ottaa kantaa hyvinkin suoraan. Nimimerkkien käyttö oli yleistä, etenkin työväen piirissä, mutta myös laajemmin pakinaperinteessä.¹⁵⁵ Matleenan tyyli on hyvin piikikäs ja ironinen, eikä se varmaankaan olisi sopinut poliittista uraa aloittelevalle naiselle. Pakinaa esitettiin erinäisissä naistenpäiväjuhlissa esimerkiksi Mikkelissä ja Ruovedellä runonlausunnan ja yhteislaulujen lomassa.¹⁵⁶ Julkinen esitysmuoto lisää tekstin tulkintaan kiinnostavan lisän, sillä yhteisöllisesti kuultuna ja koettuna, tutun toverin lukemana utopiakuvaus on varmasti koskettanut ja huvittanut naisia toisin kuin lehdestä yksin luettuna. Pakinan kuivan huumorin avulla saatettiin käsitellä ajan mahdottomuuksia juuri naisten näkökulmasta: Matleenan tulevaisuuden näyssä Suomea esimerkiksi johtaa presidenttinä rakastettu ja kunnioitettu ”maan äiti” ja naiset toimivat muissakin johtotehtävissä tasavertoisesti miesten kanssa. ”Niinpä tietenkin. Mitä kummallista siinä olisi?” tulevaisuutta Matleenalle esitelty autonkuljettaja toteaa Matleenan yllätykselle naisten virkoihin pääsystä. Naistenpäiväjuhlien kuulijat ovat voineet paitsi naureskella pakinan mahdottomuuksille, mutta myös kenties todella pohtia mitä kummallista missään näissä utopistisen ihmeellisissä kuvauksissa todella oli.

Kulttuurihistorioitsija Anu Korhosen mukaan nauru voi toimia kulttuurisia rajoja kohti tähtävänä aseena. Nauru voi olla polarisaation väline, kulttuuristen rajojen ja sosiaalisen kontrollin ylläpitäjä, mutta sen avulla voidaan myös kyseenalaistaa ja kritisoida. Yhteensopimattomuusteorian mukaan nauru on intellektuaalinen reaktio, jonka herättää jokin odottamattoman, epäloogisen tai sopimattoman havaitseminen.¹⁵⁷ Pakinan utopiakuvaus lienee naurattanut, koska siinä arkinen paljastuu yllättäväksi ja tuttu tuntemattomaksi. Utopiana tarina on puolestaan osoittanut tyytymättömyyden ja muutoksen tarpeen. Levitasin mukaan esittämällä saavuttamattoman tai epärealistisenkin ideaalin, utopia ohjaa lukijan oikeaan suuntaan kohti kehitystä, muutosta, parannuksia.¹⁵⁸

Pakina alkaa mielikuvitusta kutkuttaen ja lukijan kuvitteluun kutsuen: ”Minä olin jostakin syystä, en tällä hetkellä enää osaa sanoa millä tavoin, siirtynyt pääkaupungista maaseudun

¹⁵⁴ Ellilä 1966, 67.

¹⁵⁵ Laine 2011, 175–176.

¹⁵⁶ *Vapaus* 10.3.1934, 2, *Kansan Lehti* 29.3.1934, 6.

¹⁵⁷ Korhonen 2001, 170–171.

¹⁵⁸ Levitas 2010, 15–16.

hiljaisuuteen.” Epämääräisyys siirtymissä ja toki jo otsikon näky-sana ohjaavat lukijaa unenomaiseen, tutun oloiseen mutta silti outoon maailmaan. Matleena palaa metsänkorvesta, jossa on viettänyt aikaa ilman sanomalehtiä ja radiota ja muuta maailman hälyä, takaisin Rautatientorille ”ajan tasalle” ja vaikka hän ensin toteaa kaiken näyttävän olevan onnellaan, alkavat kaupunkikuvan muutokset tulla esiin. Vanhat, kaatumaisillaan olleet talorähjät torin laidalta olivat korvatut uusilla, valkoisilla ja leveillä parvekkeilla koristelluilla taloilla. Kokonaan lasista rakennetut talot paljastuvat olevan täysin työlle rauhoitettuja virastotaloja, joissa ulkopuolinen katuhälinä ei häiritse, ”ei näy eikä kuulu mitään, kun ovesta sisälle astuu”. Matleena huomaa seuraavaksi raitiovaunujen kadonneen kaupungista. Siltasaaren kulmille vanhoja tuttuja tervehtimään päästäkseen hän siis hyppää juttukaveriksi ilmestyneen ”vaununsa” luona häärineen autonkuljettajan kyytiin. Raitiovaunua ei tämän mukaan ole ollut enää moniin vuosiin, sillä se kävi kannattamattomaksi kaikkein alkaessa ajaa autoilla. Matleena hämmentää monikin seikka: kuinka köyhillä muka olisi autoihin varaa, tai miten autoilijan virka enää kannattaisi, entäs työttömyys? Autoilijan mukaan suhde työllisyyteen on muuttunut. Jokaisen on itsestään selvästi tehtävä työtä, jotta yhteiskunta pysyisi pystyssä, mutta toisin kuin Matleenan todellisuudessa, tässä tulevaisuudessa työtä riittää kaikille, sillä jokaisella on oma osuutensa, tehtävänsä yhteiskunnassa. ”Yhteiskunta on ihmisiä varten, eivätkä ihmiset sitä varten”, toteaa autoilija.¹⁵⁹ Raitiovaunuille ei siis ollut tarvetta, sillä kukin saattoi yksityisautoilla sielunsa kyllyydestä.

Tulevaisuudenkuvaus viittaa moniin ajankohtaisiin aiheisiin, kuten asumiseen, autoiluun ja kaupunkisuunnitteluun. Työväestö asutti uusia valtion ja kaupungin rakennuttamia, valoisia, sähköllä lämmitettäviä asuintaloja, joita reunustivat puuistutukset ja vihreät nurmikot. Hämmäntävin ja lukijoille herkullisin uudistus on sukupuolten aseman muutos: tulevaisuuden valtiossa naiset olivat itsestään selvästi kaikilla yhteiskunnan paikoilla. Salmela-Järviselle oli, etenkin Matleena, tyypillistä hupailua epätasa-arvon syillä ja seksistisillä selityksillä, ja tässäkin pakinnassa naiset oli kasvatettu uskomaan itsestään vähän ja he siis vain valitsivat ”lojua laiskoina syrjässä yhteisistä harrastuksista”. Tällaisen epäreilun työnjaon takia ihmiskunta ajautui kaaokseen, ja lopulta sodat, taudit ja liikarasisä ajoivat miehet lähes sukupuuton partaalle. Kun naiset viimein heräsivät toimintaan ja armollisesti ottivat hoitaakseen osan miesten harteilla olleista tehtävistä, eivät nämä suinkaan panneet vastaan, vaan ”kiittivät, kun pääsivät

¹⁵⁹ ”Matleenan näky tulevaisuuden valtiosta”, *Toveritar* 4/1934, 50.

helpommalle.”¹⁶⁰ Naiset siis lopettivat sodat, etteivät itse joutuisi taisteluihin, ja nykyään haasteet selvitettiin keskustelemalla, ”suukovulla”. Naisia oli diplomaatteina, lähettiläinä, eduskunnan enemmistönä, presidenttinä. Veroja ei tarvittu kerätä, sillä valtion laitokset tuottivat riittävästi yhteisiin tarkoituksiin. Sotilasmenojen kaltaiseen järjettömyyteen ei yhteisiä varoja kulutettu. Järjettömänä pidetään myös väkijuomien käyttöä ja kuljettaja suorastaan säälii niistä utelevaa Matleena: ”Mistä te oikein tulette? Kysymyksenne ovat omituisen takaperoisia.”¹⁶¹

Vanhan maailman Matleena yrittää vitsailla, että aikanaan ”naisvaltikkaa” pidettiin murheen merkinä, mutta automies on totinen ja kärsivällisesti neuvoo tulokasta:

– Ei meillä ole nais- enemmän kuin miesvaltaakaan. Meillä hallitsee vain ihmisten keskinen solidaarisuus ja järki. Ja ennenkuin ihmiskunta loppujen lopuksi on saatu näitä ainoita oikeita valtatekijöitä kunnioittamaan, on taisteltu monta ankaraa taistelua.¹⁶²

Pakinan lopuksi kiidetään illan hämärässä Hämeentietä ja Matleena huomaa kadunvarressa ”valoreklaamin”, jossa lukee isoin punaisin kirjaimin *Toveritar*. Käy ilmi, että lehti on nyt maan suosituin aikakauslehti, jonka ei tarvinnut enää keskittyä puoluetaiteluun, vaan joka saattoi palvella koteja ja kasvatusta ”tärkeänä neuvonantajana ja opastajana”. ”Luja usko siirtää vuoriakin,” toteaa autonkuljettaja Matleenan muistoon Miinan [Sillanpään] vaatimattomasta pyrkimyksestä kymmeneen tuhanteen tilaajaan, sillä nyt lehti tuli lähes jokaiselle kansalaiselle. Juuri silloin auto töyssähtää kulmasta kääntyessään niin, että Matleena lyö päänsä, ja kunnan utopiakuvauksen lailla herätessään huomaa kaiken olleen vain unta. ”Mutta eikös se yhtä hyvin voisi olla todellisuuttakin!”, pakina päättyy.

Silja Laineen mukaan pakinat voivat paljastaa yksityiskohtia, joista muut lähteet vaikenivat, ja jotka voivat paljastaa epätavallisen näkökulman kaikille muutoin tuttuun aiheeseen. Pakinat toimivat linkkinä lehden ja lukijan välillä, sillä ne olivat usein poleemisia ja edustivat ns. tavallisen ihmisen järkeä ja huumorintajua.¹⁶³ Tämä on ilmeistä Matleenan seikkailussa. Matleenan utopia viittaa matkakuvauksellaan moniin perinteisiin utopioihin, vaikka matka kohdistuukin kotikaupunkiin kaukaisen saaren tai muun erikoisen sijaan. Juuri tuttuutta vasten lukijaa on helpompi hämmentää ja herätellä: miksipä Kallion kaupunginosa ei voisi olla valoisa

¹⁶⁰ ”Matleenan näky tulevaisuuden valtiosta”, *Toveritar* 4/1934, 51. Seksismien vastaista piikittelyä esim. ”Miesten puolesta”, *Toveritar* 5–6/1932, 90 ja ”Matleena maailman menosta” *Toveritar* 4/1939, 61.

¹⁶¹ ”Matleenan näky tulevaisuuden valtiosta”, *Toveritar* 4/1934, 51.

¹⁶² ”Matleenan näky tulevaisuuden valtiosta”, *Toveritar* 4/1934, 52.

¹⁶³ Laine 2011, 176–177.

ja juuri työläisvoittoisuudessaan uudenaikainen?¹⁶⁴ Miksi asiat eivät voisi olla päinvastoin kuin totuttu? Matleena itse edustaa nykyhetken lukijaa takaperoisilla kysymyksillään ja oleuksillaan. Lukija saattoi samaistua utopiaan kurkistavaan hahmoon, eikä tämän tarvinnut yksin hävetä vanhanaikaisuuttaan. Pakinan nauru on lempeän itseironista, mutta myötätuntoisuuteen piiloutuu kysymysten herättely, toisin ajattelun mahdollisuus. Tulevaisuus on tässä pakinassa ajallisesti etäinen ja koomisuudessaan mahdoton, mutta nähdäkseni juuri mahdottomuuden kautta aukeaa kuvittelun mahdollisuus. Kuvittelen tulevaisuuskuvan sykkineen valoreklaamin tavoin ainakin joidenkin lukijoiden mielissä.

¹⁶⁴ Vuosisadan alun kaupunkisuunnittelusta nimenomaan mielikuvituksen näkökulmasta esim. Laine 2011.

3 Kasvatuksen ja oman toiminnan mahdollisuudet

3.1 Tuo tulevaisuuden touko – kodin ja kasvatuksen valoisampi tulevaisuus

Ovathan köyhällä edes lapsensa, tuo tulevaisuuden touko, aamun väki, joka päyilee eteenpäin ja uskaltaa uskoa suuria, uneksia ja nähdä näkyjäkin. – Äiti! Kun päivä on synkkä ja antamaton kohdallasi, niin luo katseesi lastesi kirkkaiisiin silmiin.¹⁶⁵

Tulevaisuus hahmotettiin *Toverittaressa* usein muovailtavan mukautuvaisena, jonain, johon voitiin vaikuttaa omalla toiminnalla. Lapsiin ja heidän kasvatukseensa kiteytyi monia toiveita paremmasta huomisesta. Omiin lapsiin voitiin monissa määrin vaikuttaa, heille voitiin tarjota materiaalisesti ja idealistisesti parempia eväitä kuin mitä kenties itsellä oli ollut ja heidän kauttaan saatettiin toivoa oikeudenmukaisempaa maailmaa. ”Elämä hymyää lapsissamme ja lastemme kautta”, kirjoittaa yllä lainattu Alpo Lumme vuonna 1933 liittäen lapsiin symboloituvan tulevaisuususkon osaksi työväenjärjestön taistelua kaikkien ”heikkojen, köyhien, unohdettujen ja hyljättyjen puolesta”.¹⁶⁶ *Toveritar* tarjosi kasvatusneuvoja monissa eri muodoissa: sivistävän kasvatuksen kohteina olivat milloin työväenluokkaiset naiset itse, milloin heidän jälkikasvunsa. Toisinaan naisten tuli kasvattaa toisiaan, toisinaan miestovereitaan. Käsitellen tässä alaluvussa kasvatusteemaa ja -ihanteita aluksi sosialististen opintopiirien kautta ja siirryn sitten koteihin. Opintopiirien ja yhteisöllisen oppimisen avulla tähdättiin tiedostavampaan tulevaisuuteen. Tämän jälkeen tarkastelen kasvatusta käytännössä kodinpiirissä, sekä lapsiin ja nuorisoon kohdistuneita toiveita.

Varhaisia poliittisia naistenlehtiä, *Työläisnaista* ja *Toveritarta* vuosisadan alusta 1920-luvun alkuvuosiin tutkineen Taina Uusitalon mukaan työläisnaisia käsiteltiin lehdissä kapitalismin uhreina, joista pyrittiin kasvattamaan kurinalaisia, luokkatietoisia toverittaria.¹⁶⁷ Luokkatietoisuuden merkitys säilyi *Toverittaressa* kautta 1930-luvun ja kurinalaisuuskin itsestään selvässä, ja usein sanomattomassa, vaatimuksessa tietää ja tiedostaa kaikki mahdollinen. *Toverittaressa* kirjoitettiin uusista ja moderneista näkemyksistä vaikkapa vanhemmuuteen tai syntyväsyydensäätelyyn liittyen. Kasvatusneuvot eivät siis jääneet kodin- tai lastenhoidollisiin oppeihin, vaan kattoivat myös kehotukset sivistävien sosialististen lukupiirien perustamiseen ja ajankohtaisten aiheiden ja politiikan seuraamiseen. Valistus ja sivistys kuuluivat jo

¹⁶⁵ Alpo Lumme, Työläisäitien kalleus, *Toveritar* 22–23/1933, 317.

¹⁶⁶ Alpo Lumme, Työläisäitien kalleus, *Toveritar* 22–23/1933, 317.

¹⁶⁷ Salmi-Niklander, Suodenjoki, Uusitalo 2010, 12–14. 1930-luvun lehdissä en näe naisia enää uhreina, niin vahvasti heitä kannustetaan toimimaan ja heidän voimaansa uskotaan. Kapitalistinen järjestelmä pysyy haastettavana tosiasiana.

lähtökohtaisesti työväenliikkeen tavoitteisiin. Luku- ja kirjoitustaito olivat välttämättömiä aktiiviselle työväenliikkeen toimijalle ja muutenkin liike pyrki ottamaan haltuun länsimaisen sivistyksen traditiota. Samalla luotiin ja kokeiltiin uusia, vaihtoehtoisen opetuksen ja kasvatuksen muotoja. Vuosisadan alussa naisliitto oli ollut esimerkiksi mukana perustamassa sosialistista varhaiskasvatustoimintaa Ihanneliiton muodossa. Ihanneliittotoiminta pohjasi näkemykseen siitä, että kouluopetuksen sitoutuessa porvariston maailmankuvaan pyhäkouluineen ja partioliikkeineen tulee työväestön itse kasvattaa lapsiaan määrätietoisesti sosialisteiksi ja tukea sosialistisen maailmankatsomuksen muodostumista. *Toverittaresta* ainakin Hilja Pärssinen oli mukana kehittämässä liiton toimintaa, Martta Salmela-Järvinen puolestaan osallistui pikkutyttönä liiton kerhoihin ja tapahtumiin.¹⁶⁸

Yhteisen toiminnan ohessa omaksuttiin oman ryhmän arvoja ja käytänteitä, ja vastaavaa yhdessä oppimista ja toimimista tavoiteltiin myös 1930-luvun kasvatusaiheisissa artikkeleissa. Varsinaiseen älymystöön nousua ei lehdessä niinkään tavoiteltu, mutta sivistys ja tieto saattoivat lisätä naisten mahdollisuuksia. Hanne Koiviston mukaan koko työväenliikkeelle ominainen toiminnanmuoto vielä maailmansotien välisenä aikana oli opintopiiritoiminta. Esimerkiksi järjestönuorten käsikirja vuodelta 1929 viittasi Leniniin vedoten: ”Pitää opiskella, opiskella, opiskella”.¹⁶⁹ Työväki halusi saada yleissivistystä usein puutteellisen koulutuksen päälle. Opintopiireissä voitiin perehtyä työväenliikkeen toimintaperiaatteisiin, ideologiaan ja käytäntöihin, jotta tulevaisuudessa laajempi yhteiskunnallisten asioiden hoitaminen olisi mahdollista. Tärkeää oli järjenkäytön, siis ajattelun ja kognitiivisten taitojen ja valmiuksien, harjoittelu, kriittisyys, rationaalisuus ja analyttisyys.¹⁷⁰ Teoreettinen ajattelu korostui intellektuellien piireissä, eli esimerkiksi Akateemisen Sosialistiseurun opintokerhossa, mutta työväenkin opintopiirit keskittyivät uuden oppimiseen, puheenvuoroihin ja alustuksiin eri teemoista sekä keskusteluihin. Sosialistisen ajattelun lisäksi niissä kenties omaksuttiin ajattelua itseään, harjoiteltiin keskustelua, esiintymistä ja ryhmässä toimimista.

Vuonna 1933 *Toverittaressa* raportoitiin Helsingin työväenyhdistyksen Toveriseurun opintokerhotoiminnasta. Jo otsikkoon oli nostettu, että toveriseurun naisjaosto ei harrastanut kotitaloutta, vaan kerhotoiminta keskittyi yhteiskunnallisiin ja sosiaalisiin kysymyksiin. Toveriseurun opinto-ohjaajaksi, puheenjohtaja Jussi Ahokkaan rinnalle, oli pyydetty toveri Sylvi-

¹⁶⁸ Launis 2009, 79. Lapsuus 100 vuotta sitten osa 1/3: Martta Salmela-Järvinen, 25.5. 2015, Yle Areena. Liitto lakkautettiin valtionvastaisena vuonna 1912.

¹⁶⁹ N. Kavenius: *Järjestö-nuorten ohjaajan aakkoset* oli Suomen järjestönuorten liiton julkaisu, Koivisto 2024, 114.

¹⁷⁰ Koivisto 2024, 112, 114.

Kyllikki Kilpeä ja tämän myötä myös jäsenistöön oli liittynyt 15 nuorta naistoveria. Toveriseuran naisjaoston kokouksissa keskusteltiin mm. Neuvosto-Venäjän naisista, aatteellisuuden ja yhteiskunnallisen toiminnan merkityksestä sekä syntyväisyyden säännöstelystä ja muista sosiaalisista kysymyksistä. Raportin mukaan keskustelukysymykset tulitaisiin valitsemaan siten, että niissä voitiin määritellä sosialistinen ajatustapa. Sosialistinen tulevaisuus oli näille nuorille niin varma, että osasyynä kotitalouskysymysten käsittelemättömyyteen oli se, ettei pientalouksien uskottu olevan yhteiskunnallisessa kehityksessä pysyvä muoto. Sosialistisessa yhteiskunnassa suurtaloudet tai yhteiskeittiöt tulisivat korvaamaan yksityisen kodinhoidon. Arkihuolista ja kotiaskareista haluttiin lisäksi pitää taukoa, ja siis ikään kuin rentoutua käsittelemällä yhteiskunnallisia kysymyksiä.¹⁷¹ Pidän raporttia tavattoman kiinnostavana, sillä se muistuttaa liikkeen nuorten moninaisuudesta: monia nuoria naisia kotikysymykset eivät yksinkertaisesti kiinnostaneet, ja sekin heille saatettiin sallia. Toisaalta keskustelunaiheet sosialistisinkin näkökulmineen vaikuttavat kaikki olleen nais erityisiä, ja nimenomaan naisjaoston kokouksessa. Artikkelin alun innostukseen Kilven ennakkoluulottomasta valinnasta Toveriseuran johtoon ei palata, vaan siirrytään käsittelemään vain naisjaoston kuulumisia. Yhteistointa siis ilmeisesti oli mahdollista, mutta käytännössä erilliset naisjaostot olivat yleisempiä. Seuraavana vuonna 1934 lehdessä raportoitiin Tsekkoslovakian sosialidemokraattinaisten tieteellisen sosialismin opiskelusta. Luentojen lisäksi kurssilla oli seminaariharjoituksia, keskustelua naisliikkeen työtavoista sekä kirjallisuuden käytön opiskelua. Jutussa todetaan yleisen sivistystahon kohonneen ja uusien taitojen olevan järjestötoimijoille tarpeen. Nyt oli ”syvämuokkauksen” aika ja ”sekä nuoret että vanhemmat on saatava opiskelemaan tieteellisen sosialismin aakkosia historian, yhteiskuntaopin ja kansantaloustieteen valossa.”¹⁷² ”Olisikohan meillä oppilaitse tulijoita?”, pohtii toimitus jutun lopussa, ja vaikka vastaus taisi olla kieltävä, on kiinnostavaa löytää yritystä ja innostusta tämänkaltaisten opintopiirien järjestämiseen. Muutos saattoi olla mahdollinen.

Kasvatus ja koulutus kytkeytyivät puolue- ja luokkakysymyksiin. Edellä mainittu Jussi Ahokas kirjoittaa vuonna 1932 sosialistisesta kasvatuksen merkityksestä yksilön kasvatuksessa osaksi kokonaisuutta. ”Yksityistajunta” tulee kytkeä osaksi ihmiskunnan ”kokonaistajuntaa”, ihmisen tahto ja äly ”sosialisen” [sic] tahdon ja älyn mukaiseksi. Lähimmäisen rakkauden on kohdistuttava koko ihmiskuntaan, ei vain omaan perhepiiriin tai satunnaiseen

¹⁷¹ A.S., Toveriseuran naisjaosto ei harrasta kotitaloutta, *Toveritar* 4/1933, 55. Kirjoittaja saattaa olla Aira Siervo.

¹⁷² ”Naiset opiskelemaan tieteellistä sosialismia”, *Toveritar* 13–14/1934, 195.

hyväntekeväisyyteen. Sosialistinen järjestelmä tähtäsi kurjuuden poistamiseen, oikeudenmukaisen ja onnellisen yhteiskunnan luomiseen. Ahokkaan mukaan: ”Sosialistiset ihmiset johtavat kehitystä sosialismiin. Mitä enemmän on sosialisteja, sen nopeampi ja voimakkaampi on kehityksen sosialismipitoisuus.”¹⁷³ Sosialismi tuli omaksua kaikenkattavasti osaksi omaa identiteettiä, käytöstä, arvoja ja tulevaisuusorientoituneita toimia. Vanhemmilla, ja etenkin työläisäideillä, oli vastuu tällaisen uuden sosialistin kasvatuksessa, sillä ei suinkaan riittänyt, että lapsi ruokittiin ja vaatetettiin, tai opetettiin poroporvarillisesti kunnioittamaan vanhempiaan ja siten liittymään puolueen toimijaksi. Todellinen kasvatustahti tähtäsi todellisen muutoksen luomiseen: ”Nuorukainen on kasvatettava uuden järjestelmän luojaksi.”¹⁷⁴ Samoista syistä liiton iskulauseena oli, Sillanpään mukaan, ”S o s i a l i s m i o n v i e t ä v ä k o t e i h i n”¹⁷⁵ Sosialistinen kasvatustahti pohjasi ensin oman itsen kasvatukseen: vain kunnon sosialisti saattoi kasvattaa sosialistista nuorisoa. Muutos, kyseenalaistaminen, toisin tekeminen olivat keskeisiä ohjenuoria, ja kasvatustahti poikkesi siis vahvasti vallitsevasta, autoritäärisestä mallista. Pidän kiinnostavana tätä pyrkimystä muutokseen, sillä tulevaisuus on tällöin näyttänyt avoimena, maailma mahdollisena.

Kodilla ja yhteisöllä oli suuri merkitys poliittisessa kasvatuksessa ja sosiaalistamisessa, oman poliittisen perinnön, maailmankuvan ja toimintatapojen siirtämisessä uudelle sukupolvelle. Yhteisöt siirtävät tietoisesti sen yhtenäisyydelle tärkeitä arvoja ja käytänteitä, ja toisaalta lapset ja nuoret sosiaalistuvat yhteisön arvoihin myös tiedostamattaan. Ulla Aatsinki kirjoittaa poliittisen kasvatustahti voivan olla ”suoraa tai epäsuoraa, järjestelmällistä tai satunnaista, tietoista tai tiedostamatonta”, mutta sen tavoitteena on turvata omien poliittisten mallien ja ajattelutapojen säilyminen ja jatkuminen.¹⁷⁶ Kasvatustahti pohjasi rakennetaan kotona lähipiirin kesken. Muut sosiaaliset ryhmät myöhemmin joko vahvistavat tai kyseenalaistavat yksilön vakaumuksen tarjoamalla omia arvojaan, asenteitaan ja normejaan.¹⁷⁷ Kansalaissodan jälkitilanteessa, poliittisesti tulehtuneessa ilmapiirissä uudelleenrakennuksen ja esimerkiksi punaorpokysymyksen jakaessa kansaa, yhteiskunnallisen keskustelun strategiseen keskipisteeseen asetettiin lapsi, tämän huolto, suojeleminen sekä kasvatustahti. Irma Sulkusen mukaan lapsi oli se, jonka viattomuuteen oli helpoin uskoa, sekä se, joka yhteiskunnan tulevan kehityksen kannalta oli avainasemassa. Lastensuojeluideologian varjolla eri yhteiskuntaluokat taistelivat avoimesti ja

¹⁷³ Jussi Ahokas, Vartija, mikä hetki on kulumassa..., *Toveritar* 21/1932, 295.

¹⁷⁴ Jussi Ahokas, Vartija, mikä hetki on kulumassa..., *Toveritar* 21/1932, 295.

¹⁷⁵ ”Otteita Miina Sillanpään puheesta –”, *Toveritar* 11–12/1939, 184.

¹⁷⁶ Aatsinki 2016, 137.

¹⁷⁷ Aatsinki 2016, 135.

pyyteellisesti tulevien kansalaisten sieluista.¹⁷⁸ ”Nuorisossa on tulevaisuus, kenen on nuoriso, sen on tulevaisuus”, toisteltiin *Toverittaressa* mantran lailla. ”Käsi, joka kehtoa heiluttaa, hallitsee maailmaa”, kirjoittaa esimerkiksi Fanny H. vuonna 1938 vedotessaan naisia opiskelemaan, sillä ”valistuneessa naisessa on työväenluokan joukkojen tulevaisuuden mahti”.¹⁷⁹ Valistuneisuuteen kuului riittävä kiinnostus järkevää ja taloudellista taloudenhoitoa kohtaan. Kotitalouden hoidosta saatettiin vapautua ainoastaan sosialistisessa yhteiskunnassa, jossa kotitalous ja lastenhoito voidaan rationalisoida riittävässä määrin, kirjoitettiin lehdessä vuonna 1935. Artikkelin kirjoittajan Aino Turkia-Salon mukaan siihen asti moderninkin työläisnaisen valitettavasti tuli olla kiinnostunut kotitalouden tehtävistä, sillä kyse oli työtätekevän luokan elinkysymyksistä.¹⁸⁰ Työläisnaisiin koko 1920-luvun kohdistunut ideologinen ja lakisäätäinen diskriminaatio jättivät varmasti jälkensä ja vaikuttivat siihen, että kasvatusta oli yhä 1930-luvulla niin tärkeä aihe. Aikalaisille kotityö oli itsestään selvästi yksi osa naisten töistä, ja erityisesti ansioäitien työpäivän hyvin tiedostettiin jatkuvan varsinaisen työajan jälkeen.¹⁸¹ Väitän myös, että kasvatusteema kietoutuu *Toverittaressa* niin usein naisten mahdollisuuksiin, koska kodinpiiri oli valtaosalle sen lukijoista todennäköisin itsen toteutuspaikka.

Työläiskotien kasvatusihanteita käytännössä käsitelleissä artikkeleissa toistuvat siisteyden, sivistyksen ja raittiuden merkitys. Puhtaus, järkevä kodinsisustus, siisteys ja käytännöllisyys omaa ulkomuotoa myöten olivat modernien kotien ihanteita, ja niitä toteuttamalla saatettiin todistaa kuuluvuus nyky-yhteiskuntaan. Monin tavoin kyse oli ihan maalaisjärjen seuraamisesta, toisaalta luokkaylpeydestä. Köyhyyden ei tullut olla näkyvää, vaan puutteesta huolimatta tuli ponnistella paremman elämän eteen. Asumisen kaltaiset arkiset teemat liitettiin laajemmin työväenliikkeeseen yhteiskunnallisena ilmiönä. Esimerkiksi vuonna 1935 Emil Sallila määrittää työväenliikkeen pyrkimykset kahdelle tasolle, olevien olojen parantamiseen sekä uuden paremman yhteiskunnan luomiseen, ja kirjoittaa asuntokysymyksen yhteydessä seuraavasti:

On otettava huomioon, että ihminen elää vain yhden kerran, joten nykyhetken tarpeet kiinnostavat nykyisin elävää polvea yhtä paljon kuin vastaistenkin polvien tulevaisuus. – Kun lisäksi ollaan täysin tietoisia siitä, että työväki luokkansa kohoamistyössä saa luottaa pääasiassa vain omaan voimaansa, on ilman muuta

¹⁷⁸ Sulkunen 1989, 72–74. Valkoinen voittajapuoli mm. kuvasi työläisnaiset julmina hirviöinä, jotka olivat aatteillaan saastuttaneet lapsensa; valtion lujalla kontrollilla moinen kasvatustoiminta tulisi vastaisuudessa estää erottamalla lapset vähänkään arveluttavissa tapauksissa äideistään.

¹⁷⁹ Fanny H., Tietoisuustasoa syvennettävä, *Toveritar* 7/1938, 110.

¹⁸⁰ Aino Turkia-Salo, Kotitalouden merkitys nuorille työläisnaisille, *Toveritar* 13–14/1935, 192–193.

¹⁸¹ Lähteenmäki 1997, 38.

selvää, että työskentely kohdistetaan sekä nykyisyyden parantamiseen että tulevan ihmisarvoisen yhteiskunnan luomiseen.¹⁸²

Asumismukavuuden tiedettiin jo teollistumisen alkuvaiheista vaikuttavan työväestön elämänlaatuun, viihtyvyyteen ja tyytyväisyyteen.¹⁸³ Sallila kuvaa asuntokurjuuden syitä ja esittää muutamia Työläisnaisliiton esittämiä korjausehdotuksia, mutta artikkelissa keskeisintä on huomion antaminen aiheelle. Sallilan mukaan: ”Korjauksia ei yleensä asioihin saada, ellei ensin herätetä mielenkiintoa asiaan. Kun mielenkiinto on herännyt, seuraavat parannukset jo puolittain itsestään.”¹⁸⁴ Tulevaisuuteen suuntaavat puheet ja puuhut, teoreettiset tulevaisuuden kaavailut, olivat siis nekin arvokkaita käytännön nykyhetken toimien lisäksi. Asuntouudistusta peräänkuulutti myös esimerkiksi Elli Nurminen vuonna 1936 kirjoittaen, että kodin tulee vastata asukkaansa henkisiä ja aineellisia tarpeita: ”Sen tulee olla ei ainoastaan suoja ulkomaailmaa vastaan, vaan ennenkaikkea viihtyisä, terveyden vaatimuksia vastaava, elämänilon, virkistykseen ja levon mieluisa tyyssija.”¹⁸⁵ Kotien uudistus oli keskeinen sosiaalinen uudistus, jonka parannuksella uskottiin vaikutettavan rikollisuuteen, tautien, kuten tuberkuloosin, leviämiseen sekä ”alkoholikiroukseen”.

Sosiaalisista teemoista keskeisimpiä oli lisääntyminen: raskauden rasitukset, synnytyssairaaloiden kehnot olot sekä äitiysavustusten ja elannon takaaminen. Perheiden tulevaisuuteen vaikutti esimerkiksi syntyväisyyden säännöstely, siis raskaudenehkäisy ja mahdollisesti -keskeytys, jonka kansainvälisistä vaiheista Hilda Seppälä kirjoitti vuonna 1932.¹⁸⁶ Seppälän mukaan usein toistuvat raskaudet paitsi vahingoittavat ja mahdollisesti vaarantavat naisten terveyttä, myös estävät tämän osallistumisen yhteiskunnalliseen ja poliittiseen toimintaan, taisteluun oikeuksiensa ja paremman tulevaisuuden puolesta. Proletaarinainen kantoi nelinkertaista taakkaa, sillä ansiotyön, taloudenhoidon ja lastenhoidon lisäksi tämän tuli täyttää luokkataistelun velvollisuus.¹⁸⁷ Suuri syntyväisyys oli yhteydessä lapsikuolleisuuteen, ja lapsirikkaat perheet kärsivät usein kurjuutta ja köyhyyttä ahtaissa, epähygieenisissä asunnoissaan. Esimerkiksi tyyppillisen tamperelaisen työläisperheen lapsiluku vaihteli 1920-luvulla kolmesta viiteen ja

¹⁸² Emil Sallila, Asuntokysymys nykyhetken tärkein, *Toveritar* 5–6/1935, 70.

¹⁸³ Lähteenmäki 1997, 106. Asunto-oloista tarkemmin esim. Lähteenmäki 1997, 106–112.

¹⁸⁴ Emil Sallila, Asuntokysymys nykyhetken tärkein, *Toveritar* 5–6/1935, 71.

¹⁸⁵ ”Taisteluun sosialismin puolesta!”, *Toveritar* 11/1936, 222.

¹⁸⁶ H.S., Syntyväisyyden säännöstely, *Toveritar* 2/1932, 21. Seppälä avaa Kansainvälisen sosialistisen naisten kongressin päätöksiä ja julistuksia äiti ja lapsi -kysymyksestä, siis raskaudenkeskeytyksestä ja yhteiskunnan väestöpoliittisesta vastuusta vähävaraisten hoidossa jo vuonna 1929 tuoden ilmeisesti ensimmäisenä Suomessa teemaa esiin. *Toveritar* 1/1929, 3, *Toveritar* 2/1929, 22. Keskustelu liittyy osin aikakauden

¹⁸⁷ H.S., Kansainvälisen sosialistisen naisten kongressin päätöksiä I, *Toveritar* 1/1929, 3.

kuusi-kahdeksanlapsisia perheitä oli enemmän kuin kaksilapsisia perheitä.¹⁸⁸ Hilda Seppälän mukaan köyhyys piti työläiset kapitalismin orjina, ja siksin oli tärkeää ja yhteiskunnallisesti vastuullista vaatia parannuksia äitien asemaan. Sosialistisen katsantokannan mukaan äidin ja lapsen hoidosta kieltäytyvällä yhteiskunnalla ei ollut mitään oikeutta velvoittaa naisia lukuisien lasten synnyttämiseen.¹⁸⁹ Ajatusmuutosta tukevan propagandan lisäksi vaadittiin käytännössä ”suojeluvälineitä”, neuvonta-asemia ja suojeluesineiden myyntipaikkoja, sekä korjausta rikoslakiin abortin, tai ”sikiönlähdettämisen”, sallimiseksi kolmen ensimmäisen raskauskuukauden aikana. Seppälä toteaa, että kysymys ei ole ollut esillä edustaja- tai puoluekokouksissa ja vain aniharvat naisjärjestöt olivat aiheesta keskustelleet.¹⁹⁰

Seppälän keskustelunavaus osui otolliseen saumaan, ja syntyväisyyden säännöstelystä kirjoitettiin vuosikymmenen kuluessa säännöllisesti painottaen lasten ja naisten terveyttä, sekä työläisnaisen oikeutta ns. kotiorjuudesta vapautumiseen. Kannanottojen, naiskansanedustajien sinnikkäiden alustusten ja vaatimusten myötä pikkuhiljaa kohentunut hygienia sekä terveydellisten näkemysten leviäminen paransivat työläisnaisten elämää. Keskustelu toisaalta kytkeytyi osaksi aikakauden laajempaa kiinnostusta rodun jalostuksesta, kansanterveydestä ja eugeniikasta, joista myös *Toverittaressa* toisinaan kirjoitettiin, mutta huomio on abstraktin kansan sijaan todellisessa naiskehossa. Mielestäni ehkäisyteemojen esiin nosto on työläisnaisten tulevaisuutta ajatellen elintärkeää: oikeus ehkäisyyn tai raskaudenkeskeytykseen on voinut merkitä oikeutta oman kehon ja elämän hallintaan. Ehkäisy ei ole teemana kenties yhtä kiinnostava tai kutkuttava kuin (vapautuva) seksuaalisuus, mutta käytännönläheisyydessään se on kovin keskeinen.¹⁹¹

Toivo paremmasta kiteytyi käytännössä tulevaisuuden kansana pidettyyn nuorisoon, johon luotettiin ja josta oltiin saman aikaisesti huolissaan. Kaksijakoinen suhtautuminen nuorisoon tulevaisuuden toivon ja huolen kohteena oli 1900-luvun alkupuolella yleistä yhteiskuntaluokasta riippumatta. Nuoruus oli kansakunnan alkuvaiheessa keskeinen symboli, ja väestö

¹⁸⁸ Kaarninen 1995, 25–26. Vuosien 1921–1927 kansakoulun suorittaneiden tyttöjen lapsuusperheiden lapsilukua esittävässä taulukossa huomioidaan perheen elossa olevat ja kotona asuvat lapset, eli lapsia lienee ollut paljon enemmän.

¹⁸⁹ H.S., Kansainvälisen Sosialistisen naisten kongressin päätöksiä II, *Toveritar* 2/1929, 22.

¹⁹⁰ H.S., Syntyväisyyden säännöstely, *Toveritar* 2/1932, 21. Kunnallinen sukupuolineuvonta-asema perustettiin Helsinkiin 1934 Miina Sillanpään ja Kaisu Snellmanin aloitteesta, Lähteenmäki 1997, 125.

¹⁹¹ Käytännössä ehkäisyksi esitettiin ns. varmojen päivien laskemista, sillä kondomit ja pessaarit olivat usein liian kalliita työväestölle, Lähteenmäki 1997, 125. Pragmaattinen linja on ihan ymmärrettävä työläisnaisten todellisuuden ollessa toisenlainen kuin miesten tai yläluokan naisten, mutta toki siveellisyyden vaatimus on vaikuttanut myös muutoin naisasenteisiin.

itsessään oli nuorempaa kuin koskaan.¹⁹² Käytännön kasvatuksen avulla nuoriso pyrittiin ”pelastamaan” oikeille teille.¹⁹³ Työläiskoteihin paikantui monenlaisia toivomuksia paremmasta tulevaisuudesta. Ulla Aatsinki kuvaa Etienne Wengerin sosiaalisen oppimisen teoriaa, jonka mukaan sosiaaliset yhteisöt ovat luonnollisia oppimispaikkoja, joissa oppiminen on yhteisöllistä. Aatsingin mukaan työläisyhteisöjä voidaan pitää käytännön yhteisöinä, joissa tiedostettiin oman yhteisön yhteiskunnallinen ja poliittinen merkittävyys, sekä samalla luotiin edelleen työläiskulttuuria ja -perinteitä. Intentionaalista sosialistisesta kasvatusyhteisöstä voidaan puhua, kun tietoinen yhteiskunnallinen ja poliittinen kasvatus liitettiin toimintamalleja ja ajattelutapoja ohjaaviin yhteisön käytänteisiin. *Toverittaren* kasvatuskeskustelut asettuvat mielestäni juuri tähän määritelmään: oman yhteisön kulttuurin merkittävyyttä paitsi toistettiin viittauksilla menneisyyteen, myös uudelleenluotiin nostamalla esiin uusia teemoja ja toimintatapoja. Yhteisöön kuulumista osoitettiin jaetulla maailmankuvalla, ideologioilla ja aatteilla, sekä käytännössä esimerkiksi puhetavoilla, vaatetuksella tai kanssakäymisen muodoilla. Työväen laulu- ja tapahtumaperinteitä esimerkiksi pidettiin yllä *Toverittaressa* tapahtumien kuvauksilla, runoilla ja lyriikoilla. Aatsingin ja Wengerin mukaan yhteisöön kuulumisen vahvistaa identiteettiä.¹⁹⁴ Työläisidentiteetissä kyse oli suuresti juuri yhteisöön kuulumisesta ja nuorten kasvatus tähtäsi yhteisöidentiteetin muodostumiseen. Näen, että tällöin myös tulevaisuuteen suuntaavat toimet ponnistavat omasta yhteisöstä.

Toverittaressa käydyt kasvatuskeskustelut olivat Aatsingin kuvaamaa tietoista sosialistista kasvatustyötä, nähdäkseni myös silloin kun ne käsittelivät aivan käytännön lapsiarkea, kotitalouden hoitoa, koulunkäyntiä tai kurinpitoa. Sosialistinen kasvatus tähtäsi hyvinvoivien, tiedostavien ja oikeudenmukaisten ihanteellisten sosialististen kansalaisten tuottamiseen, jotka puolestaan tulevaisuudessa edelleen ja tahollaan kehittäisivät sosialistista yhteiskuntaa. Vanhanaikaiset ajatukset, pinttyneet ennakkoluulot ja ns. itsehyväisyys tuli jättää taakse: sosialistisen kasvatuksen tarkoituksena oli yksiselitteisen yksinkertaisesti kasvattaa ”i h m i s t ä paremmaksi, toverillisemmaksi, epäitsekämmäksi, ihanteellisemmaksi”.¹⁹⁵ Nimimerkki ”Nuori äiti” herättelee vuonna 1931 keskustelua sosialistisesta kasvatuksesta ja penää ajatuksen vallankumousta murroskauden aikana. Työväen tuli opettaa jälkikasvunsa tiukasti omaan

¹⁹² Myös pikkulottiin kohdistuivat samat huolet ja toivot, Wilska 2018, 251–252. Nuorisokäsitteen kriisiytymiseen vaikutti ilmeisesti myös yhteiskuntaluokkien välinen ja sisäinen sekoittuminen. Yhä 1930-luvun alussa suomalaisista valtaosa oli 15–24-vuotiaita Tilastokeskuksen väestörakennetilaston mukaan.

¹⁹³ Aino Lehtokoski, Nuoriso pelastettava! *Toveritar* 5/1934, 63. Lehtokoski penää eduskunnalta toimia nuorisotyöttömyyden poistoon ja -siirtoloiden valtiolliseen rahoitukseen.

¹⁹⁴ Aatsinki 2016, 137.

¹⁹⁵ Nuori äiti, Sosialistiseen kasvatukseen, *Toveritar* 15–16/1931, 202–203.

maailmankatsomukseensa, sillä heti kodin kynnyksen ulkopuolella toisenlaiset vaikutteet tarttuivat lapseen. ”Nuori äiti” lainaa Max Adlerin kirjaa *Uusia ihmisiä*¹⁹⁶, jonka mukaan:

[M]eidän on kasvatettava lapsemme sellaisessa ihanteen hehkuttamassa ilmapiirissä, että porvarillisessa maailmassa hengittämisen vaikeus tekee mahdottomaksi siinä elämisen. Siis että nuoriso aivankuin äidin maitona imee itseensä korkeat ihanteet ja sitten heidän astuessaan ulos elämään, nurinkurisen yhteiskuntajärjestelmän tukahduttava ilma panee heidät vaihtomaiseen toimintaan oikeudenmukaisemman olotilan järjestämiseksi.¹⁹⁷

”Nuorelle äidille” maailma on uhkia ja epäoikeudenmukaisuutta täynnä, ja siksikin nuoriso tulee kasvattaa oikeiksi taistelijoiksi, vallankumouksellisiksi. Hän toivoo, että ”murroskausien taistelevan nuorison takaa nousee aamu, joka takaa onnellisemman olotilan senaikuisille ihmisille ja heidän lapsilleen.”¹⁹⁸ Sosialismi ei siis voi olla vain yksilön aate, vaan toteutuakseen se tulee opettaa lapsille ja nuorille. Työtä ei tehdä oman itsen takia, vaan tulevaisuuden maailmaa varten.

Kasvatuksen tuli olla ajanmukaista ja murroskauden yhteiskuntaan sopivaa. Työläislapsen tuli kasvattaa kritiikkiin, oppositioon sekä ”terveeseen itsensä kohottamiseen” vastustamaan taantumusta ja auktoriteettitottelevaisuutta. Demokratian puolustus ja diktatuurien vastustaminen vaativat vanhemmilta uudenlaista huomiota lapsen psykologiaan ja sielunelämään. Opintokerhojen lisäksi kannustettiin itsenäiseen opiskeluun, sillä vaikka yhdessä oppiminen oli miellyttävämpää tarjoten samalla vertaistukea, oli uuden tiedon omaksuminen myös omalla vastuulla.¹⁹⁹ Kasvatusneuvot saattoivat olla hyvinkin moderneja. Lehdessä kannustettiin esimerkiksi lasten leikkiin ja sen kautta perheiden yhteiseen ajanviettoon. Lama-ajan työttömyydestä keksitään tämä hyvä puoli, että huolten painamat vanhemmat saavat viettää aikaa lastensa kanssa: leikin seuraaminen, ja kenties siihen itse heittäytyminen, virkistää ja antaa voimaa pyrkiä kohti valoisampaa ja huolettomampaa tulevaisuutta.²⁰⁰ Lasta tuli kohdella ihmisenä, ottaa tämän ikätasoinen ja yksilöllinen kehitys luonteenpiirteineen huomioon ja torumisen sijaan tukea lasta itsenäiseen toimintaan. Kotona myös opetettiin itsenäinen ajattelu, sillä tulevaisuus tarvitsi ihmisiä, ”jotka itsenäisesti voivat taistella yhtä kiihtyvässä elämäntemossa,

¹⁹⁶ Adlerin *Uusia ihmisiä: ajatuksia sosialistisesta kasvatuksesta* oli julkaistu Väinö Meltin suomentamana vuonna 1928.

¹⁹⁷ Nuori äiti, Sosialistiseen kasvatukseen, *Toveritar* 15–16/1931, 202. ”Onko olemassa rauhaa? Jos on, on se kuolemaa.”, äiti muun muassa toteaa.

¹⁹⁸ Nuori äiti, Sosialistiseen kasvatukseen, *Toveritar* 15–16/1931, 202.

¹⁹⁹ Alva Myrdal, Vanhempainkasvatus (suom. Morgonbris’ista), *Toveritar* 9/1934, 123–124.

²⁰⁰ V. N–nen, ”Lapselliset” lapset, *Toveritar* 13–14/1933, 181–182. Sama kirjoittaja kirjoitti *Suomen Terveystieteiden* leikin lisäksi esim. modernista hermostuneisuudesta ja suunnistusharrastuksesta, mutta juuri tätä artikkelia ei ilmeisesti ole julkaistu aiemmin muualla.

suoriutua siitä voittajina ja ansaita työllään aseman, johon he ovat työläisinä, ihmisinä ja kansalaisina oikeutettuja”.²⁰¹ Autoritäärisellä käskyttämällä lapsista kasvaisi välinpitämättömiä, selkärangattomia, itsenäiseen ajatteluun ja toimintaan kykenemättömiä ja moraaliselta arvostelukyvyltään kyseenalaisia yksilöitä. Työläisperheen lapsista toivottiin tottelevaisen sijaan toimeliaita, leikkisiä, ilomielisiä, ahkeria ja ajattelevaisia. Lapsen kasvatuksen ymmärretään olevan vaikeaa, mutta vanhemman tuli pitkäjänteisesti pyrkiä parempaan, hyvän ja kauniin kodin ylläpitoon, itsensä ja lastensa vuoksi.

Vuonna 1933 Sylvi-Kyllikki Kilpi listasi viisi kehoitusta sosialistisille äideille. Neuvot ovat samoja, joita lehdessä toisteltiin kautta vuosikymmenen: lapset tuli kasvattaa sosialistista eikä porvarillista yhteiskuntaa varten, opettaa tuntemaan ja ajattelemaan kansainvälisesti; heistä tuli tehdä sodanvastustajia, opettaa kunnioittamaan kaikkia ihmisiä samalla tavalla, sekä opettaa alusta asti kunnioittamaan vanhempiansa aatteita. Kilpi pitää tärkeänä vaikuttamaan pyrkimistä, oikeudenmukaisuutta, ”inhimillistä kauneutta”, rakkautta koko ihmiskuntaa kohtaan. Inhimillisiä tunteita ja kansainvälistä solidaarisuutta saatettiin opastaa lapsille vaikka seuraavasti:

Aamiaispöydässä, riisipuuroa syödessämme voimme joskus myötätuntoisesti ajatella niitä kiinalaisia tai japanilaisia työläisiä, jotka niukasta palkasta, kurjissa oloissa eläen ovat raataneet riisipelloilla, merimiehiä, jotka ovat työskennelleet riisin kuljetuslaivoissa, satamatyöläisiä, rautatieläisiä, varastotyöläisiä, liikeapulaisia, kaikkia niitä, jotka kilometri kilometriltä ja askel askeleelta ovat vaikuttaneet siihen että riisivainioitten sato kaukaisen isän maista on valmiina puurona siirtynyt kotimme ruokapöydälle.²⁰²

Kilpi kenties hieman liioittelee opastusta kuvatessaan, mutta ajatus kansainvälisestä yhteistoinnista, ja toisaalta kunkin ihmisen merkityksellisyydestä on merkittävä ja melko moderni. Kuvittelen ainakin maaseudun työläislapsille vastaavan ajatuksen oman aamiaispuuron matkasta olleen maailmaa avaava. Käytännön kasvatusneuvo on esimerkiksi sotalelujen ja -leikkien sekä muun väkivaltaisen käytöksen karsiminen nuorten poikien leikeistä, sillä ”[s]en, minkä lapsi pienenä tekee leikkiessään, sen hän tekee aikuisena tosissaan.” Kilpi peräänkuuluttaa lisäksi tasa-arvon opettamista eri luokkien kuin sukupuolten välillä:

Myös nainen ja mies ovat tasa-arvoisia. Kun pikkupoikasi suuttuneena paiskaa siskonsa nukan, tyttöjen leikkikalun lattialle niin älä nauraen anna tunnustusta miehen sisulle. Pojillasi ja tyttärilläsi on aivan samat velvollisuudet auttaa

²⁰¹ V. N-nen, ”Lapselliset” lapset, *Toveritar* 13–14/1933, 182.

²⁰² Sylvi-Kyllikki Kilpi, Viisi kehoitusta sosialistisille äideille, *Toveritar* 22–23/1933, 320–321. Myös Kilpi viittaa Max Adleriin.

talousaskareissa, tytöillä samat oikeudet vapaa-aikojen käyttöön kuin pojilla. Perheenäidin työ taloudessa on yhtä arvokasta kuin perheenisän työ tehtaassa. Äiti ei ole luotu raatajaksi ja orjaksi sen paremmin kuin isäkään.²⁰³

Toverittaressa on usein, kuten seuraavaksi käsittelyssä, myös konservatiivisempaa ja ns. perinteisempää kieltä erityisesti sukupuolten tehtävistä, joten Kilven selkeä ja suora kannanotto on virkistävä muistutus, että myös toisenlaisia näkemyksiä oli. Kenties Kilpi koetti Max Adleriin viitaten tehdä yhteiskunnasta tasa-arvoisemman yksinkertaisesti siihen uskomalla, puhumalla ja käyttäytymällä kuin asia jo niin olisi.

Vaikka kasvatus periaatteessa oli osa laajempaa työväestön tasa-arvoista yhteisöä, käytännössä ja *Toverittaren* neuvoissa kasvattajiksi päätyivät naiset. Työläisnaisiin kohdistuneet vaatimukset olivat paikoin ristiriitaisia ja mahdottomia. Yhtäältä ymmärrettiin työläisnaisten taloudellinen pakko, ja toisaalta oikeus, kodin ulkopuoliseen palkkatyöhön, mitä puolestaan ei vuosisadan alun porvarillisessa naisasialiikkeessä välttämättä hahmotettu. Työn merkitystä (luokka)identiteetin muodostajana arvostettiin, mutta toisaalta nainen oli yhä itsestään selvästi päävastuussa kodinpiiristä ja kasvatuksesta. Kotityö oli äitien, naisten ja tyttöjen vastuulla, ja vaikka muutamissa uutta sukupolvea kuvaavissa artikkeleissa nostetaan myös muuttuvat miehet ja isät esille, ei kotityötä todellisuudessa voitu ulkoistaa kenellekään muulle.²⁰⁴ Irma Sulkusen mukaan 1900-luvun taitteen naisliikkeen pääsisältö tiivistyi koti- ja äidillisyyssideologiaan, jossa naisen alueeksi määrittyi yksityinen, feminiininen elämänpiiri. Ylempien luokkien naisten oli mahdollista vaatia poliittisia ja koulutuksellisia oikeuksia itselleen, mutta hierarkkinen ns. sisarusjärjestelmä vaati toimiakseen yksityisen ja julkisen kahtiajakoa, ja sitä, että alimpiin yhteiskuntaluokkiin kuuluvat naiset sidottiin täysipäiväiseen perheenemännyyteen.²⁰⁵ Äitiyden merkitys korostui etenkin *Toverittaren* painotuksen siirtyessä entistä enemmän perhelehdiksi, mutta yhteiskunnallisen äitiyden ihanteeseen sekoittui myös piirteitä modernista naisesta. Äitiydelle annetaan toisaalta hyvinkin moninaisia merkityksiä, ja samoin koti saattoi merkitä samalla vankilaa ja vapautta. Esimerkiksi jo edellä lainatussa vuoden 1934 kokousraportissa todetaan, että:

Naisten ei ole alistuttava ajatukseen, että heidän vaikutusalansa ulottuu vain kotiin, vaan heidän on pyrittävä kehittämään itseään voidakseen kasvattaa

²⁰³ Sylvi-Kyllikki Kilpi, Viisi kehoitusta sosialistisille äideille, *Toveritar* 22–23/1933, 320–321

²⁰⁴ Esim. Tyyne Maija Salminen kuvaa Tehtaantytössä 1934 työläistyttöjen kotityön määrää varsinaisen työn jälkeen: pojat saivat levätä, mutta vapaa-aikaa kaipaavat tytöt tuomittiin laiskoiksi, nykyajan pilaamiksi ja huolimattomiksi. Kaarninen 1995, 11.

²⁰⁵ Kaarninen 1995, 13, Sulkunen 1987, 165–167.

nousevasta polvesta tietoista sosialistista nuorisoa ja voidakseen vaikuttaa yhteiskuntaan, jonka velvollisuus on tukea ja auttaa äitien työtä kodeissa.²⁰⁶

Kotiin ei siis alistuta, mutta yhteiskunnallisen vaikuttamisen keskeisin tavoite palautuu takaisin kodin piiriin. Lausunnossa toisaalta vaaditaan yhteiskuntaa tukemaan ja auttamaan äitien työtä, käytännössä siis järjestämään päivähoitoa ja takaamaan äideille kelvolliset tulot ja työolot. Aivan kuten raskaudenhoidossa, myös käytännön äitiydessä yhteiskunnalta vaadittiin tukea, konkreettista hoivaa tai taloudellista turvaa. Näen, että (työläis)äitiyden arvoa pyrittiin korottamaan korostamalla heidän aktiivista rooliaan yhteiskunnan jäseninä ja asemansa neuvottelijoina.

Toverittaressa hahmotellut yhteiskunnallisen äitiyden ideaalit voidaan lukea nimenomaan yhteiskunnallisen toimijuuden muotona. Esimerkiksi Elli Nurminen liittää vuonna 1938 kevään äitienpäiväodotuksen rauhaan ja vapauteen, äitiyskäsitteen itsensä yhteiskunnalliseksi ja kansainväliseksi äitiydeksi.²⁰⁷ Uudenaikaisen suursodan kynnyksellä Nurminen pohtii oikeutusta äitiyteen tilanteessa, jossa ”hellällä rakkaudella vaalitut, kipua ja tuskaa lunnaikeeseen vaatineet, itsessään kauniit ihmislapsen joutuvat silvotuiksi tai sielullisen, epäinhimillisen kauhun repimiksi ja nälkäkuoleman partaalle”.²⁰⁸ ”Todellinen ja ajatteleva” äiti ei tuudittaudu omiin yksilöllisiin iloihin, kärsimykseen ja uhrauksiin, vaan Nurmisen mukaan tämän tulee osallistua aktiivisesti fasisminvastaiseen valistustyöhön varmistukseksi nuorison välttävän vihamielisen sotapsykoosin. Nurminen vaatii:

Antakaamme heille uusi maailmankuva, joka on kauniimpi, inhimillisempi ja oikeudenmukaisempi ja jota varten kannattaa elää ja taistella. Opettakaamme heille uudenlainen sankaruus, joka nojautuu korkeiden inhimillisten lakien kunnioittamiseen, oikeamielisyyteen ja rehellisyyteen. Pois miekan sankarien ja diktaattorien ihannoiminen.²⁰⁹

Yhteiskunnallinen äitiys tarkoitti *Toverittaressa* siis myös kansainväliseen rauhanliikkeeseen osallistumista omalla toiminnallaan, oman elinpiirinsä ehdoissa. Lasten kasvatus kattoi itseltään selvästi sodanvastaisuuden ja äitiyden kunnioittaminen sisälsi rauhan ja oikeudenmukaisuuden, elämän itsensä säilyttämistä.

²⁰⁶ Liittomme piiristä, *Toveritar* 7–8/1934, 114.

²⁰⁷ Elli Nurminen, Äitiys nykyisen ajan taustaa vasten, *Toveritar* 8–9/1938, 118. Vuonna 1899 syntynyt Nurminen toimi nuorena punakaartin ensiapujoukoissa ja joutui kammottaviin oloihin Hennalan ja Hämeenlinnan vankileireille, rauhanvaatimukselle lienee siis henkilökohtaisetkin perusteet. Sisällissota 1918 – punaiset muistot: *Härskiintynyttä silliä ja piikkilankaleipää*, 5.1.2018, Yle Areena.

²⁰⁸ Elli Nurminen, Äitiys nykyisen ajan taustaa vasten, *Toveritar* 8–9/1938, 118.

²⁰⁹ Elli Nurminen, Äitiys nykyisen ajan taustaa vasten, *Toveritar* 8–9/1938, 118.

Työläisnaiset paransivat 1930-luvulla asemaansa monin tavoin, mutta kodinpiirin kiinteä läsnäolo on myös täysin ymmärrettävää. Näen kodin olleen merkittävä teema myös itsemäärittelyn kannalta. Työläiskodeista saatettiin omassa lehdessä luoda ihanteellisia ja miellyttäviä ympäristöjä, työläisäideistä puolestaan päteviä kasvattajia, työläislapsista tulevaisuuden toivoja. Positiivista kuvaa luotiin vastapainoksi porvarillisen Suomen, etenkin edeltävänä vuosikymmenenä, tuottamille negatiivisille kuville ja kuvauksille tai toisaalta näkymättömyydelle. Esimerkiksi kansakoulujen oppikirjojen kuvituksista työläiskodit saattoivat puuttua täysin vielä 1930-luvun alussa. Kansakoulussa käytetyn lukukirjan, *Koulun ja kodin ensimmäisen kirjan* vuoden 1931 painoksessa oli Martta Wendelinin kaunis monivärikuvitus, joka kotien osalta kuvasi ainoastaan ihanteellista maaseutua ja maalaiskotiä tupineen, veräjineen ja piha-piireineen. Kirjan äidit, ja äitejä seuraten tytöt, pukeutuivat esiliinaan, työskentelivät kotona hoitaen lapsia tai tehden ruokaa ja käsitöitä. Tutkija Mervi Kaarnisen mukaan Wendelin sulki 1920-luvun jälkeisistä kuvistaan pois teollistuvan Suomen tehtaineen ja työläisineen.²¹⁰ Työläiskotien todellisuus työssäkäyvine vanhempineen ja moninaisine perhemuotoineen poikkesi usein täysin kuvatuskaltaisesta maaseutuidyllisestä, eivätkä työläis- ja kaupunkilaislapset siis välttämättä löytäneet itseään ollenkaan kouluissa opetetuista normeista. Tätä taustaa vasten *Toveritar* on tarjonnut vaihtoehtoja työläiskoteihin.

Tulevaisuuskuva kodin ja kasvatuksen, henkilökohtaisen aherruksen näkökulmasta on kenties arkisempi kuin juhlapuheissa ja linjapapereissa esitelty, etäisyydessään loistava koko liikkeen, yhteiskunnan ja ihmisyyden kattava tulevaisuus. Arkinen tulevaisuus saattoi tuntua läheisemmältä, siten saavutettavammalta, mahdollisemmalta. Puhdas, valoisa ja siisti koti oli uusien teknologioiden vuoksi mahdollisempi, ja tästä mahdollisuudesta puolestaan saattoi avautua mahdollisuus erilaiseen ajankäyttöön, kenties omien halujen ja tarpeiden tavoitteluun. Omiin lapsiin kohdistuvat kasvatusideaalit saattoivat tarjota tilan omien arvojen ja asenteiden määrittelyyn. Käytännössä lapsi saattoi symboloida uusia mahdollisuuksia, ja kenties uudenaikaiset, inhimillisemmät kasvatusneuvot koskivat myös kasvattajien itseensä kohdistamia näkemyksiä. Parempaan elämään mahdollisuudet kietoutuivat siis mm. terveys- ja asuinolojen kehittämiseen ja asennemuutokseen naisten hyvinvoinnista ja asemasta yhteiskunnassa. Representaatio ja itsemäärittely yhdistyvät oman tulevaisuuden kuvitteluun: *Toverittaren* kasvatuskeskusteluiden avulla luotiin mahdollisuuksia tuleville sukupolville, kuviteltiin ja kenties tehtiin

²¹⁰ Kaarninen 1995, 39. Nykyäänkin suosittu Wendelinin kuvitti mm. *Kotilieden* kansia ja opetustauluja, ja vaikutti varmasti osaltaan tietynlaisen suomalaisuuden kuvauksen vakiintumiseen.

sanoilla tosiksi työläislähtöistä todellisuutta. Luokkanäkökulman huomioiminen on tärkeää, jotta naisten historia nähdään monisyisenä.

3.2 ”Uskon lujasti, että tulevaisuus on meidän” – nuorten naisten toimijuus

Nuoret naiset, teille jätämme perinnöksi naisten aseman kohottamisen tasa-arvoisuuteen sekä taloudellisella että henkiselällä alalla. Pyrkikää kehityksessänne pääsemään samoille tasoille miestoverienne kanssa, mieluummin yli. Nuoriso, valmistaudu ottamaan aikanaan perintösi vastaan!²¹¹

Vuonna 1937 Miina Sillanpää osoitti huomion nuoriin yllälainatussa kannanotossa. Sillanpää kuvasi, kuten tyypillistä, työväenliikkeen historiaa ja aatteellista perintöä. Nuorella polvella olivat paremmat edellytykset opiskelumahdolluuksineen ja kehittynyt yhdistystoiminta tukena. Työ oli kenties helpompaa, mutta Sillanpää varoitti nuoria itsehillintään ja kaukonäköisyyteen, nuoruuden innostuksen hillitsemiseen. Sillanpää itse oli kirjoittamishetkellä jo yli 70-vuotias, joten varovaiset näkemykset kiihkeydestä ja utopistista unelmista ovat ymmärrettäviä. *Toverittaressa* oli moniäänisyyttä, eri-ikäistä kirjoittajakuntaa ja nuorille naisille annettiin monia merkityksiä. Työläistytöt kuuluivat implisiittisesti lehden lukijakuntaan äitiensä ohella, mutta heitä suoraan, omana erityisenä ryhmänään, puhuttelevia tekstejä on harvemmin. Tytöt ikään kuin kasvoivat sukupuolettomasta lapsien ja nuorten massasta suoraan työläisiksi, äänestäjiksi ja äideiksi. Toisaalta tyttöjen sallittiin esimerkiksi unelmoida, ja juuri heille toivottiin helpompaa elämää kuin itsellä oli ollut. Käsittelen seuraavaksi erityisesti nuorten työläisnaisten toimijuutta ja sen kautta muotoutuvia tulevaisuuskuvia.

Maria Lähteenmäen mukaan nuoruudella oli vahva luokkaluonne, ja sen sisältö oli työläistytöille huomattavasti arkisempi kuin keski- ja yläluokan tytöille. Vuosisadan alussa yhä vahvojen perinteisten agraaristen arvojen mukaan jokaisen oli osallistuttava elatukseensa ja perhetaulouden ylläpitämiseen. Työläistytöt joutuivat töihin lapsista alkaen. Aikalaisviranomaisten mukaan nuoruus päättyi täysi-ikäisyyteen 21-vuotiaana, tämän jälkeen nuorista työntekijättäristä tuli ”naimattomia naisia”. Täysikasvuiseksi nainen määriteltiin vasta 20–22-vuotiaana, sillä sitä ennen hänen ei nähty olevan vielä henkisesti, ruumiillisesti tai älyllisesti riittävän kypsä tärkeimpään tehtäväänsä, eli äitiyteen.²¹² Täysikasvuisuuden määrittelyssä Lähteenmäki

²¹¹ Miina Sillanpää puhuu nuorille, *Toveritar* 3/1937, 48.

²¹² Lähteenmäki 1997, 104–105.

lainaa *Kotilieden lääkärikirjaa* vuodelta 1938; *Toverittaressa* nuoret naiset määrittyivät väljemmin ja vapaammin, vaikka aikakauden asenteet toki vaikuttivat taustalla.

Hanne Koiviston mukaan nuorten radikaalien intellektuelli-identiteetin lähtökohtiin vaikuttivat, Pierre Bourdieuta mukaillen, heidän kulttuurinen ja sosiaalinen pääomansa sekä kodin perintönä ja kokemuksen kautta hankittu habituksensa. Nämä yhdessä antoivat heille valmiuksia toimia erityisesti spontaanisuutta ja intuitiivisuutta edellyttävissä tilanteissa.²¹³ Siinä missä vaikkapa vasemmistoölymystöön tultiin monenlaisista taustoista, suurin osa työläisnaisliiton toimijoista ja toiminnankohteista oli työväenluokkaista. Porvarillisten perheiden kasvateilla saattoi olla kodin perintönä kulttuurista ja sosiaalista pääomaa, käytännössä usein koulutusta, kielitaitoa, itsetietoisuutta ja -varmuutta.²¹⁴ Työväenluokkaisten nuorten taustat ja mahdollisuudet olivat toisenlaisia. Irma Sulkusen mukaan teollisuusammateissa niin nais- kuin mies-työläisten asema oli selvästi määritettävissä tuotannossa ja sosiaalisessa hierarkiassa, ja että tämä oman aseman tiedostaminen mahdollisti tiedostamisen kanavoimisen myös poliittiseen toimintaan.²¹⁵ Työväenluokkaan jo syntymästä asti kuulunut saattoi siis kokea yhteistoiminnan luontevana ja oman identiteettinsä työläisenä, itsestään selvästi luokkansa jäsenenä, vahvempana. Järjestötoiminta saattoi myös avata muita mahdollisuuksia ja oman aktiivisen asenteen – ja siten muutoksen mahdollisuuden – merkitystä korostettiin lehdessä lukuisissa kannanotoissa.

Nuorten naisten toimijuutta käsitellään vuoden 1937 ”Nuoret mukaan!” -numeron artikkelissa ”Miksi nuori nainen taistelee työväenliikkeessä?”²¹⁶, jossa kahdeksan nuorta järjestötoimijaa vastaa itse otsikon kysymykseen. Artikkelit tuo esiin nuorten omaa ääntä rikkoen siten hierarkista lukijapositiona.²¹⁷ Kotkalainen Hellä Meltti toteaa yksiselitteisesti nuoren työläisnaisen haluavan olla mukana sosialismin hyväksi uuden ja oikeudenmukaisemman yhteiskunnan luomiseksi. Meltti kertoo uskovansa lujasti, että tulevaisuus on meidän: taistelu kannattaa, vaikka päämäärä tuntuukin vielä etäiseltä. Toini Sinervo Helsingistä puolestaan puhuu työväenluokan ja sen pyrkimysten kunnioituksesta. Nuori nainen tietää pyrkimysten vaativan paljon työtä ja voimia, ja juuri siksi jokaisen panos on suuriarvoista. Paremman maailman

²¹³ Koivisto 2024, 72.

²¹⁴ Koivisto 2024, 73.

²¹⁵ Sulkunen 1991, 43. Tästä oman aseman tiedostamisesta huolimatta käytännön materiaaliset edellytykset saattoivat kuitenkin rajoittaa monenkin nuoren mahdollisuuksia ja rajata odotushorisonttia.

²¹⁶ ”Miksi nuori nainen taistelee työväenliikkeessä?” *Toveritar* 3/1937. 36–37.

²¹⁷ Naistenlehdissä hierarkkinen suhde oli aluksi isällinen, 1700-luvulla äidillinen ja 1900-luvulla sisarellinen, nykyään lukijaa puhutellaan kuin ystävää. Töyry 2006, 209. Puhuttelutavasta riippumatta naislukija on kuitenkin aina vastaanottavassa asemassa. Hierarkkisuus näkyy *Toverittaressakin*, vaikka pyrkimys on toverillisuuteen.

luomiseen, siis ihmisyyden ja oikeudenmukaisuuden saavuttamiseen sekä ihmisarvoisten elämänehtojen luomiseen ja toteuttamiseen, kannustaa ja velvoittaa vallitsevien yhteiskunnallisten olojen huomioiminen: työttömyys, toivottomuus ja ilottomaan elämään kasvavat lapset. Helsinkiläinen Ester Jokinen toteaa pitävänsä kehittymättömänä sellaista nuorta työläisnaista, joka ei tunne tarvetta kuulua luokkansa järjestöihin. Jokisen mukaan ainoastaan yhteisötietä käy sorretun kansanosan, ja erityisesti naisten, kehitys taloudelliseen ja henkiseen hyvinvointiin.

Aili Siiskonen Mikkelistä muistuttaa edellisen sukupolven saavuttamista voitoista ja järjestötoiminnan perinnöstä ja varoittaa taisteluketjun katkeamisen johtavan välittömästi siihen, että vastustajat ottavat takaisin työväenluokan saavuttamat parannukset. Nuorten velvollisuus on työskennellä vanhempien toveriä rinnalla. Nuorten naisten paikka on työväenliikkeessä, koska heidän oma elämänsä ja tulevaisuutensa riippuvat siitä, millainen on työväenluokan tulevaisuus. Työläisnaisten toiminta tähtää Siiskosella kotiin, sillä palkkojen kohottaminen, ammattiopetuksen ja sosiaalisen huoltotyön yleistyminen vaikuttavat työläiskotien ja työläisäitien tilanteen paranemiseen. Siiskoselle nuoret naiset ovat tulevien työläiskotien äitejä, kuten suurin osa tulisi olemaankin. Työläisnaisille naimattomuus, vanhanpiian status oli pitkään ei-toivottu tulevaisuudennäkymä. Siinä missä parempiosaisille naimattomuus saattoi tarkoittaa mahdollisuuksia opiskeluun tai matkusteluun, työläistyöille naimattomuus merkitsi aina kodin ulkopuolista palkkatyötä. Avioliitto houkutteli sosiaalisista ja taloudellisista, yleensä käytännöllisistä syistä.²¹⁸ Myös hyvinkääläinen Tyyne Leino ja turkulainen Tuulikki Terho korostavat lapsia ja kasvatusta omissa vastauksissaan. Työväenliikkeen taistelu tähtää inhimillisten pyrkimysten toteuttamiseen ja tarjoaa elämään todellista sisältöä toisten auttamisen myötä. Terhon mukaan työväen järjestötoiminta on ainoa tapa taistella vapauden, tasa-arvoisuuden ja rauhan puolesta. Järjestötyö miesten rinnalla opettaa taistelemaan vaikeuksia vastaan ja auttaa nuoria naisia tulevassa nousevan nuorison, tulevien polvien kasvatuksessa.

22-vuotiaalle Aira Sinervolle, Sylvi-Kyllikki Kilven ja Elvi Sinervon nuoremmalle sisarelle, sukupuoli ei ollut keskeinen tekijä, vaan ”nuoret naiset toimivat työväenliikkeessä samasta syystä kuin nuoret miehetkin.”²¹⁹ Sinervolle toiminta tukee identiteettiä, eikä niinkään päinvastoin. Sinervo uskoo, että nuoret liittyvät järjestöihin saadakseen jotain, eivät vain

²¹⁸ Lähteenmäki 1997, 102–104. 1930-luvun lopulla n. 70 % suomen naisista oli avioituneita.

²¹⁹ ”Miksi nuori nainen taistelee työväenliikkeessä?” *Toveritar* 3/1937, 37. Poliittisesti aktiivinen Sinervo itse toimi mm. kulttuuriyhdistys Kiilassa, Kansan Lehdessä, erinäisten työväenopistojen johtajana sekä kirjailijana. 1930-luvulla hän mm. kirjoitti runoja ja artikkeleita *Toverittareen*.

toimiakseen jonkin määrätyn asian puolesta tai toteuttaakseen jotain ennalta määrättyä. Tämä jokin on esimerkiksi toimintamahdollisuuksia, joilla täyttää vapaa-aikaa. Työväenjärjestöihin puolestaan liitytään usein epämääräisen luokkavaiston johdattamina ja järjestöissä nuorille selkenee ja muodostuu sosialistinen maailmankatsomus. Sinervon mukaan: ”Vasta järjestöissä oppivat useimmat kysymään, usein vasta sitten, kun vastaus on heille jonkun puheen tai keskustelun muodossa työnnetty.”²²⁰ Aktiivinen toimijuus on siis myös ajattelun kehittymistä, kysymyksien esittämistä. Sinervo uskoo, että järjestöt opettavat jäsenilleen sen, että toimimalla saa eniten ja juuri tästä syystä useat nuoret alkavat itse aktiivisesti toimimaan kehittyäkseen. Ryhmän henki vaikuttaa nuoriin pikkuhiljaa, niin että he ymmärtävät toimivansa myös epäitsekäistä syistä, sulautuvat ryhmää koossa pitäväksi voimaksi ja omaksuvat sen maailmankatsomuksen.

Näen artikkelin tarjoaman kuvan nuorten naisten toiminnasta ja mahdollisuuksista kiinnostavan moniäänisenä. Taistelua saatettiin käydä useilla tavoilla ja eri syistä. Erityisen kutkuttavana pidän Sinervon näkemyksiä toiminnan merkityksestä toiminnan itsensä ja ajattelun kehittymisen vuoksi. Itseä ja omaa identiteettiä saatettiin työstää myös puhtaasti itsekäistä syistä, ”saadakseen jotain”, mikä tuntuu virkistävältä näkemykseltä (järjestö)toiminnan muuttoin palautuessa niin usein yhteisön palvelemiseen. Maria Lähteenmäki näkee Sinervon huomion osoituksena sukupolvien murroksesta: individualismi astui nuorten mukana kollektiiviseen liikkeeseen ja yhteisestä asiasta tuli enemmän myös yksilön oma asia.²²¹ Työläistyttöjen tulevaisuus saattoi olla myös kotona, mutta koti tahdottiin määrittää ja muokata paremmaksi paikaksi. Esimerkiksi *Pikkulotta*-lehdessä naisen ja tyttöjen paikka oli itsestään selvästi ainoastaan kotona, kriisiaikanakin.²²² Nuorten mahdollisuudet esitettiin *Toverittarella* osana jatkumoa ja omaa yhteisöä, mutta myös uutta luovina. Tulevaisuuskuvasta muodostuu siis moniääninen, avoin ja omasta toiminnasta riippuvainen. Antamalla nuorille toimijoille oma ääni ja tila samalla varmistettiin oman toiminnan jatkuvuutta, tuettiin oman tulevaisuuden pysyvyyttä.

Keskeinen toimijuuden muoto, joihin naisia kannustettiin, oli äänestäminen. Kotiorjuudesta vapautunutta naista maaniteltiin vaaliurnille usein juuri vetoamalla lähimenneisyyden oloihin ja oikeuksien puuttumiseen. Vuoden 1930 Vaalimerossa menestyksestä tulevaisuutta

²²⁰ ”Miksi nuori nainen taistelee työväenliikkeessä?” *Toveritar* 3/1937, 37.

²²¹ Lähteenmäki 1997, 241.

²²² Lottatyttöjen paikaksi määriteltiin oman kodin piirissä tapahtuva palvelutyö, Wilska 2018, 258, 264. Vertailu erilaisten tyttöyksien ja heidän mahdollisten tulevaisuuksiensa välillä olisi kiinnostavaa.

tuotettiin monin äänenpainoin korostamalla työläisnaisten erityistä asemaa paitsi naisina, myös työväen edustajina. Yksilön toiminnan merkityksellisyyttä korostettiin kuvituksia myöten. Numeron kansikuvassa työläisnainen napitetussa mekossaan, saappaissaan ja taakse solmituissa hiuksissaan, asettaa vaalilipukkeensa uurnaun, jonka takana kohoavat liput muodostavat eräänlaisen liekin. Nainen on äänineen etualalla kasvoiltaan tyynenä ja kehonkieleltään dynaamisena, kuvan alareunaa kiertää varjokuvana ihmismassa – kenties äänestysvuoroaan odottaen, tai naisen toimintaa, tuomitsevasti, ihailleen tai vain neutraalisti, tarkkaillen. Äänestys takasi naiselle oman äänen ja oli siis erityisen poliittinen, identiteetille monin tavoin merkityksellinen teko. Lehdessä Ida Aalle-Teljo kirjoittaa vanhoillisten herrojen pelkäävän, että jos naiselle avataan pääsy yhteiskunnalliseen toimintaan, niin hänen ajatuksensa avartuvat inhimilliseen elämän työhön ja hän alkaa luottaa itseensä:

Hän tuntee olevansa ihminen, jonka ajatuksia ja toimintaa toiset eivät saa määrätä.
– Nainen on siis täysivaltainen kansalainen, yhdenvertainen miehen kanssa. Orjatar on kadonnut, tilalle tullut työteliäs kansalainen, miehelle taistelutoveri, joka täyttää velvollisuutensa sekä kodissa, että yhteiskunnassa.²²³

Hilja Pärssinen korostaa naisten voimaa jo mielipidekirjoituksensa otsikossa ja kuvaa naisten voiman olevan heidän kestävytydessään ja kärsivällisyydessään kasvattajana ja puolisona, mutta luokkatietoisena ja valveutuneena toimijana myös äänestäjänä. Pärssisen työläisnainen uurastaa tehtaissa, myymälöissä, pelloilla ja karjakartanoissa, vaatteiden ja huoneiden puhdistajana ja valmistuen ”ne ateriat, joilla kansa ravitaan”. Naiset ovat merkittävä äänestäjäryhmä ja siksin Pärssinen vetoaa heihin, kursiivia myöten: ”Niinpä tuntekaa voimanne!”²²⁴

Tulevaisuuden toimijaa käsiteltiin järjestöaktiivisuuden lisäksi myös kepeämmin. Yleisesti ajan aikakauslehdissä ja kirjallisuudessa hahmoteltu nykyajan tyttö kaupunkilaisena, tupakoi-vana, jazzia tanssivana ja kaikin tavoin huvittelevana erottui myös ulkoisesti vanhemmistaan lyhyillä, shinglatuilla, hiuksillaan ja hameenhelmoillaan. Nykyajan tyttö tuli määritellä, vaikka monin tavoin häntä ei ollut olemassakaan. Valtaosa suomalaisista tytöistä asui vielä 1920-luvulla maaseudulla, eikä kaupungeissakaan elo ollut viihdelehtien kuvausten kaltaista. Mervi Kaarnisen mukaan modernin tyyppityön esiin nosto kertoo siitä, että naisen tehtävä ja asema yhteiskunnassa olivat muuttumassa, ja koko yhteiskunnallinen sukupuolijärjestelmä oli muutoksen alaisena. Ulkoiseen muutokseen vaikuttivat mm. sota-ajan murrosvaihe ja uudet

²²³ Ida A.-T., Naiset, *Toveritar* 16–17/1930, 254.

²²⁴ Hilja Pärssinen, Naisten voima, *Toveritar* 16–17/1930, 251.

musiikki- ja muotivirtaukset. Käsitystä ns. oikeanlaisesta työstä tuli muuttaa, ja toisaalta nuoria naisia pyrittiin edelleen hallitsemaan kasvatuksen ja koulutuksen avulla.²²⁵

Viihteestä ja vaikkapa muodista kirjoitettiin *Toverittaressa* jonkin verran, mutta sen suurempaa tilaa ne eivät vielä 1930-luvulla lehdessä vie, eikä nuoria työläisnaisia myöskään määritelty niiden kautta. Tulevaisuuden nainen oli esimerkiksi ”urheilutyttö, joka tuoksuu metsälle ja puhtaudelle, joka osaa hoitaa kotinsa ja edistää aatteitamme”, *Työläisnaisten Urheilulehteä* vuonna 1936 esittelevän mainoksen kuvatekstin mukaan.²²⁶ Kuvassa on suu auki hymyilevä, nuori tummatukkainen nainen, jolla on yllään hihatton urheiluasu. Kasvot ovat avoimet, nauravaiset, katse luottavainen ja kohdistunut kuvan ulkopuolelle, hiukset polkkamittaiset tai kenties niskaan sidotut. Urheilulehden ohjelmassa kerrotaan olevan liikuntakasvatusta, yleissivistystä ja aatteellista toimintaa. Tulevaisuuden nainen on siis fyysisesti kunnossa, urheilullinen ja puhdas, ja tehokas niin kodissaan kuin poliittisesti. Raittiusteema oli *Toverittaressa* ja muutenkin Naisliiton toiminnassa keskeinen, eikä tulevaisuuden tyttö siis missään nimessä ainaakaan tupakoinut tai liikoja hurvitellut.²²⁷ Urheiluharrastusmahdollisuudet kielivät lisääntyneestä vapaa-ajasta, mahdollisuudesta reippailuun fyysisesti kuluttavan työajankin jälkeen. Tulevaisuuden nainen on siten jatkumoa nykyhetken naiselle laajenevine mahdollisuuksineen.

Nuoren naisen sallittiin myös unelmoida. Nimimerkki Victoria kirjoittaa vuonna 1937 tuulentuvista: tulevaisuuden unelmista, kuvittelun tärkeydestä. Victorialle haaveilu on erityisen tärkeää ”tänä kylmän asiallisuuden aikakautena” ja suosittelee unelmointia, romantiikkaa, vaihtelua ja epävarmuuden hyväksymistä kaikille.²²⁸ Oikein varma ja yksitoikkoisen tuttu elämä ilman toiveita ja unelmia olisi surullista, köyhää ja sietämätöntä. ”Tulevaisuudensilmien” katseluun Victoria kehottaa juuri toivottomina hetkinä, kun mieli on musta ja katkera. Victorian julistus on valoisa, lukuisine huutomerkkeineen kupliva, lähes sopimattoman kepeä:

Sillä emmehän todellakaan tiedä mikä i h m e meitä huomenna odottaa. Ehkäpä tapahtuu jotakin odottamatonta, joka kokonaan muuttaa elämämme suunnan, tekee sen valoisaksi ja onnelliseksi! – Sillä kuta kauemmin kehittelemme tämän tulevaisuuden-filmin tapauksia, sitä enemmän alamme uskoa niiden todellisuuteen, ja se usko juuri antaa meille voimaa, tarmoa, uskallusta!²²⁹

²²⁵ Kaarninen 1995, 12.

²²⁶ Työläisnaisten Urheilulehden mainoksen kuvateksti, *Toveritar* 2/1936, 31.

²²⁷ Raittiusliikkeestä esim. Irma Sulkunen: Raittius kansalaisuskontona, 1986, tutkimuksensa problematisoinnista Sulkunen 1991 47–55.

²²⁸ Victoria, Tuulentuvat, *Toveritar* 3/1937, 42.

²²⁹ Victoria, Tuulentuvat, *Toveritar* 3/1937, 42.

Victorialle optimismi on merkityksellistä itsessään ja etenkin nuorille se on tärkeää. ”Turhan haihattelu” tai ”pilviin pyrkiminen” voi auttaa vaikeiden aikojen ylitse, tarjota lohtua ja lupaus paremmasta. Unelmointi voi myös kannustaa pyrkimään elämässään pidemmälle tarjoamalla mahdollisuuksia edes omissa ajatuksissa. Victorian mukaan on vanhemman vastuulla ohjata nuoria ikään kuin huomaamatta pitämään kuvitelmissa mukana myös todellisuus, mutta vanhemman ei tule lisätä mahdottomuuksien määrää lapsensa elämässä. Victorian tuulentuvat yhdistyvät kiinnostavasti esimerkiksi Blochin toivon tematiikkaan ja Levitasin näemyksiin utopioista voimavarana. Unelmointi kuuluu osaksi utopististen toiveiden kirjoja silloinkin, kun se keskittyy yksilön todellisuuspakoon maailmasta maailman itsensä muuttamiseen tähtäävän toiminnan sijaan.²³⁰ Bloch käsitteli valveunia osana toivon filosofiaansa: näissä fantasioissa utooppinen mielikuvitus kurottautuu kohti tulevaisuuden mahdollisuuksia. Keijo Lakkalan mukaan inhimillinen toivo voi tulla tietoiseksi vasta ottaessaan huomioon todellisuuden objektiiviset mahdollisuudet. Valveunissa objektiivinen todellisuus yhdistyi toivovan ja kokevan subjektin haluihin, ja niiden avulla pyrittiin paitsi kommunikoimaan itseä toisille, myös muuttamaan yhteistä maailmaa.²³¹ Pohdin myös muun muassa toivoa ja feminististä aktivismia käsitelleen Rebecca Solnitin ajatuksia optimismista ja toivosta naisellisina ominaisuuksina, tai kenties mahdollisuuksina. Toivo vaatii toteutuakseen toimintaa, mutta toiminta on mahdotonta ilman toivoa.²³² Toivottomuus on usein ennustettavampi ja siten turvallisempi vaihtoehto suuntautua tulevaisuuteen. Kylmän etäinen, etenkin nykypäivänä usein kyyninen, suhtautuminen toivottomana pidettyyn tulevaisuuteen esitetään rationaalisempänä ja realistisempänä kuin muutoksen mahdollisuuteen uskova toiveisuus.²³³ Tuulentupien kautta poliittisen tietoisuuden rinnalle avataan mahdollisuus nautintoon, iloon, elämään.

Kepeämpiä teemoja ja naisena olemisen malleja siis käsiteltiin, mutta poliittisena naistenlehtenä päähuomio palautui poliittiseen toimintaan. Naisten voiman lisäksi lehdessä käsiteltiin usein pettymystä hävityistä vaaleista, vähäisestä aktiivisuudesta ja kiinnostuksen puutteesta politiikkaan. Martta Salmela-Järvinen käsittelee pettymyksiä syksyllä 1939 Matleena

²³⁰ Levitas 2010, 99.

²³¹ Lakkala 2017, 18.

²³² Solnit 2006, 5.

²³³ Solnit 2006, 13–14. Solnit kirjoittaa etenkin 2000-luvun alun aktivismista, mutta huomiot maskuliinisesta tuomiopäivän puritanismista ovat paitsi yhä ajankohtaisia, myös mielestäni käyttökelpoisia 1930-luvun toivoa ja toivottomuutta tarkastellessa.

maailman menosta -palstallaan.²³⁴ Kuopion vaalipiiristä ei saatu eduskuntavaaleissa läpi yhtäkään naisedustajaa, jonka vuoksi ”muuan varkautelainen toveri” kirjoitti lehteen turhautumisestaan:

...tietämättömyys on pahin vihollisemme, joka rehoittaa ennenkaikkea meidän naisten keskuudessa. On sanoin kuvaamattoman surullista todeta, että naiset ovat niin pimeitä, kuten nyt vaalien tuloksista olemme täydellisesti saaneet havaita.²³⁵

Varkautelainen kuvaa vaali- ja järjestötyötä tulilinjalla työskentelyyn, oman elämän mukavuuksien, vapaahetkien, kotien ja perheiden uhraamiseen koko yhteiskunnan, ja etenkin työläisnaisten, paremman tulevaisuuden puolesta. Pettymys on sitä suurempi, koska juuri kansasisaret ovat suhtautuneet työhön välinpitämättömästi; ”väkisinkin mieli mustenee ja toivottomuus tahtoo saada ylivallan.”²³⁶ Matleena vastaa kirjeeseen ymmärtämällä pettymyksen erinomaisesti, sillä naiset eivät vielä ymmärrä etsikkoaikaansa. Osa ei ehkä ymmärtänytkään, sillä palstan toisessa lukijakirjeessä valitellaan lehden poliittisen sisällön määrää ja toivotaan enemmän kodinpiiriin keskittyvää sisältöä. Matleena toteaa politiikan vaikuttavan kaikkien elämään, ja vain poliittisen maailmantilanteen ollessa ”rauhan poluilla” voivan työläisnaisen rauhassa keskittyä kotitalouden hoitoon. Tietämättömyyden sijaan politiikkaan tulee puuttua, maailmaan tulee pyrkiä vaikuttamaan. Poliittisesti aktiiviset uskovatkin tulevaisuuteen eivätkä suostu lannistumaan. Yrittäkäämme uhallakin eteenpäin, toteaa varkautelainen ja Matleena puolestaan muistuttaa, että ei heitetä kirvestä vielä kaivoon, vaan yritetään eteenpäin, sillä kaikki vaatii aikansa. Varkautelainen viittaa ”runoilijaan”, jonka mukaan uusi nainen on luotava, uusi nainen, joka rohkeana, kirkkain otsin astuu eteenpäin.²³⁷

Toverittaressa työläistytöt eivät olleet ainoastaan tulevia äitejä, vaan myös poliittisia, tiedonhaluisia toimijoita. Toimijuuden mahdollisuutta korostamalla lehti osallistui uudenlaisten tulevaisuuskuvien rakentamiseen: perinteisistä agraarisista arvoista, ankeista taloudellisista oloista tai tehtaanpiipun ja hellan varjosta huolimatta oli mahdollista kuvitella toisenlaisiakin todellisuuksia. Poliittinen toiminta oli keskeinen mahdollistaja, ja tämän korostumiseen vaikutti varmasti se, että monille *Toverittaren* toimittajista ja kirjoittajista juuri järjestötoiminta oli avannut pääsyn eteenpäin. Käsittelen vielä lopuksi moninaiset naiseuden ja toiminnan

²³⁴ ”Matleena maailman menosta”, *Toveritar* 18/1939, 282, 287. Salmela-Järvinen viittaa näihin lukijakirjeisiin vuosikymmeniä myöhemmin.

²³⁵ ”Matleena maailman menosta”, *Toveritar* 18/1939, 282.

²³⁶ ”Matleena maailman menosta”, *Toveritar* 18/1939, 282.

²³⁷ ”Matleena maailman menosta”, *Toveritar* 18/1939, 282. Runoilija on ilmeisesti kukas muu kuin Martta Salmela itse, jonka kuorolausuntaesityksessä ”Äitien internationaalissa” uusi nainen lisäksi tietää mitä tahtoo ja tahtoo pyrkiä kaikkien ihmisten onneen. *Toveritar* 5/1934, 64–66.

mahdollisuudet sisältänyttä uuden naisen ajatusta, uudessa muutoksien ja mullistusten täydessä maailmassa.

3.3 Uusi nainen uudessa maailmassa

Uusi nainen on syntymässä, nainen joka astuu tasavertaisena elämän taipaleelle, joka vaatii itselleen oikeuden, ei vain elämiseen, vaan myöskin hänelle kansalaisyhteiskunnan tulevien oikeuksien käyttämiseen, joka ei myöskään alistu toisen sukupuolen holhoukseen eikä määräyksiin.²³⁸

Uuden naisen käsite ei koskaan ole ollut yksiselitteinen, vaan sillä on viitattu milloin mihinkin puhujasta ja kontekstista riippuen. Tyttöyttä ja työväenluokkaa tutkineen Kaisa Vehkalahden mukaan samaa termiä saatettiin käyttää kuvaamaan niin paheellista jazztyttöä kuin askeettista naisasianaista. Uusi nainen edusti toisaalta seksuaalisesti kevytmielistä ja vapautunutta, modernia ja moraalisesti rappeutunutta, ja toisaalta miehisen epäseksuaalista uuden maailman toimijaa. Suomalaisissa naistenlehdissä moderni nainen määrittyi niin sivistyksen, naisasiatyön ja yhteiskunnallisen osallistuvuuden kautta, kuin uusia kotitalousideologian periaatteita noudattavana uudenaikaisena perheenemäntäideaalina. *Toverittaressa* puolestaan uuden naisen ihanteet kytkeytyivät sosialistiseen taustaideologiaan, tasa-arvoisen sosialistisen yhteiskunnan edistämiseen ja järjestötoimintaan.²³⁹ Perinteiseen talonemännän ideaan siis sekoittui uusi kuva länsimaisesta, itsenäisestä ja urbaanista naisesta. Sosialistinen erityispiirre puolestaan oli vallankumouksellinen sankaritartyyppi, Maria Lähteenmäen mukaan ”tuimakatseinen toimija”.²⁴⁰ Keskeistä onkin käsitteen representatiivisuus ja puhujaposition hahmotaminen. Erotan tässä käsittelyluvussa uuden naisen nuorista naistoimijoista, sillä vaikka nämä todelliset toimijat saattoivat kasvaa ja kehittyä aivan *uusiksi*, näen, että kyseessä oli ennen kaikkea diskurssi, jonka avulla hahmoteltiin tulevaisuuden mahdollisuuksia. Uuden naisen käsitteen avulla saatettiin kyseenalaistaa vallitsevaa yhteiskunta- ja sukupuolijärjestelmää ja sen läsnäolo kertoo siitä, että tarvetta ja kiinnostusta uudelleenmäärittelylle oli.

Työläisnaiset hahmotettiin *Toverittaressa* samanaikaisesti merkittäviksi tulevaisuuden toimijoiksi, työntekijöinä, järjestöaktiiveina ja etenkin kasvattajina, mutta myös sukupuolensa vankeina. Naiseuteen liitettiin monia positiivisia ja ihannoituja ominaisuuksia, kuten loputon

²³⁸ ”Uusi nainen on syntymässä”, *Toveritar* 3/1934, 30.

²³⁹ Vehkalahti 2000, 160–161. Vehkalahti vertaa porvarillisen *Naisten Äänen*, *Toverittaren* ja *Kotilieden* 1920-luvun naisnäkemystä.

²⁴⁰ Lähteenmäki 1997, 239.

kärsivällisyys, luontainen taipumus hoivaan ja huolenpitoon, erityinen vahvuus ja suoranainen paremmuus miehiin verrattuna, mutta toisaalta naiseutta ja naisia myös vähäteltiin. Ns. paremman sukupuolen käsitteen avulla naiset nostettiin moraalisesti miehiä ylemmäksi ja samalla naiseus sidottiin kotiin ja yksityiseen.²⁴¹ Ihannenaisten määrittelyjen kautta tultiin samalla määritelleeksi valtaosa tavallisista naisista. Myös sisarellisessa *Toverittaressa* nämä menneisyyden ja nykyhetken naiset olivat usein tietämättömiä, vanhoihin asenteisiin sidottuja, kenties naiivin viattomia.²⁴² Vähättelevää kielenkäyttöä ilmenee tasaisesta niin miesten kuin naisten itsensä kirjoittamissa jutuissa. Oman ryhmän, oli kyseessä sitten politiikan ulkopuoliset, kouluja käymättömät tai maaseutujen naiset, ulkopuolisia puhuteltiin usein kuin he eivät silkkaa tyhmyyttään tai laiskuuttaan ymmärtäisi toimia oikein. Vaikkapa Helmi Paasonen kirjoittaa vuonna 1936 naisten kaipaavan vielä valistusta, kehitystä ja voimakkaampaa järjestäytymistä voidakseen saavuttaa yksimielisyyden maailmankatsomuksellisissa asioissa. ”Kehittäkäämme naiset uskomaan, että heilläkin on tehtävänsä maailmassa, kodissa ja yhteiskunnassa –”, Paasonen esittää, ja ainakin nykylukijan silmään pistää hyvää tarkoittavan tekstin holhoava sävy: aivan kuin olisi uskon puutteesta kiinni, etteivät naiset päässeet vaikuttamaan yhteiskunnallisiin asioihin.²⁴³ Vastaavaa asenne näkyy Jenny Matinahon jutussa vuodelta 1939. Matinaho esimerkiksi kirjoittaa naisten järjestöjen ”vieroksumisen” syyksi esitetyn ”arvostelun”, jonka mukaan:

naiset ovat niin välinpitämättömiä kaikille vakaville ja kodin ulkopuolella esiintyville asioille, että he siksi eivät kiinnitä huomiota työväenliikkeen toimintaan. On aivan yhdentekevää, jos heitä valistaa ja asiaa selittelee, eivät he siihen kuitenkaan jaksa syventyä. Tuo oletamus ei *ainakaan suurinpiirtein* pidä paikkaansa.²⁴⁴

Tällaisista asenteista huolimatta väitän, että lehdessä naiseus määritettiin ensisijaisesti yhteiskunnallisesti: naiset olivat kansalaisia, työntekijöitä ja kuluttajia, ja vasta tämän jälkeen yksityisiä naisia, kodinhoitajia, vaimoja ja äitejä.²⁴⁵ Hierarkkinen jaottelu ei kenties ole tarpeen, sillä yleisemmin eri osa-alueet kietoutuivat toisiinsa. Vähättelyn ohella lehdessä kyseenalais-tettiin suoraan sukupuolirooleja, muutoksen tuulia tavoiteltiin ja naisten toimijuuden merkitystä toisteltiin usein. Vuoden 1939 syyskuussa Salmela-Järvinen esimerkiksi herättelee

²⁴¹ Fair-sex-ajattelu oli yleistä jo aivan varhaisissa naistenlehdissä 1700-luvun taitteesta alkaen. Naisille rajattiin erityiset ominaisuudet ja lehdissä aiheet, ja samalla tuotettiin julkisesti sukupuolten eroa. Töyry 2006, 211.

²⁴² Lähteenmäki 1997, 240.

²⁴³ Helmi Paasonen, Uudet tehtävämmme, *Toveritar* 2/1936, 20–21.

²⁴⁴ Jenny Matinaho, Työläisnaiset ja järjestötoiminta, *Toveritar* 3/1939, 38. Kursiivi omani.

²⁴⁵ Töyry 2005, 49.

lukijoita naisten roolista kirjoittamalla ”sen tai tämän valtiomiehen” matkoista, toisten valtiomiesten neuvotteluista ja ihmiskunnan kohtalon päättelyistä:

...ei tosiaankaan voi muuta kuin pysähtyä miettimään, onko tämä maailma vain yksinomaan miesten maailma. – Emmekö haluakaan, että tämä maailma olisi myöskin meidän ja että myöskin meillä olisi siinä sananvaltaa?²⁴⁶

Sukupuolisopimukset ja niiden taustalla toimiva sukupuolijärjestelmä – naisen historiallisesti alisteinen asema suhteessa mieheen ja tämän perustelu luonnollisena ja väistämättömänä, siis näkymättömän itsestään selvänä – vaikuttivat naiseuden määrittelyyn.²⁴⁷ Sukupuolta ikään kuin performoitiin, esitettiin ja tuotettiin uudelleen. Judith Butler määrittelee sukupuolen fiktiivisenä esityksenä, sarjana tekoja, sanoja ja toimintoja, joita yksilö toistaa niin kauan, että alkaa pitää niitä sisäsyntyisinä ja luonnollisina.²⁴⁸ Pohjoismaisessa tutkimusperinteessä keskeinen on ruotsalaisen Yvonne Hirdmanin tulkinta sukupuolisopimuksesta erilaisten neuvottelun areenana. Yleisemmällä kulttuurin tasolla käydyt neuvottelujen perustelut olivat patriarkaalisesta yhteiskuntamallin mukaisesti artikuloimattomia, siis kuin itsestään selviä selityksiä maailmasta ja sukupuolten tehtävistä.²⁴⁹ *Toverittaressa* aikakauden sukupuolisopimusta toisaalta uudelleen tuotettiin, mutta myös kyseenalaistettiin korostamalla yhteiskunnallisuuden toimijuuden mahdollisuutta. Irma Sulkunen on esittänyt, että yhteiskunnan patriarkaalisesta perusrakenteesta huolimatta säätyjakoisessa maalaisyhteiskunnassa toinen sukupuoli koettiin pikemminkin olemukselliseksi vastapariksi kuin antagonistiseksi vastakohtaksi. Vastaavasti kansalaisjärjestöissä ja kollektiivisissa liikkeissä, kuten herätys-, raittius- tai työväenliikkeessä, naiset saattoivat olla alusta asti aktiivisesti mukana paikallisyhdistysten perustajina ja johtajina. Näissä liikkeissä keskeisintä oli uudenlaisen ihmiskuvan jäsenyys silkan sukupuolieron toistamisen sijaan.²⁵⁰ *Toveritar* asettuu nähdäkseen juuri tällaiseen tilaan: sukupuoli on olemassa oleva, monin tavoin määrittelemätön, mutta valintoja rajaava tosiasia, mutta tästä huolimatta toiminta saattoi olla omaehtoista, aktiivista, yhteiskunnallisesti vaikuttavaan pyrkivää.

Mielikuvituksen rajat tulevat toisinaan vastaan kuitenkin juuri sukupuoleen liittyvissä tulevaisuudenhahmotteluissa. Sukupuoliroolit olivat monin tavoin niin tiukasti kulttuurisissa normeissa kiinni, ettei joitakin naisellisina pidettyjä ominaisuuksia edes ymmärretty

²⁴⁶ M. S-J., Uuden toimintakauden alkaessa, *Toveritar* 17/1939, 259.

²⁴⁷ Töyry 2005, 46–47. Sukupuolisopimus on englanniksi sexual contract, ruotsiksi genuskontrakt.

²⁴⁸ Ylivuori 2022, 35. Butlerin klassikkoteos *Gender Trouble* ilmestyi 1990.

²⁴⁹ Töyry 2005, 51.

²⁵⁰ Sulkunen 1991, 63–67. Sulkunen kritisoi anglo-amerikkalaisen tutkimuksen soveltamista Pohjoismaisessa kontekstissa ja korostaa luokan merkitystä sukupuolen määrittelyssä.

kyseenalaistaa. Erityisesti pakinoissa naisiin saatettiin suhtautua hyvinkin seksistisesti huumorin varjolla. Nimimerkki ”Oskari” esimerkiksi hupaalet vuonna 1930 rinnastamalla työläisnaisliiton toimijat Raamatun naishahmoihin: Miina Sillanpään henkinen sisko oli varmasti touhukas vaimoihminen, ”toveritar Eeva”, kun taas uhrautuvaisuuden ja pysyvän rakkauden ideaalia mallinsi ”mamma Looti”. Oskarin naiset ovat samalla yhteiskunnan tehokkaan touhukkaita, ja miesten sijaan sen todellisia, pyörittäjiä ja historiallisesti sivuutettuja, mutta kuitenkin myös vain raamatullisen ylennyksen ja liioittelun kautta hieman hupaisia tavallisia mammoja ja tyttöjä.²⁵¹ Naisten asemalla ja sen syillä hupaili myös jo usein mainittu Salmela-Järvinen, mutta itse luen hänen huumorinsa vähättelevän sijaan vaihtoehtoihin kannustavana.

Lähteenmäen mukaan taloudellisten ja sosiaalisten olojen kohentuminen tarjosivat työläisnaisille muutoksen mahdollisuuden ja ajatuksen toisenlaisesta tavasta elää. Uudessa ajattelutavassa korostui yksilöllisyys, oma etu pelkän perheen edun sijaan. Perinteisestä elämäntavasta oli yleensä mahdollista irtaantua lähinnä kaupungissa, palkkatyössä, naimattomana.²⁵² Ihanteellisen naisen vaatimukset olivat monin tavoin ristiriitaisia ja mahdottomia saavuttaa: yhtäältä ihannoitiin tiedostavaa ja yhteiskunnallisesti aktiivista työssäkäyvää modernia naista, sekä kodinpiirissä itseään parhaiten ja todellisimmin toteuttavaa uhrautuvaa äitiä, jonka poliittinen toiminta tarkoitti lähinnä oikean listan äänestämistä ja miestovereiden pyrkimysten tukemista. *Toverittaressa* hahmoteltiin toisaalta myös johonkin näiden kahden ääripään välimaastoon asettuvaa uuden naisen mallia ja yleistyksien väleihin mahtui valtavasti naiset vakavasti ottavia ja naisten moninaisuuden ymmärtäviä puheenvuoroja.

Nykyajan nainen halusi muun muassa opiskella, harjoittaa henkeään ja ruumistaan, kehittää kaikkia kykyjään. Seuraavat esimerkit ovat sattumoisin kaikki vuodelta 1934, mutta teemaa käsiteltiin kyllä muulloinkin. Aino Malkamäki kirjoittaa, että koti ja perhe kyllä kelpaavat uudelle naiselle, mutta eivät ihmisyyden kustannuksella. Miehen, lasten isän, tuli olla ystävä ja toveri. Uudelle naiselle tärkeää on taistelu uuden, paremman maailman luomiseksi, ”maailman, johon ihmisten olisi ilo syntyä ja jossa olisi ilo elää.” Malkamäki puhuttelee naislukijaa suoraan: ”Itsestäsi riippuu, eteenpäin vai taaksepäinkö kehityksen pyörää käännät. Ole valveilla, ole hereillä!”²⁵³ Vain sosialidemokratian punaisen lipun alla on naisen ihmisoikeudet taattu, sillä silloin nainen ei ole vain sukupuolensa edustaja, vaan ensisijaisesti ihminen.

²⁵¹ Oskari, Mamat ja tyttäret juhliivat, *Toveritar* 16–17/1930, 263. ”Oskari” oli sosialidemokraattisen *Eteenpäin*-lehden päätoimittaja A.V. Haapanen.

²⁵² Lähteenmäki 1997, 240.

²⁵³ Aino Malkamäki, Voitto, *Toveritar* 7–8 1934, 91–92.

Malkamäen kaltaiset näkemykset toistuvat usein, ja usein nimenomaan ilman naissukupuolen vähättelyä. Luotto kehitykseen, niin ihmisluonnon kuin teknologioiden, on vahva. Ahti H. Einolan kertomuksessa ”Kaksi äitiä” äideistä nuorempi kuvaa sukupolveaan:

Meillä nykyaikaisilla naisilla on mahdolloman paljon tarmoa ja ripeyttä, jonka avulla me teemme työtä järjestelmällisesti ja nopeasti. Lisäksi ovat uudet käyttövälineet tulleet avuksemme. Uskallanpa ennustaa, että seuraava sukupolvi pääsee vieläkin helpommalla yhtä täydellisempiin tuloksiin kuin nykypolvi. – Mitä helpommaksi muuttuu taloudenhoito, sitä enemmän jää aikaa oppimiseen, ja mitä enemmän opimme ja valistumme, sitä täydellisemmiksi me muutamme.²⁵⁴

Jo nykypäivän naisella oli mahdollisuus vapaampaan elämään ja itseilmaisuuksiin, lyhyempiin hiuksiin ja hameisiin, käytännöllisyyteen ja mielen keveyteen. Tulevaisuuden naiselle näiden toivotaan olevan itsestään selviä vapauksia. Uuden naisen hahmottelut tapahtuvat suhteessa vallitsevaan sukupuolijärjestelmään, mutta ne myös kyseenalaistavat naisten ja miesten suhteista, purkavat monin tavoin vanhoja ajattelumalleja ja esittävät uusia sukupuolten suhteiden muotoja. Maija Töyryn mukaan naistenlehdet eivät välttämättä aloita neuvotteluja sukupuoli-sopimuksesta, vaikka toimivatkin niiden areenoina, mutta itse näen esimerkiksi *Toverittaren* hahmotelmien olleen nimenomaan keskustelunavauksia.²⁵⁵

Anna Nevalaisen artikkelissa ”*Uusi nainen*” vuodelta 1934 todetaan, että ennen sosialistisen yhteiskunnan toteutumista tulee syntyä sitä vastaava uusi ihmistyyppi.²⁵⁶ Nevalaisen mukaan varsinkin naiset tarvitsevat ajatustavoissaan ”syvälleikäyviä muutoksia”, ennen kuin ovat kypsä uuteen yhteiskuntaan: naiset ovat vanhojen ennakkoluulojen kahlitsemia vielä monessa suhteessa. Uusi naistyyppi uudistaisi yhteiskunnan, kun taas vanhan romanttisen naisihanteen voitto merkitsisi taantumuksen voittoa. Uusi nainen löytyy työn äärestä tehtaissa, oppisaleissa oppimassa tai opettamassa, virasto- ja liike-elämän eri tehtävissä sekä kotoa ”kauhan ja kätkeyn parissa”.²⁵⁷ Juuri työ on tunnusmerkillistä uudelle naiselle ja sen kautta hän parhaiten ilmentää itseään. Erona vanhaan naiseen on suhtautuminen työhön. Vanha nainen pitää työtä välttämättömänä pahana, johon on alistuttava ja josta jotenkuten selvitävä. Tämä tyytyy henkisissä töissä helppoihin toimiin ja odottaa kenties prinssiä, aviomiestä huolehtimaan taloudellisesta toimeentulosta. Tämä ei Nevalaisen mukaan ole enää nykypäivänä mahdollista,

²⁵⁴ Ahti H. Einola, Kaksi äitiä, *Toveritar* 13–14/1934, 196–197.

²⁵⁵ Töyry 2006, 214. Puoluelehtenä *Toveritar* on yhtäältä areena, ja sen kirjoittajat käytännössä mukana politiikassa. Ja kenties lehti olikin aiempaa ymmärrettyä radikaalimpi?

²⁵⁶ Anna Nevalainen, Uusi nainen, *Toveritar* 22–23/1934. 320–322. Nevalainen itse oli akateemisesti koulututtunut ja toimi mm. pitkään Suomen Naisten Demokraattisen Liiton puheenjohtajana ja SKDL:n kansanedustajana.

²⁵⁷ Anna Nevalainen, Uusi nainen, *Toveritar* 22–23/1934. 320.

mutta uusi nainen ei muutoinkaan tyytyisi siihen. Uusi nainen ottaa työnsä elämäntehtävänä ja velvollisuutena yhteiskuntaa kohtaan. Hän kilpailee tasa-arvoisena miehen kanssa, mutta vain niillä aloilla, ”joilla hänen fyysinen rakenteensa naisena ja tulevien polvien äitinä ei pane luonnollisia esteitä.”²⁵⁸ En tiedä mitkä alat Nevalainen rajaa pois, sillä työläisnaiset joutuivat kyllä työskentelemään raskaankin teollisuuden parissa aputyöläisinä. Maria Lähteenmäen mukaan naisten työ rakennustyömailla oli leimallisesti raskasta: nostolaitteiden puuttuessa esimerkiksi toistasataa kiloa painavat rakennustarvikkeet kannettiin ihmisvoimin.²⁵⁹ Nevalaisen nainen on modernin uusi lähinnä asenteensa puolesta, sillä työtaakka niin kodin ulkopuolella kuin kotona säilyy samana, ellei peräti uudelle työn kautta itsensä määrittävälle jopa raskaampana. Uusi nainen ei näes kammoksu työtä kotonakaan, eikä näe mitään luonnotonta tai sopimatonta siinä, että voi joutua huolehtimaan koko perheen toimeentulosta. Hän hoitaa myös perheen kodin kauniiksi ja viihtyisäksi hyödyntäen kaikkia mahdollisia tekniikan saavutuksia, mutta ei alistu olemaan miehensä tai lastensa työjuhta.

Koska uusi nainen ottaa ylpeänä taloudellisen vastuun itsestään ja perheestään, on hänellä myös itsestään selvästi kiinnostus yhteiskuntaa ja politiikkaa kohtaan: hän seisoo valtiollisella ja yhteiskunnallisella taistelurintamalla valppaana ja velvollisuudentuntoisena. Uusi nainen ymmärtää yhteiskunnan vaikuttavan yksilön elämään ja pyrkii siksi itse vaikuttamaan siihen, että kehitys kulkee toivottuun suuntaan. Vanhentuneet elämänmuodot, pyhinä ja horjumattomina pidetyt instituutiot kuten koti, perhe ja avioliitto ovat Nevalaisen mukaan murroksessa. Teollisuus ja yhteiskunta ottavat tulevaisuudessa yhä enemmän kodin tehtäviä suoritettavakseen, avioliitto, lasten kasvatusta tai kodin käsite olivat kaikki uudelleen määrittelyn alaisia. Tulevaisuus voi näyttää arvaamattomalta, mutta uudelle naistyypille on ehdotonta hyväksyä muutos. Nevalaisen mukaan taantumuksen vanhat perinteet ja perhemuodot olivat naisen kehitykselle itsenäiseksi ihmiseksi haitallisia: työtä ja velvollisuuksia etenkin kodin piirissä riitti, mutta oikeudet puuttuivat. Taantumuksen lippujen alla marssii monessa maassa paljon naisia elätellen romanttista haavetta menneisyyden normeista ja itsestään turvallisesti kodin piiriin palanneina ”kotilieden kuningattarina”²⁶⁰.

Artikkelin uusi nainen kuitenkin luottaa kehitykseen. Murrosaika vaatii uusia elämänmuotoja, ja etenkin naisilta raskaista uhreja: yhteiskunnalliseksi ja tasa-arvoiseksi toimijaksi

²⁵⁸ Anna Nevalainen, Uusi nainen, *Toveritar* 22–23/1934, 320.

²⁵⁹ Lähteenmäki 1997, 57. Rakennustöistä maksettiin enemmän kuin esimerkiksi tehdastyöstä.

²⁶⁰ Anna Nevalainen, Uusi nainen, *Toveritar* 22–23/1934, 321.

kasvaminen vaatii päästämään irti totutuista rooleista (ja käytännössä esim. lastenhoidosta)²⁶¹. Nevalaisen uusi nainen on yhteiskunnan äiti, siten, että hän luo uutta, parempaa yhteiskuntaa kaikille, ei vain itselleen ja omalle perheelleen. Uusi nainen on sosiaalidemokraattinen nainen, joka määrätietoisesti valmistaa tietä uudelle yhteiskuntajärjestykselle ja etsii uusia muotoja ihmisten keskeisille suhteille. Nevalaisen artikkeli piirtää kuvaa epävarmasta ja erilaisesta tulevaisuudesta, joka kuitenkin tarjoaa työläisnaiselle mahdollisuuden uuteen. Uuden ajatusta korostavat artikkelin kuvituskuvat: entisajan nainen on piirroskuva herraskaisesta korsetilla kiristetyistä ja korealla hatulla koristellusta naisesta, kun taas nykypäivän nainen on eloisa ja lyhyttukkainen, valokuvattuna kaupungilla vaaleassa vapaalinjaisessa hihattomassa mekossa. Nykypäivän naisella on remmikorkokengät, paljaat sääret ja mekossa kaulukset ja kravattimainen huivi; hän näyttää vapaalta ja vapaa-aikaansa viettävältä.²⁶² Keskeisin kuva on puolestaan ”työn kuningattaresta”, tehdastyöntekijästä koneensa ääressä. Tämä, oletettavasti siis jutussa kuvattu uuden ajan, nainen on kuvattu keskittyneenä työhönsä. Siistissä tummassa asussa hiukset korvan taakse sipaistuna hän näyttää lähinnä vakavalta, kiireiseltä, omiin tehtäviinsä uppoutuneelta. Nevalaisen hahmottelema uusi nainen onkin ennen kaikkea itsenäinen ihminen.

Kaisa Vehkalahden mukaan naistenlehtien toimittajat itse edustivat eräänlaista uutta naiseutta. He olivat usein näkyviä ja kuuluvia vaikuttajanaisia, joiden mielestä naisilla oli oikeus toimia yhteiskunnassa tasavertaisina miesten rinnalla ja jotka toiminnallaan antoivat aikansa mieskirjoittajille aihetta niin pilkkaan kuin pelkoon. Toisaalta myös he osallistuivat oikeanlaisen, uuden naiseuden määrittelyyn ja siten käyttivät valtaa suhteessa nuoriin, määriteltäviin, naisiin. Vehkalahden mukaan julkiseen maailmaan astuneelle naiselle oli asetettu ankarat vaatimukset ja näiden vaatimusten rikkomisesta tai uhkaamisesta kumpusi kritiikki uudenlaista naiseutta kohtaan.²⁶³ Uuden naisen kautta paljastuu monia naiseuteen, toisaalta luokkaan ja kansalaisuuteen liitettyjä normeja, ja se myös kuvastaa sukupolvien välistä kuilua. Kuilu oli selkeä myös maaseudun naisten ja kaupunkien työläisten välillä, mutta vuosikymmenen loppua kohden työläisnaisten rivit lähinnä tiivistyivät. Sodan syttyminen pakotti monet evakkoon ja mullisti arjen, toimeentulon ja kenties identiteetin. Kansalaisuus ja yhteinen työ jaetun kansakunnan eteen korostuvat erityisesti loppuvuoden 1939 lehdissä. Pidän Vehkalahden määrittelyä

²⁶¹ Kunnallisen lastenhoidon järjestäminen oli keskeinen tema ja monen kiistan aihe koko 1930-luvun.

²⁶² Samoja kuvia on käytetty lehdessä aiemminkin, esim. ”Muodit ja naisvapaus” -muotipakinassa *Toveritar* 4–5/1930, 66–67. Tuolloin kuvattuna on lisäksi tupakoiva flappertyttö nykyaikaisena, ”joskaan ei tavallisena” naisena.

²⁶³ Vehkalahti 2000, 160–161.

osuvana, sillä useat *Toverittaren* toimijoista olivat yksityiselämäänsä myöten uudenlaisia: osa oli kouluttautuneita, osa oppinut taitonsa toisenlaisia reittejä, moni kirjoitti ja puhui vakuuttavasti. Osa oli eronneita, osa naimattomia, jotkut puolestaan toimivat perhearjen ohessa aktiivisina poliittisina toimijoina. Naisten tiet politiikkaan kulkivat erilaisia reittejä, osa oli tiiviisti kansainvälisessä tiedossa ja toiminnassa kiinni, toiset taas kiinnostuneempia paikallisista oloista ja käytännöntaidoista. Mahdollisuudet olivat moninaisia, lehti itsessään täynnä monenlaisia ja ristiriitaisiakin näkemyksiä.

Uuden naisen hahmotelmien kautta *Toverittaressa* etsittiin uudenlaisia toiminnan- ja olemisenmuotoja. 1930-luvun murroksessa lehti osallistui monin tavoin keskusteluihin uudenlaisen maailman määrittelystä, naisten ja työläisten asemasta. Tulevaisuus oli avoin, kenties synkkä, mutta pimeydessä piili mahdollisuuksia moneen. Rebecca Solnit on kirjoittanut epävarmasta tulevaisuudesta pimeänä yhtä lailla kohdun kuin haudan lailla.²⁶⁴ Pidän muotoilusta ja koen sen feministisen optimistisena. Tulevaisuuden ei siis tarvinnut olla tuhoon tuomittu, vaan siinä saattoi piillä mahdollisuus uuteen. *Toverittaren* tulevaisuuskuvat ja uuden naisen hahmotelmat tuntuvat juuri tämänkaltaisilta: avoimilta, epävarmoilta, mutta kenties mahdollisesti uudenlaisilta ja aiempaa paremmilta.

²⁶⁴ ”The future is dark, with a darkness as much of the womb as of the grave”, Solnit 2006, 6.

4 Lopuksi

Vuosikymmenen alun juhlapuheessa Miina Sillanpää kehotti rohkeuteen tulevaisuuden eteen käytävän työn puolesta, sillä tulevaisuudelta odotettiin paljon. Toukokuussa 1939 Sillanpää puhui sosialidemokraattisen puolueen 40-vuotisjuhlassa Turussa ja päätti katsauksensa toteamukseen: ”Paljon on tehty, mutta paljon on vielä tekemättä, siinä jatkuvalle työllemme uusia päämääriä.”²⁶⁵ Vuosikymmen oli pitänyt sisällään haasteita talouslaman ja äärioikeiston takia, pelkoa kansainvälisen tilanteen vuoksi, sekä monia onnistumisia, lukuisia vaaleja, naisten ja työläisten aseman hienoista paranemista. Muutamaa kuukautta myöhemmin syyskuussa tunnelma oli aivan sodan kynnyksellä varovaisempi ja rohkeutta peräänkuulutti Sillanpään sijaan Martta Salmela-Järvinen, mutta viesti oli sama. Kaikesta huolesta huolimatta sinnikästä työtä paremman maailman eteen oli jatkettava: ”Ja edelleen on rohkein mielin katsottava tulevaisuuteen.”²⁶⁶

Tulevaisuus on *Toverittarella* läsnä kautta 1930-luvun epävarmana, tavoittamattomana, toivottuna, odotettavana. Olen tarkastellut tutkimuksessani työläisnaisten mahdollisuuksia erilaisten tulevaisuuskuvien kautta ja käsitellyt toiveita ja pelkoja, muutamia leikkisiä utopioita, sekä käytännön tulevaisuustoimia kasvatustieteiden avulla. Sosialistinen yhteiskunta edusti yhteisen toiminnan ja kehityksen vääjäämätöntä tulosta: oikeudenmukaista, tasa-arvoista maailmaa, jossa talous ja hyvinvointi jakautuisivat tasaisesti. Kurjuuden ja syrjinnän sijaan ihmisten välillä vallitsisi rauha, rakkaus ihmiskuntaa kohtaan. Sosialistinen tulevaisuuskuva oli utopiasosialistien katsantokannan tapaan vääjäämätön, varmasti edessä oleva, mutta se ei ollut rajoiltaan ikuinen tai pysyvä. Kuviteltu parempi tulevaisuus oli nähdäkseni jatkuvassa liikkeessä ja tavoiteltava. Tulevaisuutta kuviteltiin olemassa olevista edellytyksistä käsin ja kuvittelulla vaikutettiin siihen, millaisia mahdollisuuksia tulevaisuuden kuvittelijoilla voisi olla. Haaveita esiteltiin etenkin vaikuttamaan pyrkivissä kannanotoissa ja erikoisnumeroissa, mutta ne olivat implisiittisesti läsnä myös muutoin. Kuvaavasti kaikkein hulluimmat kuvitelmat tasa-arvoisesta yhteiskunnasta, naispresidentistä tai lyhyemmistä työpäivistä tulivat esiin viihteeseen verhottuina utopiakuvauksina. Näen kuitenkin myös tämänkaltaisten humorististen toiveiden olleen arvokkaita muutoksen mahdollisuuksien lisäämisessä. Utopiat voivat toimia

²⁶⁵ ”Otteita Miina Sillanpään puheesta –”, *Toveritar* 11–12/1939, 197. Puoluekokouksen yhteydessä ei Anni Huotarinen mukaan enempää juhlittu.

²⁶⁶ M. S.-J., Uuden toimintakauden alkaessa, *Toveritar* 17/1939, 259.

juuri tarjoamalla pilkistyksen vaihtoehtoiseen tulevaan, johonkin uuteen ja erilaiseen, kenties parempaan.

Tulevaisuus edusti työläisille mahdollisuuksia, ja kehitys johtaisi heidät aiempaa parempiin oloihin. Suuntautuminen oli pääsääntöisesti optimistisen realistista ja omalla työllä uskottiin olevan vaikutus. Tähän on varmasti vaikuttanut vuosisadan alun yhteiskunnallisten liikkeiden nopea kehitys, lukuisat uudistukset ja mullistukset sekä väestön verrattain nuori ikä. Tulevaisuuskuvat olivat avoimia ja tämä kannusti nähdäkseen paitsi ahkeraan työhön ja vaikuttamiseen pyrkimiseen, myös uteliaaseen elämänasenteeseen. Tulevaisuuskuvissa muotoutuva maailma oli mahdollinen, vaikka se olikin uhkia ja haasteita täynnä. Arkista tulevaisuutta sijoitettiin esimerkiksi siisteihin ja sivistyneisiin työläiskoteihin, joissa kasvatettiin tiedostavia tulevaisuudentoivoja. Nuoret työläisnaiset edustivat tulevaisuudentoimijoita, ja heidän lisäksi lehdessä hahmoteltiin uuden naisen mallia. Uusi nainen olisi ensi sijassa ihminen, aktiivinen yhteiskunnallinen toimija, jolla olisi vapaus vaikuttaa omaan elämäänsä, kehoonsa, tulevaisuuteensa.

Toveritar on aineistona todella monipuolinen ja mahdollistaisi monenlaisia tutkimuskulmia. Lehti on kiinnostava sekamelska vakavaa politiikkaa, paatosta ja propagandaa, viihdettä ja kodinhoitoa, neuleohjeita ja ristikoita. Ymmärrän hieman paremmin, miksi *Toveritar* on jäänyt lehtihistorioissa huomiotta tai pudonnut eri kategorioiden väleihin, sillä sen määrittely on vaikeaa. Sen määrittely vaikutti olevan vaikeaa sen tekijöillekin, sillä toisinaan sen sisältö oli (ehkä tahattomasti) ristiriitaista. Toisinaan lehteä täplittää lempeä ja itsetietoinen, toisinaan piikikkään ironinen huumori, jonka tulkitseminen on myös voinut olla kontekstin vuoksi vaikeaa. Toisaalta juuri tämä moniäänisyys teki lehdestä kiinnostavan ja aineistona rikkaan. Aineistoa olisi ollut hyödyllistä lähestyä myös analogisesti paperilehtiä selailemalla, ja tiedän, että se olisi ollut itselleni ja hapuilevalle tutkimustavalleni myös luontaisempaa. Digitaalisten aineistojen kokonaisuuksien hahmottaminen on vaikeampaa, ja yksinkertaisten sanahakujen kautta aineisto saattaa jäädä ohuesti tutkituksi.²⁶⁷ Törmäsin moneen kiinnostavaan ja relevanttiin artikkeliin sanahakujeni ulkopuolella lehtiä selailemalla ja tekstiä tulkitsemalla. Tulevaisuudesta saatettiin puhua huomisenä tai tuntemattomana, tai tulevaan viitattiin vain aikamuodoilla. Vaikkapa ”Matleenan näky tulevaisuuden valtiosta” olisi jäänyt utopioiden osalta

²⁶⁷ Hakkarainen, Kurvinen, Paju, Salmi & Sorvali 2022, 110–111.

huomioimatta, sillä ”utopiaa” ei siinä mainitakaan. Ylipäänsä kokonaisvaltaisempi lähestymistapa aineistoon olisi laajentanut ja syventänyt tutkimusta.

Muiden aikakauden työväenlehtien, poliittisten kulttuurilehtien tai porvarillisten naistenlehtien lukeminen *Toverittaren* kanssa ristiin ja lomittain olisi kiinnostavaa, samoin lehden vertaaminen ulkomaisiin sisariinsa. Lehdessä viitattiin runsaasti kansainvälisiin teoksiin ja teoreettisiin keskusteluihin sosialismista, naisten asemasta, kasvatuksesta yms., ja myös näiden tunteminen olisi ollut hyödyksi. Aineistoa olisi ihan perusteltua tarkastella syvemmin nimenomaan kansainvälisessä kontekstissa, sillä kansainvälisyys toistui teemana niin useasti. Aikailaiskonteksti syvenisi huomattavasti muistitietotutkimuksella, haastatteluilla, (oma)elämäkertoilla sekä muilla henkilöaineistoilla, ja toisaalta monella muulla aikakauden aineistolla. Olisi vaikkapa kiinnostavaa tietää millaisia elokuvia työläisnaiset katsoivat vapaa-aikanaan, millaisia kirjoja ja aikakauslehtiä he lukivat, kenen neuvoilla kampsivat tukkansa tai millainen musiikki soi radiossa iltaisin. Ympäröivä kulttuuri vaikutti monin tavoin naisten poliittiseen työhön, ja vaikka taustakulttuurin tuntemus ei tuottaisikaan selkeitä rinnastuksia, se rikastaisi valtavasti työläisnaisten todellisuutta. Tutkimuksen loppusuoralla huomaan selvemmin ja selvemmin työni puutteita sekä mahdollisia ratkaisuja niihin.

Tulevaisuuskuvia olisi kiinnostavaa tarkastella myös konkreettisesti kuvien ja kuvitusten, lehden visuaalisen kerronnan kautta. Visuaalisuuteen löytyisi aineistoa etenkin nuorten, tulevaisuuden naisten kohdalla. Toisinaan kuvat ja kuvitukset olivat ristiriidassa varsinaisen leipätekstin kanssa, toisinaan kuvat kenties ohjasivat lukijaa. Omassa tutkimuksessa olen kuvannut muutamia kuvituskuvia tai runoja, silloin kun visuaalinen vaikuttavuus on ollut selvästi merkityksellistä, mutta näitä kuvia olisi voinut olla paljon enemmänkin, ja huomioni olisi voinut keskittyä niihin alusta lähtien tarkemmin. Toisaalta kiinnostava näkökulma olisi voinut olla runoihin ja kertomuksiin keskittyminen: miten tulevaisuutta käsiteltiin kielikuvien tai kauno-kirjallisuuden keinoin? Etenkin sodanvastaiset runot kutkuttavat, sillä niissä minkäänlainen maltillisuus ja hienovaraisuus sivuutettiin usein surutta.

Kiinnostuin itse alun perin tulevaisuusajattelusta ja -kuvista törmättyäni eräällä kurssilla Stefan Zweigin omaelämäkertaan *Eilispäivän maailma. Erään eurooppalaisen muistelmia* (1942, suom. 1945)²⁶⁸, jossa nostalginen kaiho ristesi modernin ajan mullistusten vääjäämättömään vyörytykseen. Uudistukset niin teknologioissa, tieteissä, taiteissa, sosiaalisissa liikkeissä,

²⁶⁸ Zweigia luettiin Suomessa myös työväenpiirissä ja esim. Sylvi-Kyllikki Kilpi kirjoitti *Työväen joulualbumiin* 1942 pitkän muistikirjoituksen. Ilmeisesti Zweigiin kohdistuu uusi kiinnostus.

ideoissa olisivat voineet johtaa toisenlaisiin tulevaisuuksiin, kuin mihin ne päätyivät. Pidin tätä mahdollisuuksien railoa tavattoman kiehtovana. 1930-luku kiinnosti sen avoimen luonteen vuoksi; monet uhat olivat jo ilmassa, mutta mikään ei ollut vielä loppuun lyötyä. Fasismien uhka heijastui työtäni aloitellessa nykypäivän tilanteeseen, ja nyt jokunen vuosi myöhemmin totalitarismin pelko, toivottomuus ja toivon tarve tuntuvat entistä ajankohtaisemmilta. Vuosikymmen kiinnosti myös henkilökohtaisesti: isoäitini syntyi vuonna 1932 monilapsiseen työläisperheeseen pienessä tehdaskaupungissa. Toisinaan koetin peilata *Toverittarissa* esiintuotuja tulevaisuuskuvia ja todellisuutta tämän itselleni tutun perheen kautta, ja pohdin millaisia mahdollisuuksia, toivonkipinöitä avautui isoäitini maailmaan, miten toisenlainen hänen elämänsä oli jo omaan äitiinsä verrattuna. Peilasin menneisyyden lehtiä ja tulevaisuuden suhtautumistapoja myös nykyhetkeen, jolloin kyynisyys ja toivottomuus tuntuvat yleisimmiltä reaktioilta maailman kaaokseen ja yhteiskunnalliseen epäoikeudenmukaisuuteen. Toisaalta samat vaikuttamisentavat mielenosoituksista, boikoteista, poliittisesta aktiivisuudesta ja yleisestä henkilökohtaisen toiminnan merkityksestä ovat yhä olemassa. Pohdin silti, voisimmeko oppia jotain aiemmasta, realistisesta, optimismista, joka pakotti siirtämään katseen ja toimintahalun tulevaan. 1930-luvulla Katri Vala anasti oikeistolaisen V.A. Koskenniemen *Uusi, uljas maailma* -kirja-arviosta²⁶⁹ käyttöönsä termin ”barbaarinen optimismi”, joka kutkuttaa mieltäni. Barbaarien lailla nykyihminen välttämättä tahtoi nähdä ihmiskunnan onnenajan edessäpäin eikä haikaillut esimerkiksi antiikin aikakäsityksen mukaisesti menneisyyden kulta-aikaa. Kuinka toisin voisimme suhtautua maailmaan, jos tiedostamalla nykytilanteen sietämättömyyden samalla vaatisimme parempaa, oikeudenmukaisempaa, mahdollisempaa?

²⁶⁹ Uusi Suomi 25.8.1933, 6.

Lähteet

Alkuperäislähde

Toveritar. Suomen Sos.-dem. työläisnaisliiton äänenkannattaja, 1929–1939.

Muut aikalaislehdet

Kansan Lehti, 1934.

Tulevaisuus. Työläiskotien perhelehti, 1966.

Uusi Suomi, 1933.

Vapaus, 1934.

Sähköiset aineistot

Manninen, Antti: Työväen pankki purki Työmiehen toimituksen. *Helsingin Sanomat*

13.7.2015. Verkkoartikkeli. <https://www.hs.fi/ilta/art-2000002838076.html> [haettu 18.5.2025]

Parkinson, Justin: Strange predictions for the future from 1930. *BBC News Magazine*,

26.12.2014. Verkkoartikkeli. <https://www.bbc.com/news/magazine-30379986> [haettu 5.8.2025]

Väestörakennetilasto. Väestö 31.12. iän (5-v.) ja sukupuolen mukaan vuosittain, vuosi 1930.

Tilastokeskus, väestörakenne. Sähköinen tilasto. <https://stat.fi/tilasto/vaerak> [haettu 9.10.2025]

Aikalaiskirjallisuus

Aalle-Teljo, Ida, et al.: *Työn naisen juhlavuosi*, Sosiaalidemokraattinen Työläisnaisliitto, Helsinki 1950.

Sosiaalidemokraattinen työläisnaisliitto r.y. (toim.): *Miina Sillanpää 80 vuotta 4.VI.1946*, Tammi, Helsinki 1946.

Salmela-Järvinen, Martta: *Taipui vaan ei taittunut. Muistikuvia ja näkymiä vuosilta 1918–1939*. WSOY, Helsinki 1966.

Vala, Katri: *Paluu. Runoja*. WSOY, Porvoo 1934.

Vala, Katri: *Suorasanaista: 30-luvulta ja -luvusta*. Toim. Raoul Palmgren. Kansankulttuuri, Helsinki 1981.

Zweig, Stefan: *Eilispäivän maailma: erään eurooppalaisen muistelmia*. Alkuteos *Die Welt von gestern: Erinnerungen eines Europäers* (1942). Suom. Alf Krohn, Gummerus 1945.

Audiovisuaalinen aineisto

Lapsuus 100 vuotta sitten. Osa 1: Martta Salmela-Järvinen. Toim. Virpi Väisänen. Yle Areena, 25.5.2015. <https://areena.yle.fi/1-2736985> [haettu 2.9.2025]

Sisällissota 1918 – punaiset muistot. Härskiintynyttä ja piikkilankaleipää: vankileirin arkea (Elli Nurminen, Lempäälä). Haastattelija Pulmu Manninen. Työväen muistitietotoimikunta/Työväen Arkisto. Ote elämäkertahaastattelusta 23.1.1968. Yle Areena, 5.1.2018. <https://areena.yle.fi/1-4326630> [haettu 30.9.2025]

Suomalaisten utopiayhteisöjen historiaa. Jakso 1: Platonin Valtiosta hyvinvointivaltioon ja Sammon taonnasta soteuudistukseen. Toim. Jenni Stammeier, Yle Areena, 1.4.2013. <https://areena.yle.fi/1-1823962> [haettu 15.8.2025]

Tutkimuskirjallisuus

Aatsinki, Ulla: Opittu, omaksuttu ja sovellettu: Sosialistinen kasvatus ja sen yhteiskunnallinen vaikutus kolmen työläisnuoren näkökulmasta tarkasteltuna 1920-luvun Suomessa. Teoksessa Sakari Saaritsa ja Sinikka Selin (toim.): *Työväki ja sivistys*. Väki Voimakas 29, Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2016. 133–167.

Ellilä, E.J.: *Kirjallisia salanimiä ja nimimerkkejä*. 2. painos. SKS, Helsinki 1966.

Grönholm, Pertti ja Paalumäki, Heli: Nostalgian ja utopian risteyksessä. Keskusteluja modernin kaipuun merkityksistä ja aikaulottuvuuksista. Teoksessa Pertti Grönholm ja Heli Paalumäki (toim.): *Kaipaava moderni. Nostalgian ja utopian kohtaamisia Euroopassa 1600-luvulta 2000-luvulle*. Turun Historiallinen Yhdistys, Turku 2015. 9–38.

Hakkarainen, Heidi, Kurvinen, Heidi, Paju, Petri, Salmi, Hannu ja Sorvali, Satu: Digitoidut sanoma- ja aikakauslehdet lähdeaineistona. Teoksessa Rami Mähkä, Marika Ahonen, Niko Heikkilä, Sakari Ollitervo & Marika Räsänen (toim.): *Kulttuurihistorian tutkimus. Lähteistä menetelmiin ja tulkintaan*. Cultural history – kulttuurihistoria 17, Kulttuurihistorian seura, Turku 2022. 105–123.

Hakoniemi, Elina, Kärriylä, Ilkka, Silvan, Kristiina & Taavetti, Riikka (toim.): *Menneet tulevaisuudet*. Ajankohta: Poliittisen historian vuosikirja 2018. Turku 2018.

Hapuli, Ritva, Koivunen, Anu, Lappalainen, Päivi ja Rojola, Lea: Uutta naista etsimässä. Teoksessa Tapio Onnela (toim.): *Vampyyrinainen ja Kenkuinniemen sauna*.

- Suomalainen kaksikymmenluku ja modernin mahdollisuus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 574, SKS, Helsinki 1992. 98–112.
- Heikkilä, Niko: Yhteiskunnalliset liikkeet kulttuurihistoriallisen tutkimuksen kohteena. Teoksessa Rami Mähkä, Marika Ahonen, Niko Heikkilä, Sakari Ollitervo & Marika Räsänen (toim.): *Kulttuurihistorian tutkimus. Lähteistä menetelmiin ja tulkintaan*. Cultural history – kulttuurihistoria 17, Kulttuurihistorian seura, Turku 2022. 193–206.
- Hirvonen, Maija: *Salanimet ja nimimerkit*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjaston julkaisuja nro 16, BTJ Kirjastopalvelu Oy, Helsinki 2000.
- Huhtala, Anna: *Sanoin kuviteltu kuolema. Väkivalta- ja onnettomuuskuolemien julkinen käsittely Suomessa 1920–1930-luvuilla*. Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunnan väitöskirja. Tampereen yliopisto, Tampere 2025.
- Immonen, Kari, Mäkinen, Katriina ja Onnela, Tapio: Kaksikymmenluku – oliko sitä? Teoksessa Tapio Onnela (toim.): *Vampyyrinainen ja Kenkuinniemen sauna. Suomalainen kaksikymmenluku ja modernin mahdollisuus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 574, SKS, Helsinki 1992. 7–17.
- Kaarninen, Mervi: *Nykyajan tytöt. Koulutus, luokka ja sukupuoli 1920- ja 1930-luvun Suomessa*, Tampereen yliopiston historiatieteen laitoksen väitöskirja. Bibliotheca Historica 5, Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1995.
- Katainen, Elina: *Vapaus, tasa-arvo, toverillinen rakkaus. Perheen, kotitalouden ja avioliiton politisointi suomalaisessa kommunistisessa liikkeessä ennen vuotta 1930*. Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan väitöskirja. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2013.
- Kettunen, Pauli: *Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektiivisuus. Tutkimus sosialidemokratiasta ja ammattiyhdistysliikkeestä Suomessa 1918–1930*. Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan väitöskirja, Suomen Historiallisen Seuran Historiallisia tutkimuksia 138, Helsinki 1986.
- Koivisto, Hanne: *Politiikkaa, erotiikkaa ja kulttuuritaistelua. Kirjoituksia suomalaisesta vasemmistoälymyydestä 1930-luvulta*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Unigrafia, Helsinki 2011.
- Koivisto, Hanne: *Unelmana vapauden valtakunta. Toinen maailmansota ja suomalaisen vasemmistoälyn toivo paremmasta*. Teoksessa Pertti Grönholm ja Heli Paalumäki (toim.): *Kaipaava moderni. Nostalgian ja utopian kohtaamisia Euroopassa 1600-luvulta 2000-luvulle*. Turun Historiallinen Yhdistys, Turku 2015. 199–244.

- Koivisto, Hanne & Parikka, Raimo (toim.): *¡No pasarán! Espanjan sisällissodan kulttuurihistoriaa*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2015.
- Koivisto, Hannele: *Joukkosielu vai individualisti? Vasemmistoälymystön identiteettiprosessit Suomessa 1930-luvun alusta 1950-luvun loppuun*. Turun yliopiston humanistisen tiedekunnan väitöskirja. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2024.
- Korhonen Anu: Naurun teorit ja historiantutkimus. *Historiallinen Aikakauskirja* (99), 2/2001. 169–179.
- Koselleck, Reinhart: *Futures past. On the Semantics of Historical Time*. Alkuteos: *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten* (1979). Kääntäjä Keith Tribe, Columbia University Press 2004.
- Lahtinen, Anu: Sukupuolen teoria ja historia. Teoksessa Matti O. Hannikainen, Mirikka Danielsbacka & Tuomas Tepora (toim.): *Menneisyyden rakentajat. Teorit historiantutkimuksessa*. Gaudeamus, Helsinki 2018. 183–195.
- Lahtinen, Mikko: Matkoja mahdolliseen. Utooppisen ajattelun vaiheita. Teoksessa Mikko Lahtinen (toim.): *Matkoja utopiaan: Tommaso Campanella, Francis Bacon ja David Hume*. Vastapaino, Tampere 2002. 169–247.
- Laine, Silja: ”Pilvenpiirtäjäkysymys”. *Urbaani mielikuviutus ja 1920-luvun Helsingin ääriviivat*, Turun yliopiston kulttuurihistorian väitöskirja, k&h, Turku 2011.
- Lakkala, Keijo: *Utopia tänään. Yhteiskunnallisen mielikuviutuksen metodologiaa*. Kampuskustannus, JYY julkaisusarja nro 89, Yliopistopaino, Jyväskylä 2014.
- Lakkala, Keijo: Utopiat yhteiskunnallisen mielikuviutuksen metodologiana. *Futura* 1/2017. 14–21.
- Launis, Kati: Työväen Maamme-kirja. Teoksessa Kukku Melkas et al. (toim.): *Läpikulkuihmissä. Muotoiluja kansallisuudesta ja sivistyksestä 1900-luvun alun Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1248, SKS, Helsinki 2009. 73–106.
- Levitas, Ruth: *The Concept of Utopia*. Alkuperä. Philip Allan, London 1990. 2. Painos, Peter Lang, Oxford 2010.
- Lähteenmäki, Maria: *Mahdollisuuksien aika. Työläisnaiset ja yhteiskunnan muutos 1910–30-luvun Suomessa*. Suomen Historiallinen Seura. Gummerus Kirjapaino Oy, Helsinki 1997.
- Lähteenmäki, Maria: *Vuosisadan naisliike. Naiset ja sosialidemokratia 1900-luvun Suomessa*. Sosialidemokraattiset naiset, Helsinki 2000.

- Manuel, Frank E. & Manuel, Fritzie P.: *Utopian Thought in the Western World*. The Belknap Press of Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts 1979.
- Mäkinen, Katriina: Ihmeellinen kone – haave uudesta ihmisestä. Teoksessa Tapio Onnela (toim.): *Vampyyrinainen ja Kenkkuinniemen sauna. Suomalainen kaksikymmenluku ja modernin mahdollisuus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 574, SKS, Helsinki 1992. 18–37.
- Männikkö, Matti: Mennyt tulevaisuus tutkimuskohteena. Tulevaisuusajattelun historian metodologista tarkastelua. Teoksessa Eero Kuparinen (toim.): *Työkalut riviin. Näkökulmia yleisen historian tutkimusmenetelmiin*. Turun yliopisto, yleinen historia, Turku 1997. 254–270.
- Palmgren, Raoul: *Joukkosydän. Vanhan työväenliikkeemme kaunokirjallisuus 2*, WSOY, Helsinki, 1966.
- Palmgren, Raoul: *Kapinalliset kynät. Itsenäisyysajan työväenliikkeen kaunokirjallisuus II*, WSOY, Helsinki 1984.
- Perälä, Reijo: *Lapuan liike ja sanan mahti*. Studia Historica Septentrionalia 33, Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys, Rovaniemi 1998.
- Pietikäinen, Petteri: Utopia-ajattelun historiaa Thomas Moresta H.G. Wellsiin. Teoksessa Mikko Myllykangas & Petteri Pietikäinen (toim.): *Ajatusten lähteillä. Aatteiden ja oppien historiaa*. Gaudeamus, Helsinki 2017. 27–62.
- Rahkonen, Keijo ja Sironen, Esa (toim.): *Ernst Bloch. Utopia, luonto, uskonto. Johdatusta Ernst Blochin ajatteluun*. Kansan sivistystyön liitto, Helsinki 1985.
- Salmi, Hannu: ”Juna saapuu raiteelle 2”: Odottamisen historiaa. *Tieteessä tapahtuu*, Vol 16 Nro 8, 1998.
- Salmi-Niklander, Kirsti, Suodenjoki, Sami & Uusitalo, Taina: Johdanto. Teoksessa Kirsti Salmi-Niklander, Sami Suodenjoki ja Taina Uusitalo (toim.): *Lukeva ja kirjoittava työläinen*. Väki Voimakas 23, Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. Jyväskylä 2010. 7–17.
- Silvennoinen, Oula, Tikka, Marko, Roselius, Aapo: *Suomalaiset fasistit. Mustan sarastuksen airuet*. WSOY, Helsinki 2016.
- Solnit, Rebecca: *Hope in the Dark. Untold Histories, Wild Possibilities*. Nation Books, New York (2004) 2006.
- Sulkunen, Irma: *Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen*. WSOY, Juva 1989.
- Sulkunen, Irma: *Retki naishistoriaan*. Painokaari Oy, Helsinki 1991.

- Tepora, Tuomas: Kuinka tunnehistoriaa tutkitaan? Teoksessa Teoksessa Mirkka Danielsbacka, Matti O. Hannikainen & Tuomas Tepora (toim.): *Avaimia menneisyyteen. Opas historiantutkimuksen menetelmiin*. Gaudeamus, Helsinki 2022. 39–58.
- Torninoja-Latola, Jaana: Espanjan lasten puolesta, fasismia vastaan. Sylvi-Kyllikki Kilpi Espanjan sisällissodan aikaisen avustustyön organisoijana ja puolestapuhujana. Teoksessa Hanne Koivisto & Raimo Parikka (toim.): *¡No pasarán! Espanjan sisällissodan kulttuurihistoriaa*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2015. 337–360.
- Turunen, Arja: ”*Hame, housut, hamehousut! Vai mikä on tulevaisuutemme?*” *Naisten päällyshousujen käyttöä koskevat pukeutumisohteet ja niissä rakentuvat naiseuden ihanteet suomalaisissa naistenlehdissä 1889–1945*. Väitöskirja, Kansatieteellinen arkisto 53, Suomen Muinaismuistoyhdistys, Helsinki 2011.
- Turunen, Arja: *Naistenlehdet Suomessa 1880-luvulta 1930-luvulle*. Media & viestintä 37, 2014. 38–56.
- Töyry, Maija: *Varhaiset naistenlehdet ja naisten elämän ristiriidat: neuvotteluja lukijasopi-
muksesta*. Helsingin yliopiston viestinnän laitoksen väitöskirja, Helsinki 2005.
- Töyry, Maija: Käytösoppaasta naistenlehteen. Teoksessa Anna Mäkelä, Liina Puustinen & Iiris Ruoho (toim.): *Sukupuolishow. Johdatus feministiseen mediatutkimukseen*. Gaudeamus, Tampere 2006. 207–225.
- Uusitalo, Taina: Äiti, nainen, toveri – Aatteellisuus velvoittaa naista työväenlehtien kirjoituksissa 1900–1923. Teoksessa Kirsti Salmi-Niklander, Sami Suodenjoki ja Taina Uusitalo (toim.): *Lukeva ja kirjoittava työläinen*. Väki Voimakas 23, Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. Jyväskylä 2010. 213–227.
- Uusitalo, Taina: *Elämä työläisnaisten hyväksi. Fiina Pietikäisen yhteiskunnallinen toimijuus 1900–1930. Tutkimus työväenliikkeen sukupuolisidonnaisista käytännöistä*. Turun yliopiston yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan väitöskirja. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2014.
- Vehkalahti, Kaisa: Jazztyttö ja naistenlehtien siveä katse. Teoksessa Kari Immonen, Ritva Hapuli, Maarit Leskelä ja Kaisa Vehkalahti (toim.): *Modernin lumo ja pelko. Kymmenen kirjoitusta 1800–1900-lukujen vaihteen sukupuolisuudesta*. SKS, Helsinki 2000. 130–168.
- Wilska, Juho: Lotta Svärdin Pikkulotta-lehti ja tulevaisuuskuva vuosina 1938–1941. Teoksessa Elina Hakoniemi, Ilkka Kärrylä, Kristiina Silvan & Riikka Taavetti (toim.): *Menneet tulevaisuudet*. Ajankohta: Poliittisen historian vuosikirja 2018. Turku 2018.

Ylivuori, Soile: Historiallinen analyysi ja sukupuoli. Teoksessa Mirkka Danielsbacka, Matti O. Hannikainen & Tuomas Tepora (toim.): *Avaimia menneisyyteen. Opas historiantutkimuksen menetelmiin*. Gaudeamus, Helsinki 2022. 20–38.